

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Čarodějnické procesy v českých zemích

„Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.“

V Chomutově dne.....

Petra Kotyzová

.....

Poděkování

Děkuji prof. JUDr. PhDr. Karolině Adamové, DSc., vedoucí mé diplomové práce, za vedení, cenné rady a vstřícný přístup, dále celé mé rodině za podporu a ochotu mi pomoci.

Obsah

Úvod	6
1 FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ	8
1.1 Čarodějnictví a čarodějnice	8
1.2 Dábelská sekta a noční reje	9
1.3 Čarodějnictví a právo.....	13
1.4 Malleus Maleficarum (Kladivo na čarodějnice).....	21
1.5 Odpůrci a příznivci čarodějnických procesů	29
2 INKVIZICE	35
2.1 Před vznikem inkvizice	35
2.2 Stručný exkurz do dějin inkvizice.....	37
2.3 Systém inkvizice.....	41
2.3.1 Inkviziční proces	41
2.3.2 Obžaloba.....	43
2.3.3 Vyšetřování.....	44
2.3.4 Výslech.....	46
2.3.5 Tortura jako vyšetřovací prostředek	46
2.3.6 Rozsudek.....	50
2.3.7 Poprava.....	52
3 ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ.....	54
3.1 Německé země	54
3.2 Francie	56
3.3 Britské ostrovy.....	59
3.3.1 Anglie	59
3.3.2 Skotsko	61
3.3.3 Irsko	62
3.4 Nizozemí	63
3.5 Jižní Evropa	64
3.5.1 Španělsko.....	64
3.5.2 Portugalsko.....	66
3.5.3 Itálie	67
3.6 Severní Evropa.....	68
4 ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH	70
4.1 Čarodějnické procesy ve světle české historiografie.....	70

4.2	Úvod do problematiky.....	73
4.3	Prosazení inkvizičního procesu a kodifikace městského práva	75
4.4	Uplatnění inkvizičního procesu mimo oblast městského práva.....	81
4.4.1	Vladislavské zřízení zemské.....	81
4.4.2	Obnovené zřízení zemské.....	83
4.5	Apelační soud	84
4.6	Osvícenský absolutismus a vláda Marie Terezie (1740–1780) aneb blýská se na lepší časy? 86	
4.7	Constitutio Criminalis Theresiana a delikt čarodějnictví.....	88
4.8	Konkrétní procesy s čarodějnicemi v Čechách a na Moravě.....	94
4.8.1	Pronásledování čarodějnic do třicetileté války (1526–1648).....	94
4.8.2	Pronásledování čarodějnic po třicetileté válce	96
4.8.3	Čtyři velké procesy	98
4.8.4	Případ Velké Losiny a Šumperk aneb za vše může ukradená hostie	99
4.8.5	Na řadě je děkan Lautner	110
	Závěr.....	117
	Seznam použitých zdrojů.....	120
	Resumé.....	127

ÚVOD

Úvod

Představy o čarodějnicích provázejí lidstvo od nepaměti. Během staletí prošly řadou proměn. I dnes, v moderní době, existují určité oblasti, kde lidé nadále provozují čarodějnické praktiky, a dokonce jsou za to pronásledováni. Křesťanská společnost spatřovala v čarodějnictví velké nebezpečí, a proto se rozhodla jej uchopit jinak – a to zcela nově. Viděla v něm zločin, který nabyl démonologických prvků a který znamenal odpadnutí od Boha, což silně odporovalo tehdejší ideologii. Inovací v dějinách trestání tohoto deliktu se stala v pozdním středověku a v raném novověku nová forma vyšetřování – tzv. inkviziční proces. A právě tématem čarodějnictví v českých zemích se bude zabývat moje diplomová práce.

Co se týká metodologie, pracuji především s komparační metodou. Využívám ji v části, která se zabývá deliktem čarodějnictví v evropském měřítku, ale samozřejmě nezapomínám srovnávat i tehdy, kdy opouštím evropskou scénu a dostávám se do českého a moravského prostředí. Problematice čarodějnictví v českých zemích věnuji nejdelší část své práce a jsem zde z hlediska analýzy důkladnější. Teoretický přístup nahrazuji přístupem analytickým s přímou reflexí na dané území. V práci je využit interdisciplinární přístup. Jsou v ní propojeny poznatky z historie a z dějin práva. Pro lepší přehlednost využívám chronologický postup. Velké obohacení přináší práce v oblasti terminologické.

Diplomová práce se skládá ze čtyř kapitol, které člením na podkapitoly. Tyto jsou členěny tematicky. Jejím těžištěm je právní ukotvení deliktu čarodějnictví. V práci sleduji nejen aspekty týkající se samotného čarodějnictví a magie, ale především vysvětluji, co je inkvizice, jak vznikla a samozřejmě dopodrobna rozebírám celý systém inkvizičního procesu, který byl posléze aplikován i v našich podmínkách. Detailně se zabývám základním démonologickým spisem *Malleus Maleficarum*. Pokud jde o prostor Čech a Moravy a o delikt čarodějnictví, zaměřuji se na otázky související s jeho pronikáním na naše území. V další části se soustředuji na to, jakým způsobem v našich zemích přešlo inkviziční řízení do rukou světských institucí. Zmiňuji i významné pramenné materiály, např. dobové zákoníky, které ukotvují delikt čarodějnictví, jako je *Carolina*, *Josefina* nebo *Theresiana* ad. Neopomím ani smolné knihy. Snažím se o to, aby byly odlišeny případy, které se týkaly

ÚVOD

kouzelnictví a které většinou neskončily odsouzením k trestu smrti, a případy čarodějnictví končící upálením na hranici. V závěrečné části práce se věnuji podrobně deliktům čarodějnictví v době éry tzv. „honu na čarodějnice“. Do detailu se zabývám událostmi ve Velkých Losínách a v Šumperku a poukazuji na to, že nebylo vůbec možné dostat se z osidel inkvizitorů.

Hlavním cílem diplomové práce je charakterizovat mechanismus vedení čarodějnických procesů (průběh vyšetřování, torturu, institucionální a právní vymezení) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a poukázat na odlišnosti procesů od jiných evropských zemí. Těžiště práce z hlediska časového spočívá zejména v období 16.–18. století.

1 FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

1.1 ČARODĚJNICTVÍ A ČARODĚJNICE

Položme si otázku, kdo jsou ony čarodějnice. „*Jedná se o provozovatelky čarodějnictví, pohled na ně se od kultury ke kultuře liší. Obecně se vyznají v kouzelnictví a magickém umění. Dokážou řídit síly dobra nebo zla pomocí rituálů, amuletů, zaříkávacích a vyvolávání duchů. Údajně mají nadpřirozené schopnosti, jako je neviditelnost, létání, proměna podoby, jasnovidství, řízení počasí, zabíjení na dálku nebo léčení dotykem. Během historie byly čarodějnice obávanými osobami, protože se pokládaly za pomstychtivé, prováděly kouzla ke škodě druhých a spolčovaly se zlými duchy.*“ Čarodějnice se rozdělovaly na „bílé“ a „černé“. Bílé zvyšovaly plodnost, zaháněly špatné počasí, léčily nebo našly ztracený majetek, naopak černé zásadně škodily. Oblíbeným prostředkem černého umění byla hostie, které se lstivě zmocnily v kostele při přijímání. Tu pak znesvětily při svých kouzlech. Čarodějnice poznáme dle charakteristických znaků, patří mezi ně neschopnost slzet, na těle mají necitlivá místa nebo znaménka, dále bradavice nebo výrůstky. Mnohdy jsou popisovány jako zlé, ošklivé a znetvořené ženy s uhrančivým pohledem. Žily mimo svazek manželský, mohly být i zdravotně postižené.¹

Čarodějnictví (magie), ať už ve snaze léčit či pomáhat nebo naopak škodit, je fenoménem, který provází lidstvo do současnosti. Náš přední právní historik a archivář Petr Kreutz v knize *Čarodějnické příběhy* od Jindřicha Francka definuje čarodějnictví jako „*provádění určitých praktik, jejichž pomocí má být dosaženo výsledku nadpřirozené povahy, ať už ve snaze pomáhat či léčit nebo naopak se záměrem škodit či zabíjet.*“²

Vliv křesťanské církve neustále vzrůstal a zasahoval do všech oblastí života. Po pádu římského impéria byla církev jedinou institucí, která v západní Evropě udržovala jistý řád a zachovávala univerzálnost kultury. Přesto nedokázala zabránit tomu, aby mezi lidmi přežívaly pohanské zvyky spojené s pořádáním obřadů, při kterých se opíjeli, tanečníci se přiváděli do extáze a příležitostně se účastnili sexuálních orgií podobných římským saturnáliím. I přesto, že církev

¹ GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997, s. 29–31. ISBN 80-703-3432-0.

² FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 5. ISBN 80-718-5697-5.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

veškeré slavnosti odsuzovala, nemohla je zcela potlačit, a proto přistoupila k důmyslnému triku. Pohanské svátky byly vtěleny do církevního kalendáře. Například římské saturnálie byly nahrazeny Vánocemi. Velký keltský svátek samain, který označoval počátek zimy a keltského nového roku, připadal na 31. října. Ve snaze odvrátit od něj pozornost, prohlásila církev 1. listopad za svátek Všech Svatých a začala sloužit mše na památku zesnulých. Pokus církve přizpůsobit si staré svátky však nebyl zcela úspěšný, protože existence duchů a pohanských bohů, které ovládají přírodní síly, byly hluboko zakotveny v mysli lidí. Ještě dnes v některých západních zemích slaví 31. října, v podvečer Všech Svatých, tzv. halloween, svátek připomínající starodávný samain. Ve snaze potlačit předkřesťanské zvyky prohlásila církev pohanské bohy za demony a všechny ty, kteří se účastnili okultních či magických praktik, byli tvrdě stíháni. Potrestání záviselo na povaze zločinu. Tak například za Karla Velikého (742 – 814) při prvním přestupku byl viník s oholenou hlavou vezen městem na oslu. Při druhém mu mohl být uříznut nos a vyříznut jazyk a byl-li předveden před soudce potřetí, hrozila mu smrt. Je třeba podotknout, že vydané vyhlášky týkající se těchto zločinů zůstaly zákonem a Karlovi nástupci je obnovovali.³

Představy o čarodějnicích, vycházející ze staré orientální, antické a židovské tradice, přešly plně do křesťanského světa. Přibližně od 13. století se ustálily a křesťanská církev je přijímala oficiálně prostřednictvím církevních synod a papežských dekretů. Ty se pak staly základem pro pozdější pronásledování podezřelých a nežádoucích osob.

1.2 ĎÁBELSKÁ SEKTA A NOČNÍ REJE

Církev si vytvořila novou koncepci pohledu na čarodějnictví. Toto není již chápáno jako zločin individuální, nýbrž se z něj stává zločin ve smyslu kolektivním. Základním článkem, na němž byla koncepce postavena, bylo tvrzení, že čarodějnice uzavírají krví stvrzený pakt s ďáblem. Ďábel (z řec. diabolos) i démoni tvořili důležitou složku křesťanského náboženství. V *Písmu svatém* je považován ďábel za protivníka Boha. Tento dřívější kníže andělů byl svržen z nebe do pekel. Smlouva s ďáblem byla posuzována jako nejhrůznější kacírství. Znamenala totiž odpadnutí od Boha a církve. Představy o smlouvě s ďáblem

³ CAVE, Janet. *Čarodějky a čarodějnictví*. Bratislava: Gemini, 1993. Edice záhad, s. 44. ISBN 80-716-1043-7.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

podrobně rozpracovala ve 13. století církevní scholastika. Ten, kdo uzavíral s ďáblem smlouvu, musel zapřít Boha, odřici se Ježíše Krista a křtu a navždy se přiznat k ďáblu jako k svému nejvyššímu pánu. Ten mu za to propůjčil svou moc, lépe řečeno část své moci, a za to si činil po jeho smrti nebo vypršení termínované smlouvy nárok na jeho duši.⁴

Postupem doby vznikla teorie, že se čarodějnice, stejně jako kacíři, sdružují v sekty, které zakládal samotný ďábel. Proces smíšení heretiků a diabolické sekty čarodějnů trval přibližně jedno století. Carlo Ginzburg uvádí, že vznik sekty čarodějnů se datuje k roku 1375.⁵ Cílem členů takové sekty bylo škodit všem křesťanům. Adepti se při přijímání do sekty museli zřici Boha a zapsat do zvláštní knihy. Sekta byla organizována podle vojenského vzoru a sloužila i svou mši, která byla parodií na mešní bohoslužbu v křesťanské církvi. Každá nově příchozí čarodějnice byla označena vtlačení drápu na libovolném místě na těle. Tak vzniklo tzv. „stigma diabolicum“ neboli ďábelské znamení, které se vyznačovalo tím, že bylo zcela necitlivé. Stigma hrálo v čarodějnických procesech významnou roli a stalo se důležitým důkazním prostředkem. Jeho zjišťování se odehrávalo před celým plénem inkvizičního tribunálu. Tato procedura byla pro ženy i dívky velmi ponižující, jelikož bylo vyhledáváno i na nejintimnějších místech lidského těla. Vyšetřující je zjišťovali zvláštními ostrými jehlicemi. Nalézt nějaké „znamení“ na těle domnělé čarodějnice nebylo nesnadné, navíc se zdá, že někteří inkvizitoři si při tom počínali podvodně. Užívali zvláštních dutých jehlic s pohyblivým hrotem, který se při dotyku s lidským tělem zasunul dovnitř. Vyšetřovaná čarodějnice nemohla pak při „píchnutí“ cítit žádnou bolest.⁶

Čarodějnická shromáždění neboli sabaty (slovo ze staré francouzštiny částečně odvozené z hebrejského shabbath s významem odpočívat, vztahuje se k sedmému dni v týdnu, kdy se nepracuje, ale modlí), řízená ďáblem (bral na sebe podobu lidskou i zvířecí, např. podobu ropuchy, kozla s planoucíma očima), se konala v noci zpravidla z pátku na sobotu na odlehlých místech, např. v jeskyních, horách či hlubokých lesích. Sabatů se účastnili muži, ženy, někdy i děti.

⁴ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 10.

⁵ GINZBURG, Carlo. *Noční příběh: sabat čarodějnic*. Praha: Argo, 2003, s. 91.

⁶ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 11–12.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

Vyzvednout čarodějnicí do vzduchu bylo možné prostřednictvím démonů, na nichž dotyčná osoba vzduchem jezdila. Čarodějnice se do povětří dostávaly také prostřednictvím mastí (obsahovala ostatky nekřtěňátek a různé byliny – např. blín a durman, tedy rostliny schopné přivodit otravu atropinem, doprovázenou spánkem, halucinacemi, pocitem létání, euforií a pohlavním vzrušením), které byly aplikovány na násady košťat, pohrabáčů, vidlí apod. Případně mohla dotyčná žena pomazat přímo své tělo, především intimní partie. Podle představ démonologů byly připravovány čarodějnicemi na nočních shromážděních. Adeptka „letu na sabat“ si při zavřených okenicích klekla nahá uprostřed místnosti a začala se natírat kouzelnou mastí. Vznikl spor, zda se čarodějnice zúčastňovala sabatu i se svým tělem, nebo snad spíše jen svou duší, zatímco její tělo leželo doma bez viditelných příznaků života. Ale v tomto případě všechna zranění, která se jí při nočním výletu přihodila, se objevila druhý den na přirozeném těle čarodějnice.⁷

Představy o letech povětří vycházejí pravděpodobně z mýtů o vojsku pohanské bohyně Diany, jejíž doprovod tvořily ženy cválající vzduchem na zvířatech.⁸ *Canon Episcopi* (viz další kapitola o inkvizici), který nacházíme kolem roku 906 ve sbírce Regina z Prümü, vnímá let povětří ve smyslu ďábelského klamu. Kánon, popírající reálnost nočních putování vzduchem, představuje právě z tohoto důvodu nepříjemnou překážku pro ty, kdo prosazují *Hexenflug* za objektivní, fyzicky existující skutečnost. Problém s nepříjemnou pasáží *Canonu Episcopi*, popírající v zásadě nutnost pronásledování osob, které se doznávají k letům vzduchem, řeší také *Kladivo na čarodějnice* (viz níže). Institoris, autor tohoto spisu, zpochybňuje správnost výkladu Kánonu, neboť ten podle inkvizitorova soudu o čarodějnictví vypovídá pouze okrajově. Neútočí tedy na platnost Kánonu jako takového. K tomu autor *Mallea Maleficara* uvádí i zaručeně věrohodné případy fyzického přenosu osob vzduchem.⁹

⁷ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 12; GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997, s. 190–191, ISBN 80-703-3432-0.; ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 31–32.

⁸ GINZBURG, Carlo. *Noční příběh: sabat čarodějnic*. Praha: Argo, 2003, s. 110–111. ISBN 80-720-3514-2.

⁹ *Malleus Maleficarum*. s. 248.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

První zmínka o sabatu se objevuje v zápise případu v Toulouse v roce 1335. Nejznámějším místem jejich pořádání se stal Brocken v Německu.¹⁰ Na severní Moravě byly konáním sabatů proslulé Petrovy kameny, v Maďarsku se tak dělo na Gellértově vrchu v Budíně, ve Slovinsku to byl Klek a v Rakousku Hainburg.¹¹

Sabat byl spojen s požíváním nesolených jídel z ukradených novorozeňat, s upírstvím, s nadměrným pitím, ďábelským křepčením a se sexuálními orgiemi, při kterých čarodějnice obcovaly s ďáblem. Při tomto obřadu byla hostie nahrazena plátkem tuřínu. Čarodějnice se svému pánovi klaněly, přísahaly věrnost, líbaly mu nohy, ruce nebo řitní otvor. Tento polibek se nazýval „polibek hanby“. Na sabatech se učily novým kouzlům, jak škodit lidem a dostávaly čarodějnickou mast.¹² Zhanobené, propíchané a podupané hostie ženy přidávaly do kouzelných mastí, jejichž výroby se však údajně neúčastnili muži.¹³ Majetní a vážení členové démonického společenství seděli v ďáblově blízkosti a pili ze zlatých či stříbrných pohárů.¹⁴ Situaci na sabatu popisuje Carlo Ginzburg takto: „Čarodějníci a čarodějnice se scházvali v noci, obvykle na opuštěných místech v polích nebo v horách. Někdy přilétaly obkročmo na holi nebo na koštěti, když si předtím pomazali tělo kouzelnými mastmi, jindy zase přijížděli na hřbetě nějakého zvířete, pokud se sami v nějaké zvíře neproměnili. Ti, kteří se shromáždění účastnili poprvé, museli zavrhnout křesťanskou víru, zhanobit svátosti a vzdát úctu ďáblu, který byl přítomen v podobě lidské, anebo, a to častěji, v podobě zvířecí nebo polozvířecí. Následovaly hostiny, tance, sexuální orgie. Před návratem domů čarodějnice a čarodějníci přijímali kouzelné masti zhotovované z tuku dítěte a jiných ingrediencí“.¹⁵

V závěru je třeba zmínit, že tento noční rej se stal důležitým prvkem výpovědí v příčině denunciací, neboť právě na základě existence nočního

¹⁰ GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997, s. 190–191. ISBN 80-703-3432-0.

¹¹ KLANICZAY, Gábor. *Pozdní hranice ve východní a střední Evropě*, in: *Magie a čarodějnictví v Evropě*, Muchembled Robert (ed.), Praha, 1997, s. 200.

¹² KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. a 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 12.

¹³ POHL, Herbert. *Zauberglaube*. s. 297.

¹⁴ POHL, Herbert. *Zauberglaube*. s. 230.

¹⁵ GINZBURG, Carlo. *Noční příběh: sabat čarodějnic*. Praha: Argo, 2003, s. 11. ISBN 80-720-3514-2.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

shromáždění, kde se obviněný setkává s dalšími čarodějnicí, bylo možno vyslychaného přimět k udání jmen spoluúčastníků sabatu.¹⁶

1.3 ČARODĚJNICTVÍ A PRÁVO

Už ze starší doby kamenné (paleolit) se dochovaly materiály o existenci osob, které se vyznaly v léčitelství, kouzlech, nápojích lásky, ale i v travičství atd. Lidé je navštěvovali ve chvílích nouze. Když potřebovali vyléčit nemoc, zajistit sklizeň nebo vydatný lov. V této době byla příroda mocná, lidé si nedokázali vysvětlit mnohé přírodní jevy, jako je bouřlivý vítr, mohutný vodní tok, silný blesk. Z každého přírodního jevu vytvářeli boha. Vznikl tak bůh vody, větru, lovu, ale také bohyně plodnosti, protože, měl-li kmen přežít (v té době byla vysoká úmrtnost), museli být lidé plodní. Proto vyráběli hliněné sošky pářících se zvířat a při doprovodném rituálu spolu příslušníci kmene souložili. Důkazem jsou i vyrobené sošky představující bohyně plodnosti. Dnes jsou označovány jako „venuše“, z nichž nejznámější je Věstonická venuše, objevená Karlem Absolonem (1877–1960) v roce 1925 v Dolních Věstonicích. Jedná se o keramickou sošku z pálené hlíny pocházející z mladého paleolitu a datovanou do období 29 000–25 000 let př. K. Vždyť žena byla rodičkou a ochránkyní dětí. Bohyně, jenž ji představovala, byla Matkou přírodou, Matkou zemí, utěšitelkou i velkou dárkyní života.

Víra v nadpřirozeno a v účinnost kouzel byla pevnou součástí náhledu na svět i v nejstarších civilizacích. V tomto kontextu mohlo být kouzlení eticky neutrální (tedy zlé i dobré). Písemné prameny o čarodějnicích se vyskytují u Babyloňanů, Asyřanů, Akadianů, Egyptanů, Židů, Řeků a Římanů. Postup v případě obvinění z čarodějnictví obsahuje i *Chammurapiho zákoník* (asi 1686 př. K., někdy se uvádí rok 1800 př. K.) : „*Jestliže někdo uvrhl na někoho podezření z čarodějnictví a neusvědčil ho, ten, na kterého bylo podezření z čarodějnictví uvrženo, půjde k božstvu Řeky, do Řeky se ponoří a jestliže se ho Řeka zmocní, ten, který ho obvinil, si odnese jeho majetek; jestliže tohoto člověka*

¹⁶ LEVAC, Brian P. *The witch-hunt in early modern Europe*. London, 1987, s. 35–40.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

*Řeka očistí a on zůstane zdrav, ten, který se ponoří do Řeky, si odnese majetek toho, kdo jej obvinil.*¹⁷

Magií původně označovali staří Řekové umění zoroastriánských perských kněží, kteří se v 5. století před Kristem usadili u Středozemního moře. Jejich neobvyklé dovednosti, mezi něž patřila astrologie, léčitelství a rozmanité okultní praktiky, budily u Řeků nedůvěru a magie pro ně implikovala něco tajemného a zlověstného. To ale neznamená, že některé stránky tohoto umění perských kněží sami časem nepřijali, ačkoliv v nich podněcovali strach. Existenci čarodějnic ve starověkém Řecku už dokládá básník Homér (8. stol. př. K), stejně tak i římsí autoři (Horatius, Ovidius, Stadius, Plutarchos, Tullius). Podle těchto pramenů měly čarodějnice možnost ovlivňovat živé tvory a někdy i neživé věci, často jim byla přisuzována neštěstí, která se stala mimo logiku všedního dne (např. požáry, úmrtí blízkých i zvířat apod.) V pramenech nacházíme i návody, jak čarodějnici poznat a jak se jí bránit (pomocí zaříkadel). V díle *Amores* Ovidius (43 př. K. – 17 po K.) popisuje starou „babiznu“ Dispas takto: „*Zná černé umění a zaříkávadla Kirké. Ví také, jak působí nápoje lásky. Na její pokyn se zatáhne obloha, nebo svítí jasně slunce. Viděl jsem hvězdy, ze kterých tekla krev – jestli nevěříte – a měsíční zář planoucí barvou krve. Tuším, že se vznáší ve stínech noci a její staré tělo pokrývá peří. Ze starověkých hrobek vyvolává své předchůdkyně a zaříkávadly otvírá zemi.*“¹⁸

Pokud se jedná o právo římské, už pohanský Řím znal různé formy magických praktik. *Zákon 12 desek*, který byl vydán roku 495 př. K., nařizoval trestat zneužití magie k páčání škod (např. zničení úrody nebo ovlivňování počasí). Tento trend trestat některé magické praktiky (tzv. černou magii) přetrval po celou dobu trvání římské republiky a plynule přešel i do období císařství. Počátkem 1. století n. l. za vlády císaře Tiberia (14–37 n. l.) byl udělován trest smrti pro ty osoby, které se ve spojení s magií dopustili travičství. Ve třetím století císař Dioklecián (284–305) zavedl pro jedince odsouzené za užívání

¹⁷ VOJÁČEK, Ladislav. *Evropské právní dějiny: Chammurapiho zákoník* [online]. [cit. 2015-08-18]. Is.muni.cz [online]. Dostupné z:

http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/js09/dejiny/web/prednasky/4_Staroveke_a_stredoveke_trestni_pravo-print.pdf

¹⁸ GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997, s. 30. ISBN 80-703-3432-0.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

škodlivých kouzel trest smrti upálením. Tato forma trestu za čarodějnictví se stala v pozdějších staletích převažující.¹⁹

V počátečních obdobích své existence se s podezřením z praktikování magie potýkali i první křesťané. Ačkoliv byl Řím v oblasti náboženského vyznání tolerantní a do svého pantheonu přijímal cíleně i božstva vzývaná na dobytých územích, vůči těm, kteří své obřady vykonávali v ústraní a při římských náboženských obřadech odmítali veřejně provádět oběti římským bohům, nebyli Římané benevolentní. Křesťané proto byli svými nepřáteli obviňováni, že na svých tajných shromážděních pořádají incestní orgie, při nichž vraždí a pojídají malé děti a klaní se oslu.²⁰ Avšak i pro samotnou křesťanskou kulturu měla magie pejorativní význam, a proto už v prvních stoletích existence církve se její učenci snažili s tímto fenoménem vypořádat nejen po stránce státoprávní, ale i na bázi lokálních synod.²¹

Za vlády císaře Konstantina Velikého I. (306–337), byl zaveden trest smrti upálením také pro věštce. Jeho syn Kostantinus II. (337–361) vydal v roce 357 dva zákony, které povolují trestat jak černou, tak i bílou magii (původně byla povolena). Čarodějníci, věštci a nově i astrologové byli v těchto zákonech označeni za nepřátele lidského rodu. Všechny tyto římské zákony postihující čarodějnictví byly později převzaty do *Theodosiova kodexu* (*Codex Theodosianus*, vydaný v roce 438) a *Justiniánova kodexu* (*Codex Justinianus*, 529), kde byly shrnuty do kapitoly *De maleficis et mathematicis et ceteribus similibus* (C IX, 18,5). *Codex Justinianus* byl jednou ze součástí justiniánských kodifikací (*Corpus Juris Civilis*), které se ve středověké společnosti staly hlavním pramenem římského práva a východiskem jeho recepce v západní, jižní i střední Evropě. V uvedené souvislosti je třeba upozornit ještě na dva procesněprávní instituty trestního práva pozdně římského. Tyto instituty našly uplatnění v pozdně středověkých a raně novověkých čarodějnických procesech. Jedná se o veřejnoprávní trestní proces a torturu.²²

I v *Písmu svatém* se několikrát píše o čarodějnicích. Je však nutné podotknout, že *Bible* nahlíží na čarodějnictví záporně. Nejslavnější biblický citát,

¹⁹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 6–7. ISBN 80-718-5697-5.

²⁰ DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.–18. století: obležená obec*. Praha: Argo, 1999, s. 230. ISBN 80-720-3208-9.

²¹ KIECKHEFER, Richard. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005, s. 58. ISBN 80-720-3660-2.

²² FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 6–7. ISBN 80-718-5697-5.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

který pronesl Bůh k Mojžíšovi na hoře Sinaj, používaný ve středověku a renesanci lovci čarodějnic, byl verš 22 : 18 z 2. knihy Mojžíšovy: „*Čarodějníci nenecháš na živu.*“ („*Maleficos non patieris vivere.*“).²³ sloužil od doby, kdy se křesťanství stalo v římské říši státním náboženstvím (rok 313, *edikt milánský* vydaný císařem Konstantinem), jako ideologická legitimace pro tvrdé protičarodějnické zákony římských císařů. Na stránkách *Nového zákona* se nejprve setkáváme s pozitivně vnímanými mágy – králi, kteří spatřili na východě jasně zářící hvězdu oznamující příchod Spasitele. Ve *Skutcích apoštolů* jsou jako čarodějové (mágové) jmenováni Elimas, kterého Pavel dokonce nazývá „synem Ďábla“, a Šimon ze Samáří, jehož jméno a činy jsou uváděny i v dalších církevních textech. V apokryfních *Skutcích Petrových* (2. století n. l.), *Skutcích Petra a Pavla* (3. století n. l.) a *Zlaté legendě Jakuba de Voragine* je popsán jeho magický let, uskutečněný za pomoci satanových démonů a následný pád zapříčiněný vymítáním svatého Petra.²⁴

Mezi nejstarší křesťanské spisovatele patřil Svatý Augustin (zemřel 430). Ten tvrdil, že čarodějové, jejichž reálnou moc zpochybňoval, jednají ve shodě s ďáblem. Augustin položil touto svou koncepcí paktu (spojenectví) s ďáblem, již ve 13. století detailně rozpracoval svatý Tomáš Akvinský (1225–1274), základy křesťanské démonologie (systematická nauka, která se zabývá demony, jejich vlivem na lidský život a hříchy). K rozšíření představy o létání čarodějnic a podobě tzv. čarodějnického sabatu paradoxně přispěl tzv. *Canon episcopi*, který vznikl pravděpodobně v druhé polovině 8. století za vlády Karla Velikého. Prostřednictvím sbírek církevního práva sestavených Reginonem z Prümü a Burkhardem z Wormsu se stal *Canon episcopi* součástí *Gratiánova dekretu*, a tím také *Corporis Juris Canonici*. Je ovšem třeba zdůraznit, že samotný *Canon episcopi* o létání čarodějnic sice pojednával, avšak označoval je za ďábelský klam či sen a popíral, že by čarodějnice mohly skutečně létat (viz dále).²⁵

Trestní postih čarodějnictví se nachází i v různých zákonících germánských kmenů. Je třeba podotknout, že postih za čarodějnictví v raně středověkých germánských státech patřil mezi ty mírnější. Např. právo

²³ GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997, s. 30. ISBN 80-703-3432-0.

²⁴ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 7. ISBN 80-718-5697-5.; KELLY, Henry Ansgar. *Satan: Životopis*. Praha: Volvox Globator, 2009, s. 178. ISBN 978-80-7207-727-4.

²⁵ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 6. ISBN 80-718-5697-5.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

langobardské, bavorské či duryňské staví čarodějnictví do souvislosti s travičstvím (veneficium). Zářným příkladem může být zákoník sepsaný kolem roku 500 *Lex salica*. V něm je travič považován za vraha, nikoliv za čaroděje. A pokud nebyl schopen zaplatit tzv. wergeld (pokuta za usmrcení svobodného člověka, krevní daň), musel být upálen. Některá ustanovení naopak zakazují upalovat čaroděje. Patří mezi ně právní sbírka *Pactus Alamannorum* nebo *Edictum Rotari* (výnos langobardského krále Rotariho, rok 643). *Lex Baiuvariorum* je bavorský zákoník vydaný v 8. století. Ten trestá jen některé konkrétní formy čarodějnictví, např. očarování dobytka, zničení přírody, ale ne trestem smrti. Mezi přísné zákony té doby patří zákony vizigótského krále Chindasvinta, ostrogótského krále Theodoricha Velikého (zemřel 526) a vizigótského krále Alaricha II. (vydal bavorský zákoník *Lex romana Visigothum*, rok 506). Všechny uvedené žádaly pro traviče trest smrti.²⁶

Velice přísně se k magii stavěla francká říše. Císař Karel Veliký (742–814) vydal výnos, který měl stíhat osoby podezřelé z věšteství nebo kouzelnictví. Trestem za tento zločin mělo být zbavení svobody a otroctví na církevních panstvích. Pokud se u obviněných zároveň prokázalo klanění se a obětování d'áblu, byl odsouzený potrestán smrtí. Roku 789 zahrnul Karel Veliký do panovnických ustanovení i další trestní nařízení vůči čarodějníkům, která převzal z různých raných církevních výnosů, které mu poskytl papež Hadrián. Roku 800 bylo rozhodnuto na synodě ve Freisingu, že osoba nařčená z praktikování magie by měla být důkladně vyslechnuta a pokud by bylo třeba, měla být mučena, aniž by však byl ohrožen její život. Křesťanské církvi šlo o napravení hříšníka a potrestání smrtí bylo chápáno jako poslední možnost.²⁷

K masovému pronásledování čarodějnic došlo na konci středověku a počátku novověku. Stěžejním obdobím čarodějnických procesů se stalo 15. až 18. století, konkrétně léta 1430–1780 (tzv. věk čarodějnic, kdy došlo k 99 % čarodějnických procesů). Vyvrcholení procesů v Evropě spadá do let 1560–1630, kdy proběhla jejich naprostá většina (za absolutní vrchol považujeme léta 1626–1630). V právních dějinách čarodějnických procesů došlo k zásadní změně na poli práva procesního. Touto změnou je vznik tzv. inkvizičního procesu jako formy soudního řízení. Charakteristickým rysem tohoto procesu se stala tortura

²⁶ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 7–8. ISBN 80-718-5697-5.

²⁷ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 8. ISBN 80-718-5697-5.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

(právo útrpné), která sloužila jako důkazní prostředek. O inkvizičním procesu a o tortuře bude podrobně pojednáno v další části práce. Inkviziční řízení bylo s výjimkou exekuce záležitostí církve. Raně novověké hony na čarodějnice se pak staly již záležitostmi soudů světských.²⁸

Za kolébkou čarodějnictví a za dějiště prvních čarodějnických procesů v Evropě považuje současné bádání savojské vévodství, jehož součástí byly počátkem patnáctého století mj. oblast kolem Ženevského jezera a Piemont. V roce 1430 zde proběhl první masový hon na čarodějnice. Právě zde byla zformulována nová definice deliktu čarodějnictví, která zahrnovala již nejen škodlivá kouzla, ale také pakt s ďáblem, tělesný styk s démony, popř. s ďáblem, noční let na čarodějnický sabat, vznik čarodějnické sekty (první zmínka o sektě se objevila v listině papeže Alexandra V. v roce 1409, jejímž adresátem byl inkvizitor Pons Feugeron). Ve třicátých letech 15. století byla teoreticky prohloubena definice „superzločinu“ čarodějnictví v démonologickém traktátu převora dominikánského kláštera v Basileji Johannese Nidera (asi 1380–1438) *Formicariu/seu dialogus ad vitam christianum exemplo conditionem fornicare iniciativus/* sepsaný v první polovině třicátých let 15. století. V roce 1436 sepsal vrchní soudce v Douphiné Claude Tholosan (v úřadě 1426–1449), který sám jako soudce vedl přes 250 čarodějnických procesů, traktát *Ut magorum et maleficium errores*. Charakteristickým rysem raných procesů s čarodějnicemi bylo jejich zaměření proti ženskému i mužskému pohlaví ve stejné míře.²⁹ Nejznámějším spisem – démonologickým traktátem – je dílo *Malleus maleficarum* (Kladivo na čarodějnice) z roku 1486, o něm bude pojednáno v další části práce.

V první polovině 16. století došlo v čarodějnických procesech k zásadní změně. Touto změnou je ukončení působení inkvizice v římsko-německé říši a v některých zemích západní Evropy (už zde nikdy nebyla obnovena) a dále pronásledování pachatelů čarodějnictví přešlo do rukou světských soudů (nejvíce soudních stíhání čarodějnic proběhlo na území římskoněmecké říše, Francie, Švýcarska a částečně Anglie). Naopak země, kde k reformaci nedošlo, jako bylo Španělsko a jeho kolonie, Itálie a Portugalsko, a v nichž si papežská inkvizice

²⁸ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 3–4. ISBN 80-718-5697-5.

²⁹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 4–5. ISBN 80-718-5697-5.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

udržela pevné pozice až do 18. století, se konal jen zlomek čarodějnických procesů.³⁰

Jak už bylo řečeno, od 16. století se procesy s čarodějnicemi stávaly součástí světského práva, a proto se postupně přesouvaly do dobových zákoníků, vydávaných světskou mocí. Začaly vznikat trestní zákoníky (hrdelní řády), které sjednocovaly postup při vedení procesu s čarodějnicemi. V roce 1507 byl vydán bamberský hrdelní řád *Constitutio Criminalis Bambergensis*. Autorem tohoto teritoriálního zákoníku byl bamberský hofmistr a předseda tamního dvorského soudu Johannes Friedrich von Schwarzenberg (1465–1528). *Bambergensis* se stal základem a vzorem pro říšský zákoník, tzv. „*Carolinu*“ čili „*Constitutio Criminalis Carolina*“, neboli hrdelní soudní řád císaře Karla V. z 25. července 1532 (schválena řezenským říšským sněmem, o rok později vyšla Řezně tiskem).

Carolina obsahovala nejen předpisy trestně procesní, ale byla i trestním zákoníkem. Trestní řízení přenechávala teritoriálním úřadům. I když byla až do 18. století zákoníkem s obecnou platností, přece jen vedle ní platila i jiná zemská či městská práva. *Carolina* se stala vzorem pro nové zemské trestní zákoníky (např. pro Bavorsko 1616). Deliktu čarodějnictví se přímo týkal článek 109: „*jestliže někdo způsobí čarodějnictvím lidem škodu nebo újmu, má být potrestán trestem smrti upálením. Když se však zabývá čarodějnictvím a nikomu tím nezpůsobí škodu, má být podle uvážení soudců potrestán mírněji.*“³¹ Na rozdíl od řádu bamberského zde byla vynechána formulace, která spojovala čarodějnictví s kacířstvím. V praxi to však dodržováno nebylo. Inkviziční soudy každé přiznání k čarodějnictví trestaly obvykle smrtí upálením. Rozhodný názor, že čarodějníci nesmíš nechat naživu, byl silnější než doporučení zmíněného článku v *Carolině*.³² Článek 44 pojednával o kouzlech, jež provozují jedinci za použití knih, zaříkávání, amuletů a dalších podezřelých předmětů, přičemž mohou při těchto úkonech zaujímat neobvyklé pozice. V článku 52 je hlavním tématem výslech osob podezřelých za užití čar. Na základě otázek měli soudci zjistit, kdy a jak čarodějníci působí, zda používají otrávený prach nebo jiné ingredience, zda se účastní sabatů, zda uzavřeli smlouvu s ďáblem. Artikul 21 se

³⁰ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 17–18. ISBN 80-718-5697-5.

³¹ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 34.

³² KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 35.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

zabýval použitím tortury, ten stanovil: „*nikdo nesmí být zatčen nebo útrpně vyslýchán na základě udání lidí, kteří si osobují věštit za pomoci kouzel a jiných praktik*“, a naopak mají být potrestáni jejich udavači.³³ Soudní praxe však ukázala pravý opak. Artikul, který nabádal k omezení tortury, byl soudci zneužíván a znamenal její hojně používání.

Carolina byla na území říše uplatňována různým způsobem. Např. čeští stavové ji neuznali – u nás měla jen subsidiární platnost – tedy jako podpůrný právní pramen (*hrdelní řád Josefa I.* z roku 1708 uznával pro české země jen podpůrnou platnost *Caroliny*). S touto skutečností skoncovala Marie Terezie svými tereziánskými reformami.³⁴ I když se *Carolina* snažila vnést určitý řád do trestního řízení, přispěla i ona k masovému pronásledování čarodějnic.

Velký vliv na pronásledování čarodějnic měla reformace. Ta rozdělila společnost na katolíky a protestanty a rozpoutala další vlnu čarodějnických procesů především na území Říše a Francie. Zde se reformace projevila nejvýrazněji. Tridentský koncil (1545–1563) v obranné reakci na protestantská vyznání upřesnil a vymezil katolické dogmatické články a stanovil tresty za jejich porušení. Například zneužití hostie pro magické účely, od středověku velmi častý prostředek farníků, se stalo po tridentském koncilu daleko větším zločinem s mnohdy fatálním koncem, neboť ne jeden proces s čarodějnicemi v Evropě zapříčinila ukradená hostie.³⁵

Příčinu rozpoutání masové vlny čarodějnických procesů v padesátých a šedesátých letech 16. století na území západní Evropy, zvláště v římskoněmecké říši, lze spatřovat ani ne tak v právních aspektech, ale v spíše v ekonomické krizi. Tu v 16. století způsobilo zhoršení klimatu (tzv. malá doba ledová), které s sebou přineslo neúrodu, zdražování a hladomory. Právě čarodějnice byly obviňovány z ovlivňování počasí, kdy svými magickými praktikami vyvolávaly bouře, krupobití či ničivá sucha. V čarodějnických procesech byly obviněny právě ty osoby, které svými kouzly zapříčinily tento stav. Zákonodárství přitom reagovalo na masové čarodějnické procesy až se zpožděním, a to zejména v oblasti trestního práva hmotného, což vedlo k postupnému zotřívání ustanovení týkající se

³³ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 143.

³⁴ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 34.

³⁵ EVANS, Robert John Weston. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. Praha: Argo, 2003, s. 460. ISBN 80-720-3463-4.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

deliktu čarodějnictví (*saské Konstituce z roku 1572, Witchcraft Act v Anglii a ve Skotsku z roku 1563, bavorská instrukce pro vedení čarodějnických procesů z roku 1590, bavorský čarodějnický mandát z roku 1611*). Trestní praxe na zmíněný vývoj reagovala zostřením až brutalizací trestů.³⁶ Robert Muchembled tuto teorii potvrzuje a ve své knize uvádí: „Úlohu katalyzátoru v největších čarodějnických procesech sehrály magické praktiky zaměřené na počasí.“³⁷

Ve druhé polovině 17. století nastupuje nová epocha – osvícenství. Tento filozofický směr zaznamenal převrat ve vývoji evropského myšlení. Vyznačuje se odmítavým postojem k baroku, propaguje racionalismus, logiku, humanismus. Osvícenství postavilo základy občanské svobodě, rovnosti, demokracii a lidským právům vůbec. Nejen osvícenství, ale i změny v inkvizičním procesu a v trestní praxi (např. značné omezení používání tortury) s sebou přinesly postupný odliv vlny čarodějnických procesů. Těžiště čarodějnických procesů se přesunulo ze západní Evropy na východ. Ve druhé polovině 17. století prožívají čarodějné procesy svůj vrchol v Uhrách, ve Štýrsku, v Sedmíhradsku, v Polsku, ve Slezsku a na severní Moravě. Roku 1682 vydal ve Francii Ludvík XIV. edikt, který ukončil definitivně pronásledování čarodějnic. Naproti tomu zůstávají hmotněprávní ustanovení týkající se postihu čarodějnictví formálně součástí platného práva v některých německých státech (v Bavorsku do roku 1813). *Witchcraft Act* v Irsku byl zrušen až roku 1821. V habsburské monarchii končí procesy na konci 50. let 18. století, i když tortura zde byla zrušena až v 70. letech 18. století a čarodějnictví jako trestněprávní delikt v 80. letech 18. století.³⁸

1.4 MALLEUS MALEFICARUM (KLADIVO NA ČARODĚJNICE)

Mezi nejvýznamnější démonologické latinské spisy se řadí dílo sepsané roku 1486 *Malleus maleficarum* (Kladivo na čarodějnice). Na přelomu let 1486 a 1487 bylo vydáno u tiskaře Petra Dracha ve Špýru. Autorem tohoto traktátu byl dominikánský inkvizitor Heinrich Krämer – Institoris (asi 1430–1505). Spoluautorem se stal převor dominikánského kláštera Jacob Sprenger (1437–1495). Nejnovější bádání shromáždilo řadu přímých a nepřímých důkazů, že se Sprenger na sepsání Kladiva nijak nepodílel, a dokonce není ani

³⁶ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 8. ISBN 80-718-5697-5.

³⁷ MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 72. ISBN 80-720-7035-5.

³⁸ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 21. ISBN 80-718-5697-5.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

pravděpodobné, že Institoris záměrně zneužil jméno svého proslulejšího řádového spolubratra, aby tak zvýšil respekt ke svému vlastnímu dílu.³⁹

Mezi lety 1486–1669 bylo *Kladivo na čarodějnice* vydané v západní Evropě minimálně čtyřiatřicetkrát v nákladu 30 až 50 tisíc výtisků. V Německu byl spis vydán šestnáctkrát, ve Francii jedenáctkrát, v Itálii dvakrát. Více než polovina vydání je z doby až po sto letech po jejím vzniku, když pronásledování čarodějnic dosáhlo vrcholu.⁴⁰ Recepce knihy však probíhala nejen odlišně rychle v závislosti na jednotlivých regionech, ale především v odlišné míře. Institorisovo dílo se nesetkalo s pochopením především v jižní Evropě, konkrétně v Itálii, Španělsku a Portugalsku. Španělská Suprema zmiňuje roku 1538 inkvizitory s tím, že *Malleus Maleficarum* není žádnou autoritou. O jejím vlivu v oblasti východní Evropy nelze ani hovořit.⁴¹

Heinrich Institoris se narodil v Alsasku. Již roku 1474 byl poslán do Lužice jako kazatel křížového tažení proti Jiřímu z Poděbrad. V roce 1479 byl ustanoven papežem Sixtem IV. inkvizitorem pro Horní Německo. Tento nelítostný fanatik rozvířil hned několik čarodějnických procesů. V letech 1484–1486 to bylo v diecézi Brixenské a Kostnické, dále v Inšpurku, kde však narazil na odpor tamějšího biskupa. Stal se zároveň podněcovatelem vydání buly *Summis desiderantes affectibus* z roku 1482, kterou vydal papež Inocenc VIII. Institoris byl také poslán do Českého království, kde měl bojovat proti husitství a jednotě bratrské, avšak žádného úspěchu zde nedosáhl a roku 1505 zemřel zřejmě v Olomouci (zde také zemřel, ale o dvě století později, proslulý inkvizitor Jindřich František Boblig, 1698, viz níže). Roku 1501 vydal v Olomouci dvě polemiky na obranu katolické církve: *Clypeus a Adversus pickardorum Waldensium blasphemiam*. Dominikán Sprenger se narodil v Rheinfeldenu kolem r. 1436, jeho život byl ukončen r. 1495 ve Štrasburku. Valnou většinu svého života působil v Kolíně nad Rýnem jako profesor a řádový převor. R. 1481 se stal inkvizitorem pro Trevír, Kolín a Mohuč. V Kolíně založil v roce 1475 první růžencové bratrstvo.⁴²

³⁹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 15. ISBN 80-718-5697-5.

⁴⁰ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. a 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 13.

⁴¹ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*. s. 76.

⁴² Kladiva viz HANSEN, Joseph. *Quellen*. s. 380–404. Informace přináší také Bedřich Šindelář, vychází v této části právě z Josepha Hansena. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon.* s. 35–36. Ve stručnosti o obou autorech také KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*. s. 14.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

Institoris vycházel z mnoha předchůdců, takže teorie o čarodějnicích nebyla zcela nová. Můžeme v ní však sledovat jeden nový typický prvek, který spočíval ve zruďné a chorobné nenávisti k ženám. Zlo v ženě existovalo již od jejího stvoření. Už Eva v ráji byla svedena hadem, tj. ve skutečnosti d'áblem. Z čarodějnictví byla podezírána každá žena. Mohla to být stejně tak zbožná jeptiška jako mladé dychtivé děvče. Lehkou práci měl d'ábel s dívkou, kterou opustil milenec. Úctyhodná matrona, která horlivě a často chodila do kostela (byla to jen přetvářka), byla stejně podezřelá jako ta, která se v kostele objevovala jen zřídka. Zvláště bylo zapotřebí si dát pozor na porodní báby, které tajně křtí novorozeňata ve jménu d'ábla. Podobně to dělají se svými kojenci i mladé matky. Matky učí čarodějnictví své dcery. Dominikán Institoris nejen věřil, že čarodějnice vraždí děti, nýbrž že mohou i porodit dítě s d'áblem.⁴³ Pasáže útočící na ženy převzal autor z traktátů, které jsou v původním znění tematicce čarodějnictví značně vzdáleny.⁴⁴

Autor ve svém díle čerpal ze své inkvizitorské praxe konané v Ravensburgu a své názory umocňoval nejen hojnými citacemi z *Písma svatého* a z děl církevních otců, ale využíval i církevních příruček, jako je *Canon Episcopi* a nebo *Gratianův dekret*. Jindřich Institoris cituje velkou řadu církevních a teologických autorit raného i vrcholného středověku. Odkazuje například na dominikánského teologa Albreta Velikého, sv. Bonaventuru (kazatel a scholastik, františkán), Bedu Venerabilise (historik křesťanství), sv. Isidora (sevillský biskup), Tomáše Akvinského (scholastik středověku), sv. Jana Zlatoústého (antiochský advokát, pak biskup) a mnoho dalších. V době, kdy vzniklo *Kladivo na čarodějnice*, již platil velmi složitý systém kanonického práva (pus iuris canonici – „tělo práva kanonického“) A právě jeho základem se stal již výše zmiňovaný *Decretum Gratiani* (Gratianův dekret). Spis sestavil italský mnich a učitel církevního práva Gratianus v letech 1139–1142. Jedná se o sbírku nejruznějších církevních předpisů. Dekret však nezahrnoval všechny předpisy a navíc přibývaly stále nové. V roce 1234 byla k němu připojena např. tzv. *liber extra*, tedy kniha předpisů mimo tento dekret. V *Kladivu* citovaný *Canon Episcopi*

⁴³ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 15.

⁴⁴ „...und einschlägigen und vielzitierten Passagen über Frauen hat Institoris nahezu wörtlich aus allgemeinen theologischen Traktaten fern der Hexenthematik übernommen.“ Einleitung. in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*. s. 8.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

(Kánon čili pravidlo biskupovo), jak už bylo uvedeno výše, představuje čarodějnictví jako klam a popírá, že by čarodějnice mohly létat. Právě proto jej autoři *Kladiva* zamítli.⁴⁵

Kladivo na čarodějnice se skládá ze tří částí a už z prvních stránek tohoto díla vyzařuje silně mizogynská rétorika. Mizogynský podtext knihy se zřetelně projevil v tom, že se autor téměř nezabývá otázkou mužských čarodějnů. Tento latinský traktát je psaný formou otázek a odpovědí, které mají přesně odpovědět na nejasnosti kolem čarodějnic.⁴⁶

V první části se Institoris řeší především reálnost čarodějnictví a zabývá se rozmanitými aspekty spolčování čarodějnice a Satana. Víra v čarodějnice je zde chápána jako základní prvek katolické víry a trváním na opaku se člověk dopouští kacířství. Svě čáry provádí čarodějnice – neboť těchto aktivit se dopouštějí především ženy – za spoluúčasti démonů, kterým je podřízena. Pomocí kouzel vyvolávají lásku i nenávisť. Většina z nich je však založena na šalbě a klamu Satana, který například může vyvolat klamný dojem neplodnosti muže či vzbudit iluzi zmizení jeho penisu jako určité formy kastrace. Už v této části hájí kniha oprávněnost neblaze proslulého učení o tzv. incubu a succubu (viz níže).⁴⁷

Ve druhé části se popisují možnosti ochrany proti úkladům čarodějnic a ďábla. Jsou zde vylíčeny další podrobnosti o ďáblově uplatnění v erotické oblasti. Institoris vypočítává rozmanité způsoby, kterými čarodějnice škodí lidem. Popisuje krupobití a nepřírozené bouře, které ničí úrodu a jsou zkázou pro lidi i jejich domácí zvířectvo. Vyjmenovává, jakých svatokrádeží se čarodějnice dopouštějí a jaké různé církevní předměty a liturgie využívají. Autor považuje za nejúčinnější prostředek, jak se této nákazy zbavit, exorcismus, tedy vyhnání ďábla z těla posedlé osoby.⁴⁸

Poslední, třetí část, kterou osobně považuji za nejdůležitější a nejzajímavější, je vyloženě procesně právní a obsahuje podrobný návod k přípravě, zahájení a vedení inkvizičního procesu proti osobám obviněným

⁴⁵ *Maleus Malleficarum*. s. 8–17.

⁴⁶ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 15.

⁴⁷ *Malleus Maleficarum*. s. 27–223; ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 36.

⁴⁸ *Malleus Maleficarum*. s. 224–443; ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 36.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

z čarodějnictví. Jedná se vlastně o kriminální kodex.⁴⁹ Kladivo nehovoří ve všech případech pouze o čarodějnictví. Mluví také o kacířství ve smyslu ideologické odchylky od dogmatu. Institoris upozorňuje, že čarodějnictví nemusí být v každém případě spojeno s kacířstvím, avšak nese v sobě hanobení víry, a proto náleží do pravomoci jak světského, za způsobené hmotné škody, tak církevního soudu.⁵⁰ Z církevní strany poté dohlíží na proces biskup a inkvizitor. Biskupové se nacházeli vůči inkvizitorům v podřízeném postavení.⁵¹

Ve věci čarodějnictví bylo možné zahájit řízení podle kanonického práva třemi způsoby (zvláště podle *de accusat, de necupat, inquisitionis*):

- a) Udáním s tím, že osoba, jež tuto informaci přinesla, se svědeckou výpovědí,
- b) Udáním ale informátor již nechce mít s danou věcí nic společného,
- c) Stíháním z úřední povinnosti, *ex officio*.⁵²

Kladivo obsahuje rady týkající se postupu inkvizitora, který navštíví konkrétní místo. Před jeho příjezdem se vyvěsí na zeď kostela či radnice vyhláška, která upozorňuje na to, že se inkvizitor v nejbližší době v daném místě objeví. Tato vyzývá k tomu, aby byly oznámeny podezřelé osoby. Je v ní uvedeno, že pokud by se někdo snažil takové informace tajit, bude vyloučen z církve.⁵³ V knize byl stanoven přesně stanovený postup při výslechu obviněných i svědků. Nejprve byla zapsána výpověď informátora a svědků. Autor uznával svědectví bezectných zločinců, exkomunikovaných osob, spolupachatelů a křivopřísežníků. I když v klasickém inkvizičním procesu měl obžalovaný právo na obhájce, Institoris zdůrazňuje, že záleží pouze na soudci, zda bude obhájce obžalovanému povolen. Pokud ano, je pouze na něm, kdo to bude.⁵⁴ Jména svědků byla tajná a obžalovaný se je nesměl dozvědět. Nesdělovala se ani advokátům obviněných. Advokát měl být poskytnut obviněné osobě na její vlastní požádání, avšak vybrán byl tribunálem. Toto ustanovení se patrně příliš nedodržovalo, žadatelé se prostě nevyhovělo. Pokud byl advokát přeci jen

⁴⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 36.

⁵⁰ *Malleus Maleficarum*. s. 449.

⁵¹ *Malleus Maleficarum*. s. 469.

⁵² *Malleus Maleficarum*. s. 470.

⁵³ *Malleus Maleficarum*. s. 471.

⁵⁴ *Malleus Maleficarum*. s. 445–627; ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 36.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

povolen, nesměl užívat vytáček ani právních kliček. Proces měl být rychlý a co nejvíce zjednodušený. Otázkou také zůstává, zda většina obviněných byla o takové možnosti informována.⁵⁵

Poté následovala prohlídka domu obviněné osoby, zda se v něm nenacházejí předměty, které by ji usvědčily z provádění čarodějnických praktik. Služebnictvo mohlo být také zatčeno, jelikož bylo také jistě nakaženo čarodějnictvím. Pak následoval výslech, který obsahoval otázky směřující k minulosti obžalované osoby (např. zda někdo z předků nebyl upálen jako čarodějník). Podstatnou roli totiž sehrála možnost dědičnosti čarodějnictví, *Hexenkraft im Blut*.⁵⁶ Postupem doby vznikl ustálený seznam otázek, který byl při výsleších využíván (tzv. *interrogační seznamy*). Na druhou stranu spis vyzývá k tomu, aby byly otázky zaměňovány. Soudce se nemá držet nezměněného postupu, ulpívat na jediném pravidle, jelikož zde hrozí nebezpečí, že se na jeho otázky mohou čarodějnice předem připravit.⁵⁷

Soud prováděl s obviněnými procedury, které měly zamezit tomu, aby se od nich nenakazili čarodějnictvím, i když soudci tvrdili, že čáry na ně nepůsobí. Tyto byly velmi traumatizující a ponižující. Než se dostaly čarodějnice na mučidla, měly možnost dobrovolného přiznání. Rukám kata se i tak nevyhnuly. S tímto souvisí tato slova: „... soudce skrze sebe a jiné muže dobré a vznešené ve víře, milující pravdu, uvede k rozpravě za účelem přiznání, a jestliže se nepřizná, vzápětí (soudce) poslušen poslání, uloží pomahačům, kteří ji svážou, aby byly použity jiné nástroje, ale ne radostně, ale jako by ustrašeně.“⁵⁸

V případě, kdy se obžalovaná osoba odmítala doznat ke zločinům, ze kterých byla obviněna, neznamená to, že byla nevinná, nýbrž byla vinná a ďábel jí dává sílu, jež umožňuje necitlivost vůči bolesti s následným zachováním mlčení.⁵⁹ Nabízejí se však způsoby, které musí zaryté mlčení prolomit a vynutit si tak doznání. Jedna z metod, která si má vynutit doznání, je následující. Čarodějka bude uvězněna na hradě s vědomím toho, že hradní pán

⁵⁵ *Malleus Maleficarum*. s. 497.

⁵⁶ LABOUVIE, Eva. *Zauberei und Hexenwerk*. s. 224.

⁵⁷ *Malleus Maleficarum*. s. 487.

⁵⁸ „... Iudex per se et alios bonos viros fidei elatores, inducat quaestionandam ad fatendum veritatem libere, et si fateri noluerit, mandet ministris, quod ad cordas ligetur, vel ad alia instrumenta applicetur, et ibi statim obtemperent non laeti, sed quasi turbati.“ Tamtéž, s. 512.

⁵⁹ SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht zur Massenverfolgung*, Neuere deutsche Forschungen zum frühneuzeitlichen Hexenwessen. in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*. H. Boockman, J Rohlfes, W. Schulze (edd.). 46, 1995, s. 375.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

opustí hrad bez své manželky. Ta navštíví uvězněnou a bude se domáhat toho, aby ji vyučila v čarodějnických praktikách. Autoři ve spisu uvádějí, že tato metoda má skvělé výsledky.⁶⁰ Pokud se neprokáže vina obžalovaného, v rozsudku musí zaznít pouze formulace, že vinu se nepodařilo prokázat.⁶¹

Kladivo na čarodějnice o některých jevech zločinu čarodějnictví nepodává tak vyčerpávající informace, jaké bychom čekali. O sabatu se Institoris nezmiňuje vůbec a o smlouvě s ďáblem a stigmatěch se autor rozepsal pouze okrajově. Je zde rovněž dán daleko větší důraz na odsouzení lidové magie než v předešlých spisech podobného zaměření.⁶² Samotný pojem „maleficium“ znamená v podstatě označení pro větší množství následků z tzv. „škodlivého čarování“, jako je zabíjení lidí i zvířat, ničení úrody, vyvolávání bouří, krupobití a vichřic, škody na majetku, úrodě, zdraví, vyvolávání nemocí, ničení lidských i zvířecích plodů uvnitř těla matky, odnímání mléka kravám apod.⁶³

Celá kniha, primárně pak její první a druhá část, je protkána rozmanitými názornými příběhy, které dobarvují předkládané názory a dodávají jim punc věrohodnosti. V tehdejší době měly tyto příběhy (je možné nazvat je spíše povídkami) nabádat člověka k tvrdému boji proti čarodějnictví. Z pohledu dnešního čtenáře vzbuzují dojem obrovské hlouposti a zbedněnosti až lidské omezenosti. Jelikož žiji v Chomutově, rozhodla jsem se uvést příklad jedné historiky, která se odehrála v Kadani (okres Chomutov). Hrdinou příběhu je muž, jehož jediný syn, vysvěcený na kněze, byl posedlý ďáblem. Aby svého syna trápení zbavil, ojel s ním v době pontifikátu papeže Pia II. (1458 – 1464) do Říma. Zde se zjistilo, že syn se stal obětí čarodějnice. Kdysi totiž pokáral jednu ženu za to, že špatně plnila své náboženské povinnosti, a ta se mu za to pomstila. Tato prý zakopala zvláštní kouzlo pod strom a tím způsobila, že do mladého kněze vnikl démon, který zapříčinil, že když mladík přicházel na posvátná místa nebo konal náboženské povinnosti, přicházel o rozum. Vlivem toho prováděl činnosti, které jsou v rozporu s vírou, a tím zesměšňoval principy křesťanského náboženství. Příběh líčí pokusy, jak z těla ďábla vymítit. Po několika neúspěších se to nakonec podařilo. Jeden biskup, vyhnaný Turky ze své vlasti, mu sdělil, že je

⁶⁰ *Malleus Maleficarum*. s. 527.

⁶¹ *Malleus Maleficarum*. s. 547.

⁶² DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.–18. století: obležená obec*. Praha: Argo, 1999, s. 19. ISBN 80-720-3208-9.

⁶³ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 36.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

posedlý zvláštním druhem démona, kterého lze z těla vyhnat pomocí půstu a modliteb. Mladý muž byl nakonec posedlosti úspěšně zbaven. Tímto příběhem chtěl autor ukázat na to, že ďábel se nezastaví před ničím, ani před duchovním římské církve.⁶⁴

V knize je věnována náležitá pozornost učení o tzv. incubu a succubu (jde o učení o ďáblově domnělé schopnosti, kdy jednou jako incubus – nejčastěji v podobě pohledného mladého muže – mohl na sabatu pohlavně obcovat s čarodějnicemi a podruhé jako succubus – většinou v podobě půvabné mladé ženy – kdy dokázal ukojit sexuální touhy mužských účastníků) a jejich milostným poměrům s lidmi.⁶⁵ Mimo jiné se můžeme v knize dočíst: „*Důvodem a příčinou toho, proč se ďáblové proměňují na inkuby a sukuby, není rozkoš, protože duch nemá maso a kosti, avšak spíše je to záměr, že nezřízených neřestí mohou člověku způsobit dvojnásobnou újmu, jak na těle, tak i na duši, a že lidé tak budou více vydáni neřestem. A není pochyby, že vědí, pod jakými hvězdami je semeno nejsilnější a že takto počatí lidé budou vždy zvráceni čarodějnictvím.*“⁶⁶

Důležitou součástí *Kladiva* je papežská bula již zmiňovaného Inocence VIII. Právě tuto bulu otiskl autor v úvodu svého díla. Papežské buly se rozeznávají podle začátečních slov. Tato začíná slovy „*Summis desiderantes affectibus*“, což znamená „s nejtoužebnější žádostí si přejeme“, a pak pokračovala přáním, aby katolická církev v našich časech vzrůstala a kvetla a aby kacířská zvrhlost byla daleko zahnána od hranic církve. „*Proto prohlašujeme a ochraňujeme rádi všechno tím, čím může být uskutečněno toto naše zbožné přání.*“⁶⁷ Ta byla sepsána na samotnou žádost autora a on sám ji dokonce formuloval. Hlavním důvodem vydání měla být podpora inkvizitorů v pronásledování čarodějníků na území Německa. Objevuje se zde i snaha vyburcovat k činu všechny letargické duchovní i světské vládcy, kteří nemají být slepí k ďábelským rejdům čarodějnic na svých územích. Podle papeže byly nejvíce nakaženy čarodějnictvím oblasti Mohuč, Trevír, Kolín nad Rýnem, Brémy a Salcburk. Stíhány měly být osoby nejen nemajetné, ale i zástupci z vyšších společenských vrstev. Na dodržování papežské buly dohlížel štrasburský

⁶⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 37.

⁶⁵ *Malleus Maleficarum*. s. 65–71.

⁶⁶ Tamtéž. s. 69.

⁶⁷ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 25.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

arcibiskup Albrecht Bavorský, který měl uvalit do klatby každého, kdo by se protivil papežské vůli.⁶⁸

Kladivo na čarodějnice bylo považováno za soukromé beletristické dílo, nikdy se nestalo zákonem, zůstalo jen subsidiárním právním pramenem. I tak převzali tehdejší zákonodárci většinu jeho zásad do trestních kodexů a mnozí soudci hledali v *Kladivu* řešení a návod, jak si při soudních procesech počínat. *Kladivo na čarodějnice* mělo v 19. a 20. století své odpůrce, patřil mezi ně např. Johan Dienbach (německý historik), Fritz Byloff (rakouský historik) nebo K. F. Koppen (německý historik).⁶⁹ Dle mého názoru je toto dílo komplikované, plné rozporných myšlenek a těžce čitelné. Jisté je i to, že autoři se v něm sami ztrácejí.

V neposlední řadě bych se zde ráda zmínila o problematickém překladu *Kladiva* do češtiny, jehož autorkou je právnička Jitka Lenková.⁷⁰ Musím upozornit na to, že jmenované vydání není překladem latinské verze, nýbrž se jedná o překlad anglický. Přeložená verze je zrcadlová, nalezneme zde i verzi latinskou. Tato skutečnost způsobila, že zprostředkovaný text Lenkové se v mnoha místech liší od verze původní. Jeden faktografický nedostatek se nachází hned v předmluvě knihy, kde je Špýr zaměňován za Štasburk.⁷¹ Petr Kreutz se o překladu vyjádřil takto: „Vědecký přínos recenzovaného díla je nulový.“⁷²

1.5 ODPŮRCI A PŘÍZNIVCI ČARODĚJNICKÝCH PROCESŮ

Velké množství učenců podporovalo procesy s čarodějnicemi, ale na druhé straně se našli i ti, kteří je kritizovali. Po polovině 17. století počet těchto odpůrců stoupá. Jistě k tomu přispěla přicházející nová epocha – osvícenství. Za zmínku jistě stojí humanistický učenec Erasmus Rottedamský (1466–1535), autor spisu *Chvála bláznovství*, Jindřich Kornelius Agrippa z Nettesheimu (1486–1535), lékař Johann Weyer (1515–1588), francouzský spisovatel, filozof a soudní rada v Bordeaux Michael de Montaigne (1533–1592), dále katolický kněz nizozemského původu z Trevíru Cornellius Loos (1546–1595), německý teolog Adam Tanner a německý jezuita Friedrich Spee z Langenfeldu (1591–1635),

⁶⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 32–35.

⁶⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 39.

⁷⁰ *Malleus Maleficarum*. přeložila Jitka Lenková z lyonského vydání *Kladiva* z roku 1699. Praha, 2000.

⁷¹ *Malleus Maleficarum*. s. 7.

⁷² KREUZ, Petr. *Dva překlady Kladiva na čarodějnice*. s. 148–149.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

autor díla *Cautio Criminalis seu de processibus contra sagas (Opatrnost při obvinění neboli O procesech proti čarodějnicím)*.⁷³ Mezi odpůrce procesů s čarodějnicemi se řadil i Angličan Reginald Scott (1538–1599). Pojďme se v následujících řádcích podívat na některé z nich blíže.

Agrippa, velmi vzdělaný člověk v právech, filozofii a v medicíně, pocházel z Kolína nad Rýnem a proslavil se tím, že se postavil dominikánskému inkvizitoru Savinimu, který chtěl přivést na hranici jednu selku z okolí Met. Souboj nakonec skončil jejím osvobozením. I když jeho dílo odsoudila pařížská universita, přesto měl mnoho příznivců v nejvyšších církevních kruzích.

Johann Weyer (též Wierus), vystudovaný lékař, pocházel ze severního Brabantska, se stal žákem Agrippovým. V roce 1563 vydal v Basileji knihu „*De praestigiis daemonum et incantationibus ac veneficis*“ (*O klamech démonů, o zaříkávání a travičství*), která byla namířená proti *Kladivu na čarodějnice*. Kniha vyšla za jeho života jedenáctkrát a nejhoršího ohodnocení se jí dostalo v Mnichově, kde byla označena za kacífskou. Weyer, jak je pochopitelné, se ještě nedokázal osvobodit od víry v d'ábla a v možnosti magie, provozované za přispění zlého ducha. Ale zůstalo jeho zásluhou, že zbavil tyto konstrukce alespoň těch nejnesmyslnějších stránek, jako byly představy o objevování se d'ábla ve viditelných podobách a o jeho osobním styku s lidmi. Jako lékař dovedl vysvětlit přirozeným způsobem mnoho jevů, zvláště pokud šlo o různá onemocnění lidí, běžně připisovaná d'áblovi. Za hlavní rozšiřovatele pověry o čarodějnicích považoval nevědomé lékaře a intrikánské kleriky. Zastával se hloupých, pověrečných žen, které ve své fantazii, zaslepení a klamu věřily, že dovedou čarovat. Ostře a nemilosrdně odsuzoval inkviziční procesy, vynucující pomocí tortury nelidským způsobem z ubohých žen přiznání.⁷⁴ Na četných místech své knihy poukazoval Weyer na nesmyslnost mnoha skutků, k nimž se domnělé čarodějnice při výslechu takzvaně doznaly a vyzýval soudce důrazně, aby takovým přiznáním nevěřili a nevyvozovali pak z nich nesprávné právní důsledky při vynášení ortelů.⁷⁵

⁷³ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 9.

⁷⁴ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 31–32.

⁷⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 50.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

Fridrich Spee se sám jako zpovědník účastnil čarodějnických procesů (především ve Würzburgu). Na základě těchto zkušeností pak sepsal knihu (viz výše), která vyšla v Rintelnu v roce 1631. Odhalil v ní prostředí čarodějnických procesů a prosazoval myšlenku, aby jak světské, tak duchovní vrchnosti v Německu zabránily té strašné nespravedlnosti páchané na obětech procesů a uvedl, že právě vrchnost za toto nese zodpovědnost. Spee tvrdě odsuzoval torturu, s jejíž pomocí nesvědomití soudcové mohli „dokazovat“, cokoliv se jim zachtělo. Připomněl zde cynické vychloubání jednoho soudce, který řekl, že: „*použitím mučení udělá z každého, kdo mu padne do rukou, čarodějnického mistra, i kdyby to byl sám papež.*“⁷⁶ Spee nevěřil ve vinu ani jednoho odsouzeného, kterého vedl k hranici, a kritizoval naprostou nemožnost obžalovaných prokázat svou nevinu, nesvědomitost teologů a lačnost právníků toužících po majetku.

Reginald Scott proslul jako nejznámější odpůrce pronásledování čarodějnic v Anglii. Tento venkovský šlechtic pocházel ze starobylého aristokratického rodu z hrabství Kent. Studoval práva a dosáhl akademické hodnosti. Zajímavostí je, že se mimo jiné věnoval i problematice pěstování chmele a je autorem pojednání *Chmelnice* (1574). Jako člen Dolní sněmovny anglického parlamentu a jako smírčí soudce se seznámil blíže s otázkou pronásledování čarodějnic. O reálnosti čarodějnictví vážně pochyboval. Výsledkem jeho bádání se stala práce *Odhalení čarodějnic (The Discovery of Witchcraft)*, která vyšla poprvé v Londýně roku 1584. Protestuje zde proti nesmyslnému honu na nevinné čarodějnice a požaduje zastavení dalších soudních procesů s nimi. Odsoudil v ní co nejrozhodněji „Sprengerovy báchorky“ a „Bodinovo blábolení“ o domnělých zločinech čarodějnic i jejich tvrzení o takzvané nutnosti je nemilosrdně hubit. Naopak s velkým respektem se vyslovil o názorech lékaře Weyera a Kornelia Agrippy;⁷⁷ Jeho dílo se setkalo s kladným ohlasem, např. mezi některými anglickými úředníky či duchovními, ale mělo i své odpůrce. Tím se stal anglický král Stuartovec Jakub I., který proslul dílem *Daemonology*, v něm tvrdě napadá Scotovy a Weyerovy vývody. Po vzoru svých předchůdců se snažil Jakub I. dokazovat, že: „*satanáš již zahájil generální útok,*

⁷⁶ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, str. 63.

⁷⁷ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 52 -53.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

aby zviklal pozici křesťanského boha ve světě a ujal se moci sám. Všichni lidé, kteří se stali nástrojem jeho ctižádosti, si zaslouží nejpřísnější trest, protože nebezpečí nebylo nikdy tak velké, jak je tomu právě nyní.“ Jakmile nastoupil v roce 1603 na anglický trůn, vydal hned příkaz, aby veškeré dosažitelné výtisky Scotovy humanistické knihy byly zabaveny a katem veřejně spáleny.⁷⁸

Cornelis Loos – vystudovaný teolog nizozemského původu – patřil mezi výrazné postavy potírající procesy s čarodějnicemi na území Německa. Důkazem je jeho spis *O pravém a nepravém čarování (De vera et falsa magia)*, který odevzdal do tisku v Kolíně nad Rýnem roku 1591. Postavil v něm u pronásledovatelů čarodějnic na pranýř zejména jejich nevědomost, tyranství i lačnost po majetku.⁷⁹ Jeho odpůrci (např. Petr Binsfeld, trevírský biskup) však zařídili, aby tento traktát nevyšel, Loos byl uvězněn a poté donucen své názory odvolat. Odvolání obsahovalo 16 artiklů, které musel nejdříve před všemi přečíst a pak podepsat.

V 17. století počet odpůrců čarodějnických procesů roste. Patří mezi ně německý právník, osvícenec a profesor na universitě v Halle, Christian Thomasius (1655–1728), jenž se proslavil protičarodějnickým spisem *De crimine magiae (O zločinu magie, 1701)* nebo italský právník Andreas Alciatus (1492–1550), jenž označil čarodějnické procesy za „nova holocausta“.⁸⁰

Mezi ty, kteří čarodějnické procesy podporovali, patří francouzský filozof Jean Bodin (1529–1596). Svými názory nemilosrdně útočil i na doktora Wiera. Bodin věřil, že ve Francii provozují své rejdy tisíce čarodějnic, proti nimž se málo zakrojuje. Normální soudní proces by podle něho nedokázal potrestat a zničit ani jednu z miliónů. Jeho hrůzná zuřivost proti čarodějnicím neznala mezí. Při obvinění z čarodějnictví by dal mučit jak děti, tak mladé dívky, ale i mrzáky. Doporučoval používat při mučení rozžhaveného železa, odsouzené čarodějnice pálit na pomalém ohni, aby nedotrpěly dříve než za půl hodiny; měla to být vhodná příprava na pekelný oheň, který je očekával.⁸¹ Je pozoruhodné, že Bodin byl na jedné straně považován za myslitele, na kterého plynule navázalo

⁷⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 53–54.

⁷⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 59.

⁸⁰ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 9. ISBN 80-718-5697-5.

⁸¹ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 32.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

osvícenství a na straně druhé je autorem spisu, ve kterém tvrdě útočí na čarodějnice. Tímto se stala kniha „*Daemonomanie*“, která vyšla v Paříži roku 1580. Tato skutečnost svědčí o autorově rozpolcenosti. V tomto díle Bodin věnoval pozornost názorům Jana Weyera, které se snažil znevážit a zesměšnit.⁸² O úspěchu jeho díla vypovídá počet vydání, v rozmezí let 1580–1600 bylo vydáno desetkrát a navíc se dočkalo latinského a italského překladu.

Martin Luther (1483–1546), tento německý teolog, se řadil mezi významné reformátory církve a stal se zakladatelem protestantství. Luther byl v nemalé míře ovlivněn představami středověké mystiky. To se odrazilo v jeho představách o ďáblu o čarodějnicích. O jejich zločinné činnosti byl pevně přesvědčen. Věřil, že čarodějnice uzavírají s ďáblem zvláštní pakt, s jehož pomocí dokážou napáchat nezměrné škody lidem, dobytku i věcem. Prosazoval myšlenku, že ženy jsou k čarodějnictví mnohem více náchylnější než muži a prohlašoval, že s čarodějnicemi nesmí mít člověk žádného slitování. V postile z roku 1522 Luther napsal: „*Kouzelníci nebo čarodějnice, to jsou zlé ďábelské děvky, které kradou mléko, vyvolávají zlé povětrí, jezdí na kozlech a pometlech, létají na pláštích, postihují lidi ústřelem, způsobují, aby zchromili, usýchali, trápí malá děcka v kolébce, očarovávají pohlavní údy...dokáží dát věcem jinou podobu, aby se někdo zdál být krávou nebo volem, což je ve skutečnosti člověk a nutí lidi k lásce a miliskování i k mnoha ďábelským věcem.*“⁸³ Svými názory pak ovlivnil mnoho luteránských kazatelů a soudců v období reformace, ale i později. O svém tvrdém postoji proti čarodějnicím se vyjádřil i v mnoha svých kázáních, např. v srpnu roku 1538 uvedl: „*Nesmíme mít s nimi žádného slitování. Sám bych je upaloval, jak čteme v zákoně, že kněží začali provinilce kamenovat.*“⁸⁴

Jan Kalvín (1509–1564), významný švýcarský teolog francouzského původu, je považován za významného reformátora a za zakladatele kalvinismu. Jeho postoj k čarodějnictví byl podobný jako u Luthera. Podle něj veškeré čarování, ať škodlivé nebo neškodlivé, bylo urážkou boha a jediný trest, který uznával za čarodějnictví, byl trest smrti. Sám se v Ženevě horlivě angažoval v procesech s čarodějnicemi. Pod vlivem Kalvínova tvrdého postoje se dala

⁸² KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 32–33.

⁸³ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 43.

⁸⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 44.

FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

ženevská městská rada přesvědčit, že epidemie moru vypuknuvší v roce 1542 v jejich městě, musí být připsána d'ábelským machinacím čarodějnic.⁸⁵

I když se Ulrych Zwingli (1484–1531) řadí mezi významné reformátory té doby, nenacházíme u tohoto švýcarského reformátora žádné stopy, které by znamenaly zaujetí proti čarodějnicím. To ovšem nemůžeme říci o jeho žákovi a nástupci Jindřichu Bullingerovi, který sepsal roku 1571 traktát *Proti zakázaným uměním*, kde se věnuje otázkám věšteství a čarodějnictví.

Martin Antonio Delrio (1551–1608) byl Španěl pocházející z Nizozemí. V roce 1599 vydal knihu *Vyšetřování o magii (Diquisitiones magicae)*, kterou jeden bavorský liberální historik označil za „jedno z nejstrašnějších a nejostudnějších děl z celé literatury o čarodějnictví“ vedle *Kladiva na čarodějnice* a známého traktátu Petra Biensfelda (*Tractatus de confessionibus maleficium et sagarum z roku 1590*). Tato kniha se stala v zemích západní Evropy nejpoužívanější příručkou soudců. Do poloviny 18. století se dočkala dvaceti vydání. Odsuzuje v ní Weyera i Loosovy přívržence. Podle Delria se popírání d'ábelské podstaty čarodějnictví rovná kacířství, a proto se prý za jakékoliv čarování na viníka uvaluje trest smrti. Činí se tak právě pro řečený pakt s d'áblem, který nikomu nelze odpustit.⁸⁶

⁸⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 46.

⁸⁶ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 61.

2 INKVIZICE

2.1 PŘED VZNIKEM INKVIZICE

Na začátku této kapitoly vysvětlím pojem kacířství, jelikož kacířství se vznikem inkvizice úzce souvisí. Z řečtiny převzaté slovo hereze (haireesen–zvolit) označuje odchylku od oficiální církevní doktríny v oblasti učení a kultu. Z dnešního pohledu by bylo možné kacíře „pracovně“ definovat jako ty, kteří, ač obeznámeni s křesťanskou ortodoxií, přesto zastávají a propagují neortodoxní názory.⁸⁷

Hlavním cílem inkvizice je kacíře najít a vyhubit. Za kacíře byl považován věřící, který byl obeznámen s katolickým učáním, a přesto je popíral a hlásal jemu odporující názory. Ve středověku neexistovala oficiální definice kacíře a kacířství. Inkvizitoři si tento pojem vysvětlovali libovolně. Pronásledovali nejen kacíře, ale i ty, kteří k nim měli vzdálený vztah. Bylo to z toho důvodu, aby se od nich nenakazili jejich názory. Mnohdy však nebylo jednoduché určit hranici mezi herezí a ortodoxií. Příkladem může být sv. Augustin (významný teolog raného křesťanství, 354–430), který byl v mládí na straně kacířského manicheismu, později proti němu důrazně vystupoval. Manicheismus bylo náboženské hnutí založené perským prorokem Máním (216–276), který se pokládal za vtělení Ducha svatého. Rozvinul rozsáhlou misijní činnost, posléze byl umučen jako lžiprorok. Mání je autorem souboru kanonických knih a náboženských kreseb. Jeho nauka zahrnuje prvky a postavy mazdaismu, židovsko-křesťanské gnóze, buddhismu. Základem je rozvětvený kosmický mýtus o třech fázích boje mezi dvěma věčnými principy – světlem a tmou (tj. Bohem a hmotou), které byly zprvu odděleny, v přítomném věku spolu bojují a na konci času budou opět odděleny. Lidská duše i duše zvířat, rostlin a věcí jsou částičky božského světla zakleté v hmotě, odkud je má člověk přísnou morálkou a askezí v jídle a sexu vysvobodit, a tak se účastnit kosmického dramatu.⁸⁸ Právě tímto náboženským proudem byli ve středověku ovlivněni např. kataři nebo bogomilové (viz dále).

Křesťanské náboženství hlásá všeobecnou lásku, odpuštění a milosrdenství. Tento mýtus však inkvizice navždy vyvrátila. Je sice pravda, že

⁸⁷ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 9. ISBN 978-80-86493-22-0.

⁸⁸ RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 45. ISBN 80-204-1089-9.

INKVIZICE

když církev své oběti mučila a upalovala, tvrdila, že to dělá ve jménu křesťanského milosrdenství, že tak zachraňuje lidskou duši a zajišťuje jí věčnou blaženost na onom světě. To odpovídalo křesťanskému učení o dosažení království nebeského za cenu utrpení na zemi. Otázka spásy začala být lidmi zpochybňována. Jak církev mohla vědět, že člověk dosáhne spásy? S touto pochybností lidí se rodilo kacířství.⁸⁹

Kořeny kacířství zasahují do období samotného vzniku křesťanské církve. Ta vznikla již ve starověku, v období římského impéria. Středověk zdědil po starověkém Římu inkviziční právní postup. Římsí vládců i úřady považovaly křesťany za kacíře. Ve svých počátcích se museli ukrývat v katakombách. Stali se terčem tvrdého pronásledování. Zlom nastal za vlády císaře Konstantina, ten roku 313 vydává edikt milánský, který zrovnoprávnil všechna náboženství v říši. Tento krok byl učiněn z důvodu stmelení se postupně rozpadajícího se impéria. Křesťanství bylo nejen plně legalizováno, ale stalo se i oporou římské říše. Jasně to vyjadřují Tertullianova slova: „*Neustále se přimlouváme za všechny císaře. Modlíme se, aby jim byl dopřán dlouhý život, poklidná vláda, bezpečný domov, statečné armády, věrný senát, čestný lid, pokojný svět a vůbec vše, čeho by si člověk i císař mohli přát... Víme, že samotný konec věků se svou hrozbou nezměrných utrpení... je podržen dočasnou úlevou, jíž nám je impérium římské... modlíme-li se, aby byl jeho příchod ještě odsunut, napomáháme tak i přetrvání Říma. ... Mám právo tu říci: císař je více náš nežli váš, vždyť ustanovil ho náš Bůh.*“⁹⁰

Již od 2. století se začínají objevovat rozpory mezi samotnými křesťany. První spory se týkaly věrouky, ale postupem doby se stávaly ostřejší, především nabývaly politický ráz. Císař Justinián ve svém právním kodexu z roku 529 přímo útočí na kacíře a zdůrazňuje, že je třeba kacíře trestat stejně jako ty nejhorší zločince a označuje heretika za zrádce. Stanovuje za herezi tresty, např. vyhnanství, konfiskace majetku, dokonce i trest smrti.

Postupem doby vznikly uvnitř křesťanské církve dva tábory. Jeden souhlasí s kriminalizací kacířství, druhý je mírnější a apeluje na potřebu mírného postupu a na to, pokusit se o návrat zbloudilého bratra. Přejede od tolerance

⁸⁹ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 89.

⁹⁰ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. 1. vyd. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 1. ISBN 978-80-86493-22-0.

INKVIZICE

k perzekuci je velmi pozvolný, liší se od sebe jednotlivé země a hlavně – do 10. století se žádné velké kacířské hnutí neobjevilo. Zlom nastal teprve v 11. a ve 12. století. V té době nastupují různá kacířská hnutí, např. kataři, valdenští, bogomilové. Všichni pracovali tajně jako prvotní křesťané. Tato hnutí popírala dosavadní církevní praxi, jejich úsilí vyústila v mnoha případech k budování paralelní církevní organizace a to je evropskému křesťanství značně nebezpečné. Situace se komplikovala tím, že zodpovědnost za potírání kacířství byla na jednotlivých biskupech, a proto se situace v jednotlivých diecézích značně lišila.⁹¹

Závěrem lze říci, že k tvrdým zásahům proti kacířům dochází již před vznikem inkvizice a to ze strany církevní i světské moci, ale především ze strany obyčejných věřících a to včetně všech nebezpečí vyplývajících z vášní, bezohlednosti a nevědomosti prostého lidu. A právě toto je paradoxně jedním z hlavních důvodů, který vede vrcholné církevní představitele k poznání potřeby dát boji proti kacířům pravidla a institucionální rámec.

2.2 STRUČNÝ EXKURZ DO DĚJIN INKVIZICE

Termín inkvizice byl odvozen od pojmenování inkvizitora, tj. vyšetřovatele, prokurátora i soudce v jedné osobě, jehož hlavním úkolem bylo *inquirere* (z lat. pátrat a vyhledávat) projevy kacířství.⁹² Jako pevná instituce vznikla v první polovině 13. století.⁹³

Na začátku 2. tisíciletí prochází církev první velkou krizí, jež se projevuje např. snahou k návratu k prvotním ideálům církve (chudá církev), odmítáním politických ambicí papežů či požadavky na světskou i církevní rovnost všech věřících. Zároveň vědomí krize vyvolává potřebu reformy uvnitř církve. Příkladem je clunýjské hnutí (benediktýnské opatství ve francouzském klášteře Cluny), které řešení vidí v přesvědčování věřících vlastním dobrým příkladem vůči jinak smýšlejícím. Clunýjští odsuzovali prodávání odpustků i rozvolněné mravy mnohých prelátů, trvali na přísném dodržování celibátu, na tom, aby se

⁹¹ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. 1.vyd. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 19–21. ISBN 978-80-86493-22-0.

⁹² CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 32. ISBN 978-80-86493-22-0.

⁹³ GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997, s. 102–103. ISBN 80-703-3432-0.

INKVIZICE

duchovní zřekli světského majetku a šli ostatním příkladem svou zbožností a pokorou.⁹⁴

Inkvizice vzniká, jak už bylo výše zmíněno, v 1. polovině 13. století jako reakce na hnutí albigenských v jižní Francii (dle města Albi nacházejícího se severovýchodně od Toulouse). To se začalo čím dál, a to nejen věroučně, vzdalovat oficiálnímu křesťanství a teď už vlastně katolictví. Po marném pokusu papeže Inocence III. přimět albigenské k poslušnosti přesvědčováním se tento rozhodl použít zbraň dosud užívanou vůči muslimům či pohanům, a to křížovou výpravu (1208). Albigenští odmítali božskou podstatu Ježíše Krista, hlásali návrat k Písmu svatému a k prvotnímu křesťanství. Byli proti církevní hierarchii a autoritě a především žádali její oddělení od moci světské. Ke hnutí albigenských se postupně přidávali i horní vrstvy (bohatí měšťané, šlechta). Papež zakročil proti tomuto hnutí brutálním způsobem. Města byla vypálena, vydrancována, muži rozčtvrceni, ženy znásilněny a děti povražděny. To vše se událo pomocí papežova spojence. Tím se stal Simon de Montfort, hrabě z Leicesteru, který disponoval schopnou armádou.⁹⁵

O rostoucí rozhodnosti Inocence III. v boji s herezí svědčí ustanovení dekretálu *Cum ex officii nostri* (1207), zaměřená proti patarénům, působícím na území církevního státu. Dekretál nařizoval konfiskaci majetku heretika odsouzeného světským soudem. Tento majetek měl být prodán a získané peníze rozděleny na tři díly: jeden díl dostal ten, kdo se zasloužil o zadržení heretika, druhý soud, který na něj vydal odsuzující rozsudek, a třetí měl být určen na budování vězení v kraji jeho původu.⁹⁶ Na čtvrtém lateránském koncilu v roce 1215 Inocenc III. prezentuje boj proti herezi jako jeden z hlavních priorit tehdejší doby. To dokazuje koncilní článek číslo III, nazvaný *De hereticis* : *Exkomunikujeme a uvalujeme klatbu na každou herezi, jež povstává proti svaté, pravověrné katolické víře... Zavrhneme všechny heretiky, nezávisle na jménu, pod nímž vystupují... Statky odsouzených mají být zkonfiskovány... Ti, u nichž existuje pouze podezření na herezi, musí být rovněž zasaženi mečem, vyobcováni a opuštěni všemi, dokud neprokáží svou nevinu a neočistí dostatečným způsobem*

⁹⁴ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 23. ISBN 978-80-86493-22-0.

⁹⁵ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 23–26.

⁹⁶ RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 60. ISBN 80-204-1089-9.

INKVIZICE

*svoji osobu. Jestliže taková osoba bude e stavu vyobcování po dobu jednoho roku – a neprovede žádné kroky, aby dokázala svoji nevinu – má být uznána za kacíře a zatracena...Kromě toho stanovujeme, že vyobcování podléhají rovněž všichni věřící, kteří přijímají, ochraňují a podporují kacíře.*⁹⁷

Do té doby existovala pouze biskupská inkvizice. Ta se ukázala v boji s kacíři jako málo účinná. Proto vniká nový institut, papežská inkvizice (inkvizice římská – romana). Ta se pod přímým vedením římských papežů neměla stát pouze účinnou zbraní na potírání tzv. kacířství, nýbrž zároveň i prostředkem k posílení mocenských pozic ambiciózních představitelů církve na úkor světských vládců.⁹⁸

Papež Řehoř IX. (1160/1227–1241), mimo jiné i proslulý právník a bojovník s kacíři, je považován za zakladatele papežské inkvizice, jež byla společně s biskupskými soudy pověřena potlačováním a souzením kacířství. Tu se mu podařilo profesionalizovat. Papež rozhodl, že bojem s kacíři pověří konkrétní mnišský řád, a to dominikány. Později byli do tohoto procesu přibráni i františkáni. V souladu s encyklikou *Excommunicamus* řádová „detektivové“ a soudci v jedné osobě měli konat nezávisle na přání a vůli biskupů z dotyčných diecézí a proti jejich rozsudkům se postižení mohli odvolávat pouze přímo v Římě.⁹⁹ Na základě vytvořené papežské inkvizice byly vytvořeny soudní tribunály, které mají vyšetřovat kacíře a rozhodnout o jejich vině s tím, že světské soudy pak vynesou trest a zajistí potrestání.

Je třeba zmínit, že některé státy, např. Anglie a později i Francie, odmítly nadřazenost papeže a v osobě svých vladařů měly inkviziční struktury svého pána. Obrovský vliv inkvizice spočíval v pojetí, že každý pravověrný křesťan je jí podřízen a má za povinnost s ní spolupracovat. Inkviziční praxe byla taková, že osoba inkvizitora reprezentovala zároveň řečeno dnešními slovy vyšetřovatele, prokurátora i soudce. V čele inkvizičního tribunálu stáli dva inkvizitoři, jmenoval je papež, kteří měli k dispozici asistenty, právníky a rovněž ozbrojence. K obžalování kacíře stačilo jen dvou svědků. Bylo by nesmyslné se domnívat, že na hranici končili všichni kacíři – tresty byly různé: od veřejného pokání či

⁹⁷ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 28–29. ISBN 978-80-86493-22-0.

⁹⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 22–23.

⁹⁹ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 30. ISBN 978-80-86493-22-0.

INKVIZICE

peněžitého trestu přes vězení až k odevzdání provinilého světské moci a poté teprve následovala série tvrdých trestů, včetně upálení na hranici.

Mezi nejslavnější inkvizitory všech dob patřil Bernard Gui (dominikán žijící na přelomu 13. a 14. století). Pracoval jako inkvizitor ve Francii, v toulouské diecézi. Svě zkušenosti z inkvizitorské práce sepsal v díle *Practica Inquisitionis Heretice Pravitatis (Inkviziční praxe kacířské nepravosti)*.¹⁰⁰ Nenávist vůči inkvizitorům byla v některých oblastech tak velká, že padli v nemilost, mnozí byli i vražděni. Například v roce 1252 byl zavražděn hlavní inkvizitor v severní Itálii, Petr z Verony, který byl vzápětí kanonizován a stal se patronem inkvizice. Po této události je ustanoveno papežem Inocencem IV. jako součást inkvizičního procesu při výslechu mučení.¹⁰¹

Inkvizice se od počátků potýkala s jednou závažnou systémovou chybou – procesy nebyly vůbec transparentní a inkvizitoři nebyli nikým kontrolováni. Tato skutečnost vedla k evidentnímu zneužívání obrovské moci inkvizitorů. Postup inkvizice byl natolik úspěšný, že v 15. století byla její činnost minimální a boj proti kacířům mohl být téměř ukončen. Inkvizice však nabere druhý dech, a to především ve Španělsku a ve střední Evropě. Bula *Exigit Sincerae Devotionis* papeže Sixta IV. z roku 1478 schvaluje na žádost královny Isabely Kastilské a Ferdinanda Aragonského zřízení moderní španělské inkvizice (La Suprema). Papež Inocenc VIII. vydává v roce 1484 bulu *Summis desiderantes affectibus*.¹⁰² kterou se hony na evropské čarodějnice rozjíždí. Inkviziční tribunály se začínají objevovat také v Portugalsku a v Benátkách, pak v koloniích (Lima, Mexiko, Goa ad.). Rozsah jejich činnosti byl přísně vymezen pro dané území. Biblí čarodějnických procesů (ne však všude) se stala již zmiňovaná kniha Jacoba Sprengera a Heinricha Kramera *Malleus Maleficarum (Kladivo na čarodějnice)* z roku 1486.¹⁰³

¹⁰⁰ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 38–39. ISBN 978-80-86493-22-0.

¹⁰¹ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 37–38.

¹⁰² Latinský text buly otiskl Hansen, J. *Quellen*. s. 25–27. ; srov. Paul, F. *Die Hexenbule Papst Innocens VIII. „ Summis desiderantes“ aus dem Bullarium Magnum*. Leipzig, 1905; dále ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 233.

¹⁰³ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 156. ISBN 978-80-86493-22-0.

INKVIZICE

Inkviziční soudy přestaly existovat v letech 1798-1820. Jen inkvizice římská přetrvala do roku 1908 a byla přejmenována na Kongregaci svatého oficia. Definitivní tečkou za téměř osm set let trvající historií inkvizice jako vrcholného orgánu pronásledování kacířů a čarodějnic se stal dekret *Integrae Servandae* papeže Pavla VI. ze 7. prosince 1965. Ten změnil název kongregace Svatého tribunálu, zrušil funkci prokurátora inkvizice a celou instituci přeorganizoval na kongregaci věrouky, mající za cíl zkoumat nové myšlenky a učení.¹⁰⁴

2.3 SYSTÉM INKVIZICE

2.3.1 *Inkviziční proces*

Jak už bylo výše řečeno, inkviziční proces jako forma soudního řízení vznikl za Inocence III., který krvavě vystoupil proti albigenským na přelomu 12. a 13. století. Tento proces vznikl změnou do té doby v církvi obvyklého (tzv. inflamačního) procesu. Inkviziční proces s sebou přinesl oproti dosavadním zvyklostem zásadní racionalizaci soudního řízení, které buď zcela vyloučilo ordál (dokazování pravdivosti tvrzení s využitím nadpřirozených nebo přírodních sil – ordál vody, žhavého železa, ordál soudního souboje), nebo aspoň podstatně omezilo (očistná přísaha) iracionální důkazní prostředky a namísto nich zavedlo inquisitio (pátrání, vyhledávání, vyšetřování) jako prostředek ke zjištění materiální pravdy a racionální důkazní prostředky, především svědecké výpovědi. Inkviziční proces poprvé ve středověkém právu zaváděl inquisitio ex officio (vyšetřování z úřední moci), převzaté z římského práva a zformované právem kanonickým. V církevním prostředí nebyl zpočátku inkviziční proces řízením v pravém slova smyslu trestním, ale spíše disciplinárním, které bylo uplatňováno zejména proti duchovním.¹⁰⁵ Nejdříve nebyl využíván tento typ řízení proti kacířům, později se však zjistilo, že se může být aplikován jako soudní řízení proti lidem podezřelým z kacířství. Jako takový byl inkviziční proces oficiálně zaveden roku 1215 osmým kánonem IV. lateránského koncilu v Římě.¹⁰⁶

¹⁰⁴ GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997, s.102. ISBN 80-708-2142-6.

¹⁰⁵ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 10. ISBN 80-718-5697-5.

¹⁰⁶ SCHILD, Wolfgang. *Folter, Pranger, Scheiterraufen. Rechtsprechung im Mittelalter*. München, 2010, s. 82–83; KREUZ, Petr. *Polemika ad: David Zbiral, Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, směřování, perspektivy*. Český časopis historický 110, 2012, s. 1–18, s. 335–377.

INKVIZICE

Oproti předchozím běžným církevním soudům, které se spokojovaly s klasickým postupem, který je možno shrnout do dvojice – udání (denuntiatio) a žaloba (accusatio), justiční procedury inkvizičního tribunálu budou mnohem komplexnější a komplikovanější, takže celý proces byl dokonce rozdělen do dvou částí, inquisitio generalis, čili předběžné vyšetřování, a inquisitio specialit, čili soudní proces s konkrétní obžalovanou osobou. Při akuzačním principu bylo možné zahájit soudní řízení jedině písemnou žalobou, s ní se v inkvizičním procesu nesetkáváme. Zde stačila pouhá pomluva.¹⁰⁷

Nejvyšším představitelem inkvizice byl římský papež. Ten jmenoval inkvizitory, kteří mu podléhali. Jak už bylo výše řečeno, inkvizitoři byli jmenováni z řad dominikánů a františkánů. Nejnižší věková hranice inkvizitora, kterou určil papež Kliment V. (1305–1314), byla stanovena na čtyřicet let. Inkvizitoři byli zcela beztrestní. Z dějin je znám jen jeden jediný případ, kdy byl inkvizitor potrestán. Jedná se o případ Roberta Le Bourguese. Ten byl roku 1233 jmenován inkvizitorem v oblasti Loiry ve Francii, kde proslul svou krvežíznivostí. Za dva roky na to byl už jmenován inkvizitorem celé Francie s výjimkou jižních provincií. Pro jeho hromadné tresty smrti a loupeže byl nazýván „protikacířským kladivem“. Ukřutnosti, kterých se Le Bourgues dopouštěl, hrozily vyvolání všeobecného povstání ve Francii, a tak byl římský papež nucen ho sesadit. Le Bourgues byl zatčen a odsouzen k doživotí.¹⁰⁸

Inkvizitor měl k dispozici široký inkviziční aparát, patřili k němu asistenti, notáři, svědci, ozbrojenci (zatýkání kacířů a ochrana členů tribunálu), prokurátoři (mniši ve službách inkvizice), lékaři (dbali na to, aby mučený předčasně nezemřel) a kati. Jak už jsem uvedla výše, inkvizice byla od začátku obviňována z toho, že neexistuje nad její činností žádná kontrola, proto z tohoto důvodu ustanovili římské papežové při inkvizici nové osoby: notáře a svědky, kteří měli přispívat k nezaujatému průběhu vyšetřování. Svědci byli ustanoveni k tomu, aby se účastnili výslechu obžalovaných a notáři svým podpisem stvrzovali výpovědi obžalovaných a svědků. I tak se, dle mého názoru, nezabránilo podepisování padělaných listin.

¹⁰⁷ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007, s. 32–33. ISBN 978-80-86493-22-0.

¹⁰⁸ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 91.

INKVIZICE

Od 14. století byli inkvizitorům přidělováni experti – právníci (kvalifikátoři), zpravidla také duchovní osoby, jejichž úkolem bylo formulovat obžaloby a rozsudky, aby neodporovaly občanskému zákonodárství. Ve skutečnosti ale neměli možnost seznámit se soudním spisem obžalovaného, dostávali jen stručný výtah jeho výpovědi a výpovědi svědků, často bez uvedení jmen, a to údajně proto, aby mohli vyslovit objektivnější názor. Ovšem takový „objektivní“ názor kvalifikátora byl do značné míry ovlivněn samotným míněním inkvizitora, neboť kvalifikátoři byli zcela závislí na inkvizitorovi. Součástí středověké inkvizičního tribunálu byl i porotní soud, který se skládal z laiků a z církevních představitelů a který pomáhal inkvizitorům rozhodovat o vině a stanovit trest.¹⁰⁹

2.3.2 Obžaloba

Aby mohli být kacíři zlikvidováni, museli být nejdříve vypátráni na základě důkazů. Inkvizitor, který přijel do oblasti vypátrat kacíře, se nejprve ohlásil u místního biskupa. Byl slavnostně přivítán, ubytován a dostal obsluhující personál. Na jeho počest se konala slavnostní mše, které se účastnili všichni farníci a na které získali odpustky. Farníkům byl vysvětlen účel inkvizitorovy návštěvy a dostali lhůtu 6 až 10 dnů, aby podali inkvizitorovi zprávu, pokud něco ví o kacířích. Jelikož hrozila udavačovi smrt, inkvizitor slíbil, že jeho jméno bude vést v tajnosti. Mezi obyvateli se našlo hodně udavačů, kteří využili situace ve svůj prospěch. Mnohdy šlo o pomstu, často si chtěli vyřídit účty se svými odpůrci. Dalším důvodem, proč horlivě udávali, byly důvody zjištěné. Udavači se dělili na dvě kategorie. První předkládali konkrétní obvinění, druzí uváděli podezřelé z kacířství. Do klatby se dostali ti, kteří nevyužili časové lhůty a neučinili příslušná oznámení. Byli pak odsouzeni k tvrdým církevním trestům. Naopak odměnou za udání bylo udělení odpustků na dobu tří let. Kromě udavačů dodávali důkazy falešní svědkové (např. různí zločinci nebo tajní donašeči ve službách inkvizice). Zajímavé na tom je, že jejich výpovědi neměly právní platnost u světských soudů dokonce ani ve středověku.

Inkvizitor využíval ještě jedné metody, která měla přispět k dopadení viníka. Šlo o to, aby se viník sám přiznal. Pro odpadlíky vyhlašoval tzv. „lhůtu

¹⁰⁹ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 91.

INKVIZICE

milosrdenství“ na dobu 15 – 30 dnů. Pokud se odpadlík v dané lhůtě doznal, zřekl se kacířství, mohl si dokonce zachránit život i majetek. Mnohdy však docházelo k tomu, že církve lačnila po velkém majetku odpadlíka, a proto jeho doznání označila za neupřímné.

Obžalování i udavači mohli být chlapci od 14 a dívky od 12 let. Není však výjimkou, že k odpovědnosti byly hnány i malé děti, staré a těhotné ženy. Vedle těchto zdrojů byl ještě jeden zdroj dodávající potravu nenasytným útrobám „svatého“ tribunálu: umělecká, filozofická, politická a jiná díla, v nichž se hlásaly „buřičské“ myšlenky a ideje. Skutečnost, že tato díla neodpovídala zásadám katolického učení, byla více než dostatečným důvodem, aby jejich autoři byli pohnáni k soudní odpovědnosti. Tito autoři byli pronásledováni a vyslýcháni.¹¹⁰

Závěrem lze konstatovat, že pobyt a vyšetřování inkvizitora na farnosti vyvolalo mezi lidmi vlnu strachu, fanatismu, vzájemného obviňování, udávání nejbližších. Lidé žili v obrovském strachu, a to byl účel. Řehoř IX. s hrdostí uvádí, že v takových případech udávali rodiče vlastní děti, děti své rodiče, muži své ženy a ženy své muže. A tak měl zcela pravdu Bernard Gui, když řekl, že každé odhalení mělo za následek nová odhalení, až se nakonec celá země pokryla neviditelnou sítí, a že významnou úlohu při tom měly také četné konfiskace, jež z tohoto systému vyplývaly.¹¹¹

2.3.3 Vyšetřování

Inkvizitor zahájil nejprve tzv. předběžné vyšetřování. To spočívalo ve výslechu svědků a shromažďování dalšího materiálu. Poté přišli na řadu kvalifikátoři. Ti rozhodli o tom, zda má být podezřelý obviněn z kacířství. Pokud ano, bylo možné kacíře zatknout a uvrhnout do tajného vězení inkvizice. To se podobalo tmavé a vlhké kobce. Nebylo výjimkou, že právě pobyt v takovém vězení s sebou přinesl pomatění smyslů vězněného, ale to nebylo důvodem k tomu, aby bylo vyšetřování zastaveno. Pobyt ve vězení mohl trvat rok, dva, či deset let, někdy i celý život. Zatčený si sám platil pobyt ve vězení právě z prostředků, které mu byly obstaveny při jeho zatčení. Jestliže neměli inkvizitoři o zatčeného zvláštní zájem nebo to byl člověk nemajetný, jeho pobyt ve vězení

¹¹⁰ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2.přepřac.vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 97.

¹¹¹ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2.přepřac.vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 98.

INKVIZICE

byl co nejkratší a o jeho osudu se rozhodlo velmi rychle. Vynikajícím způsobem popsal atmosféru inkvizičního vězení Edgar Alan Poe ve své povídce Jáma a kyvadlo. Vězení inkvizice byla podle Leaho „*vůbec nepředstavitelná doupata, ale inkvizice je mohla učinit ještě horšími. Durus carcer et arcta vita – situace vězně spoutaného řetězem, polomrtvého hladem, v díře bez vzduchu – se považovaly za skvělý prostředek, jak dosáhnout věžňova doznání.*“¹¹²

Podezření, tj. nedokázané obvinění z kacířství, bylo dostatečným důvodem k zatčení. Toto podezření bylo založené na dohaděch, nepřímých důkazech a předpokladech. Udání bylo pro inkvizitory důkazem o vině obžalovaného. Přestože inkvizice považovala každého, kdo upadl do jejích spárů, za viníka, musela své obvinění zdůvodnit, a to zase nikoliv proto, aby vyšla najevo skutečná pravda, ale kvůli něčemu úplně jinému. Za prvé proto, aby obžalovaný uznal svou vinu a litoval svých hříchů. Řečeno jinak, i když byly shromážděny důkazy proti obžalovanému, dělo se tak v jeho zájmu, v zájmu spásy jeho duše. Zachránit svou duši, a tím spíš život mohl obžalovaný jedině úplným a bezvýhradným doznáním své viny, tj. potvrzením opodstatněnosti obžaloby. Za druhé důkazy byly nezbytné k tomu, aby se alespoň navenek, čistě formálně zachovávalo zdání spravedlnosti, aby obžalovaný pozbyl veškeré naděje zachránit se jiným způsobem, projevit upřímnou lítost a smířil se s církví.¹¹³

Jako hlavní důkaz inkvizice považovala svědecké výpovědi, které nově zavedl inkviziční soudní proces jako jeden z racionálních důkazních prostředků té doby. Jména svědků a udavačů neznali nejen kvalifikátoři, ale ani odsouzení a popřípadě jejich obhájci. Konfrontace svědků obžaloby s obžalovanými vězni byla zakázána. Za jediný důvod k zproštění svědků jejich funkce byla považována osobní zášť. Všichni svědci byli v podstatě svědky obžaloby, obžalovaný nesměl mít na svou obhajobu vlastní svědky. Bylo to z toho důvodu, že inkvizice by je mohla obvinít ze sympatizování s kacíři. Neposlušného svědka mohl inkvizitor obžalovat z falešného svědectví a uvrhnout jej do vězení, nebo mu nařídít nošení oděvu s potupnými znaky.¹¹⁴

¹¹² GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 105.

¹¹³ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 100.

¹¹⁴ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 100.

2.3.4 Výslech

Další fází inkvizičního procesu byl výslech. Jeho cílem bylo, aby se obžalovaný přiznal, zřekl se kacířských názorů a smířil se s církví. Jinými slovy řečeno, aby se kacíř změnil z „d'áblova služebníka“ v „božího otroka“. Proto bych chtěla podotknout, že by bylo mylné se domnívat, že pokaždé musel skončit na hranici. Přiznání viny postačovalo jako jediný právoplatný důkaz pro jeho odsouzení. Obžalovaný vůbec nevěděl, kdo ho udal a z čeho je obviněn. Výslech začínal složením přísahy (podřízení se církvi, vyžádání pravdivých odpovědí na otázky, prozrazení všeho, co ví o kacířství a kacířích, přijetí jakéhokoliv trestu). Bernard Gui ve své příručce inkvizitora uvádí znění přísahy: *„Přísahám a slibuji, dokud mi to bude možné, že budu pronásledovat, stopovat, odhalovat, napomáhat zatčení a předání inkvizici kacířů z každé odsouzené sekty, zejména... jejich „věřících“, sympatizujících, pomahačů a obhájců, a rovněž všech, o nichž vím nebo se domnívám, že se ukryli a hlásají kacířství, jejich tajných emisarů, kdykoliv je objevím.“*¹¹⁵

Inkvizitor musel být mistrem v kladení otázek obžalovanému. Otázky byly spleť, rozmanité. Cílem těchto otázek bylo zmást vyslýchaného a přimět ho k tomu, aby tvrdil protichůdné věci, nesmysly a tím se přiznal i k tomu, co nespáchal. Později byl dokonce sepsán jakýsi přibližný scénář výslechu obžalovaného. Součástí každého výslechu se používaly prostředky, jejichž účelem bylo zahnat obžalovaného do slepé uličky. Mezi tyto prostředky se řadil podvod, zastrašování a lež. Účelem bylo vyvolání psychické újmy a pocitu bezmocnosti. Citové vydírání vyslýchaného prostřednictvím jeho manželky a dětí jej mělo přivést k rychlejšímu doznání.¹¹⁶

2.3.5 Tortura jako vyšetřovací prostředek

Torturu neboli mučení znalo již právo římské republiky. Týkala se pouze otroků. Až za vlády císaře Tiberia (14–37) bylo mučení povoleno i proti svobodným občanům, avšak pouze pro crimen (laese) majestaticus (zločin urážky majetátu). Obvyklou metodou výslechu se stala tortura od 3.st. n. l. i v případech

¹¹⁵ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 103.

¹¹⁶ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 103.

INKVIZICE

jiných závažných deliktů a byla využívána i u nejvyšších hodnostářů. Totruru jako vyšetřovací prostředek převzalo nově vzniklé inkviziční řízení ve 12. a 13. století.¹¹⁷

Mučení, jehož inkvizice používala v mnoha zemích po dlouhá století, je jedním z nejpádňějších důkazů neschopnosti církve přemoci své ideologické odpůrce čistě teologickými metodami, přesvědčováním, a nikoli násilím.¹¹⁸ Ekumenický koncil ve Vienne (1311) se usnesl, že mučení musí nejprve schválit biskup. To mělo být umírněné a mělo k němu dojít jen jednou. Tato ustanovení inkvizitoři snadno obcházel. Sami se drželi zásady, že obžalovaný může být mučen tolikrát, dokud neučiní patřičnou výpověď. Inkvizitoři se jí mohli osobně účastnit a při ní vyslýchat mučeného. Stala se běžnou praktikou při vyšetřování jak u světských, tak i církevních soudů. Nejdříve byla využívána jako vyšetřovací prostředek v omezeném rozsahu. K jejímu širokému využití došlo na základě buly papeže Inocence IV. *Ad extirpanda* z roku 1252. Povolení tortury v řízení proti kacířům vycházelo z již předtím deklarovaného (v bule Inocence III. *Vergentis* a v některých normativních právních aktech krále, resp. císaře Friedricha II.) ztotožnění, respektive postavení na roveň římskoprávního (pozdně římského) *criminis laese maiestatis* (zločinu urážky majestátu) a kanonického *criminis maiestatis divinae* (zločinu urážky božského majestátu). Římskoprávní trestní řízení proti pachatelům *criminis laese maiestatis* připouštělo použití tortury.¹¹⁹

Obžalovaný, který se nedoznal ani po mučení a setrval ve svých bludech, byl vyobcován z církve a čekala jej hranice. Nově mučen byl i ten, který se při mučení přiznal, ale poté svou výpověď nepotvrdil. Inkvizice znala pojem recidivisty. Pokud byl někdo mučen, byl vázán slibem mlčení. Jestliže začal na svobodě tvrdit, že byl mučen a že jeho doznání bylo vynuceno násilím, byl považován za recidivistu. Takový člověk byl vyobcován z církve a poté upálen. Dříve než byl obžalovaný odevzdán katu, inkvizitor ho „varoval“: *My z boží milosti inkvizitor ten a ten, po pečlivém prostudování materiálů vašeho procesu vidíme, že vaše odpovědi jsou protichůdné a že existují dostatečné důkazy o vaší vině. Protože chceme slyšet pravdu z vašich úst a nezatěžovat uši vašich soudců,*

¹¹⁷ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 7. ISBN 80-718-5697-5.

¹¹⁸ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 105.

¹¹⁹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 10. ISBN 80-718-5697-5.

INKVIZICE

*usnášíme se, prohlašujeme a rozhodujeme se toho a toho dne v tu a tu hodinu použít proti vám mučení.*¹²⁰

Tortura byla v různých dobách a v různých zemích regulována různě. Mnohdy se jednalo o několikastupňový proces, tzn., že maximální použitelný stupeň mučení závisel na provinění a získaných důkazech. Ačkoliv se pravidla významně měnila, lze říci, že k mučení se mohlo přistoupit jen na základě významných důkazů. Poté se staly možnosti kata prakticky neomezené. Na druhou stranu musel kat dbát na to, aby mučený pod tíhou tortury nezemřel, nezbláznil se či nespáchal sebevraždu. Mnohdy pod vlivem tortury docházelo k nepravdivým doznáním. Mučený nejenže trpěl, ale především se jednalo o jeho osobní čest. Proto by pro takového člověka byl trest smrti přijatelnější. Využití tortury bylo mírnější u výše postavených osob. Trestní zákoník *Constitutio criminalis Carolina* z roku 1532, který vydal císař Karel V., torturu spíše zmírňoval, proto jej považujeme za důležitou regulaci útrpného práva.¹²¹

První doklady o použití tortury pocházejí z konce 13. století. Na území římskoněmecké říše ji lze bezpečně doložit na začátku 14. století ve Štrasburku, v Aušpurku, ve Špýru a v Kolíně nad Rýnem. Poté se tento proces rozšířil i do ostatních částí Říše. V našich zemích je důležitým pramenem brněnská kniha písaře Jana (sepsána na k. 50. let 14. století). Tato kniha je také prvním pramenem svědčícím nepřímou o použití tortury a inkvizičního procesu v českých zemích a obsahuje 730 nálezů a naučení brněnského městského soudu z let 1333–1337. Brněnská právní kniha jako první pramen ve střední Evropě zároveň dosti podrobně upravuje procesní pravidla ukládání a používání tortury, ve svých ustanoveních ovšem vychází – někdy téměř doslovně – z *Digest* (*Digesta* – řec. *Pandektai* – druhá část občanského zákoníku, později zvaného *Corpus Juris Civilis*, a obsahovala sbírku spisů antických římských právníků).¹²² S používáním tortury v Čechách počítala *Koldínova práva*, dále pak i *hrdelní řád Josefa I.* z 18. století (viz níže) i trestní zákoník Marie Terezie (viz níže). Podle Koldínových práv se nesměli být podrobeni tortuře chlapci mladší 18 let a dívky pod 15 let (ti byli mrskáni metlami). Pokud se jedná o těhotné ženy, ty směly být podrobeni

¹²⁰ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 108.

¹²¹ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 34.

¹²² FRANCEK, Jindřich. *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*. Pardubice, 1996, s. 86.

INKVIZICE

právu útrpnému až po šestinedělí. Osoby vznešené a starší 70 let se tortuře nepodrobovaly. Tato nařízení však byla v praxi porušována.¹²³

Průběh mučení zapisovali tzv. krevní písaři do *smolných neboli černých knih*.¹²⁴ Do nich se také zaznamenávaly výpovědi mučených a rozsudky, které nad nimi vynášely městské soudy. Osoby, které měly být podrobeny tortuře, se dělily do čtyř skupin. V prvních třech následně uvedených případech se uložení tortury dělo formou procesního rozhodnutí (*dicta*) městského soudu, v posledním případě přímo rozsudkem (náleznem) městského soudu. Tak tedy, první skupinou se staly osoby dopadené při páchání závažného – hrdelního deliktu. Druhou skupinu tvořily osoby důvodně podezřelé (např. na základě platného udání zločince, vyslychaného na mučidlech, či na základě jiných indicií) ze spáchání hrdelního deliktu, které při „odvodu“ neprokázaly svou nevinu, resp. nevyvrátily vzniklé podezření. Třetí skupinou byly osoby, které byly udány zločincem, vyslychaným na mučidlech, po obeslání se nedostavily před soud ke konfrontaci a potom dopadeny nebo osoby z různých jiných důvodů prohlášeny za psance a po dopadení byly předány některému městskému soudu jako nejbližší popravě. Poslední skupinu tvořily osoby, které byly v civilním (akuzačním) procesu soukromým žalobcem zažalovány z těžkého hrdelního zločinu a součástí žaloby byl i podnět k podrobení žalované osoby útrpnému právu a u některých městský soud rozhodl ve svém rozsudku nejen o vině, ale i o podrobení tortuře.¹²⁵

Mezi nejčastěji používané metody mučení patřily: španělská bota (železný obal na lýtko s hroty, které se zarývaly do nohou při stahování boty), skřípec (natahování mučeného na žebřík), palečnice (pomocí ní se drtily palce u rukou), železná panna (z kovu nebo ze dřeva, obepínala těsně tělo mučeného, uvnitř ostré hroty), hřebelec (lavice, na které byl připoutaný nahý obžalovaný a kat mu dřel záda deskou pokrytou hřeby), žebřík a bičování. Tyto metody byly nejvíce používané v Čechách. V Evropě se používaly i další mučící nástroje, jako například drtič kloubů (Rakousko, Švýcarsko), ježek (Německo, Flandry, jednalo se o válec opatřený bodci, přes něj se pokládalo tělo tam a zpět), stolice (Itálie,

¹²³ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 39–41.

¹²⁴ ADAMOVIČ, Karolína. *Stručný nástin dějin státu a práva v českých zemích a na Slovensku: (Výťah z přednášek - vybrané otázky.) : Průl.roč.PRF [právnícké fak.]*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1994, s. 32. ISBN 80-708-2142-6.

¹²⁵ FRANCEK, Jindřich. *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*. Pardubice: Státní oblastní archiv Zámorsk, 1996, s. 87–88.

INKVIZICE

Uhry, židle ze dřeva, její sedadlo i opěradlo bylo osázeno hřeby), pomořská čepice (Durynsko, Polsko, šlo o železné řetězy a šňůry, které se utahovaly kolem hlavy).¹²⁶

2.3.6 *Rozsudek*

Jestliže bylo vyšetřování dokončeno, vynesl inkviziční tribunál rozsudek. Obžalovaný buď přiznal svou vinu, zřekl se kacířství a smířil s církví. V druhém případě trval na své nevině, nebo se ke kacířství přiznal, ale nechtěl se ho zříci a učinit pokání. Úkolem tribunálu bylo vynést rozsudek, který potrestá obě dvě strany. Obžalovaný mohl mít obhájce, ale spíše formálně, protože obhájce kacíře mohl být taktéž podezírán z kacířství, zatčen a odsouzen.

Inkvizice své oběti nikdy nezprostila obžaloby. V tom nejlepším případě rozsudek zněl: „obvinění nebylo dokázáno“. Ve své podstatě to znamenalo, že obvinění může být dokázáno kdykoliv v budoucnosti. Ti, co byli „zproštěni obžaloby“, mohli být v některých případech propuštěni na velkou kauci. Ale i tak museli denně docházet ke vchodu do tribunálu a stát tam „od snídaně do oběda a od oběda do večere“. Co kdyby náhodou získala inkvizice nové důkazy a chtěla jej znovu uvrhnout do vězení?

Osud oběti poněkud zmírňovalo pomatení smyslů nebo opilost, ale i tehdy musel obžalovaný, jestliže se chtěl zachránit před hranicí, souhlasit s obviněním proti němu vzneseným, řečeno jinak, přiznat svou vinu. Oběť inkvizice se nemohla zbavit soudního rozsudku, ani když spáchala sebevraždu; sebevražda byla považována za doznání. Ještě menší naději na osvobozující rozsudek měli ti, které inkvizice soudila v nepřítomnosti nebo po smrti.¹²⁷

Pojďme se nyní podívat na to, jaké byly rozsudky a z nich vyplývající tresty. Věková hranice, ani nemoc neměly na rozsudek vliv. Inkviziční soud trestal kromě odsouzeného i jeho děti a potomky – mnohdy až do třetího pokolení. Inkvizitoři neuznávali vůbec žádné polehčující okolnosti. Inkvizitorské tresty byly velice přísné. Jelikož neexistovalo přesné zákonodárství, inkvizitoři měli při jejich udílení velké pole působnosti. Mohli trest na základě rozsudku zmírnit, zvýšit nebo obnovit. Proto si ani po jeho vynesení nemohl být obžalovaný jist, že vše

¹²⁶ GUILLEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. 1.vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 217. ISBN 80-708-2142-6.

¹²⁷ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 111.

INKVIZICE

skončilo, neboť inkvizitor mohl oběti uložit trest nový, další vězení, nebo dokonce upálení. Církevní tresty byly lehčího rázu až po ty ponižující (confusibles), obyčejné nebo zostřené, galeje a nakonec vyobcování z církve a odevzdání obžalovaného světské moci k upálení. Součástí trestu bylo vždy bičování a konfiskace majetku. Dalším trestem bylo vězení, přičemž doživotní vězení bylo považováno za milosrdenství. To bylo trojího druhu: murus strictissimus (těžké vězení – kacíř byl v cele sám, spoután na rukou i na nohou), murus strictus durus arctus (přísné vězení, kacíř byl v cele sám, spoután na nohou, někdy přikován ke zdi) a obyčejné vězení (vězni nebyli v cele sami a neměli pouta). V malé míře se stávalo, že vězni mohli dozorce podplácet, aby si zmírnili utrpení. Dozorci však byli inkvizitory hlídáni a jejich prodejnost trestána. Na rozdíl od světských soudů, pro něž smrt znamenala zproštění viny, inkvizice soudila a pronásledovala nejen živé, ale i mrtvé. Mohla z kacířství obvinít již dávno zemřelého člověka. V takovém případě, pokud došlo k jeho odsouzení, mrtvoly těchto odsouzených byly vykopány, spáleny a dědictví po nich zkonfiskováno ve prospěch soudů.¹²⁸

Rozsudek „svatého“ tribunálu byl konečný a nepodléhal odvolání. Odsouzený se sice mohl teoreticky obrátit na papežskou kurii s žádostí o milost nebo revizi procesu. To se však stávalo velmi zřídka. Kacíř, který byl v rukou inkvizice, neměl možnost podat ani stížnost. Jeho příbuzní nebo přátelé se to rovněž obávali učinit ze strachu, že inkvizitoři, kteří považovali stížnosti na jejich činnost za projev pýchy a div ne za důkaz kacířských názorů, je budou pronásledovat. Navíc takové stížnosti byly zcela bezpředmětné: papežská kurie je zpravidla nebrala na vědomí.¹²⁹

¹²⁸ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 28.

¹²⁹ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 116.

2.3.7 *Poprava*

Kdo tedy vlastně skončil tím nejhorším způsobem – tedy smrtí na hranici? „*Odpadlíky od víry, kteří setrvali ve svých bludech a nechtěli se vrátit do lůna katolické církve, ty, kdo nechtěli přiznat své hříchy a smířit se s církví, ty, kdo se smířili s církví, ale znovu upadli do kacířství, tj. stávali se kacíři – recidivisty, a rovněž ty, kteří byli odsouzeni v nepřítomnosti a potom byli zatčeni – ty všechny inkvizice, jednající jménem a na pokyn církve, z ní vyobcovávala a „propouštěla na svobodu“... „Svoboda“, jíž odsouzenec takto nabyt, byla provázena nejen potupnou smrtí na hranici, ale podle církevního učení i věčnou záhubou na onom světě.*“¹³⁰ Takže de facto svoboda nabitá smrtí odsouzeného. Jaká to ironie? Církev takto „propouštěla na svobodu“, ale provedení exekuce přenechávala světské moci. Později církev po světské moci žádala, aby projevila vůči odsouzenému milosrdenství. To spořívalo v tom, že odsouzenému při popravě navlékli na hlavu límec se střelným prachem nebo jej udusili před upálením. Tato praktika měla zkrátit odsouzenčova muka. Ale je nasnadě zdůraznit, že církev nestála o to, aby se dostal kacíř na hranici, šlo jí spíš o to, aby se přiznal a zřekl svých bludů.

Existuje mnoho písemných záznamů o tom, jak taková poprava probíhala. Postupem doby vznikl všude stejný rituál, který v následujících řádcích popíši. Den poprav byl určen na sváteční den. Obyvatelé města byli vyzváni, aby se popravě účastnili. Odmítnutí zúčastnit se znamenalo podezření z kacířství. Před upálením se konalo tzv. autodafé. To se pořádalo na slavnostně vyzdobeném náměstí, na kterém se shromáždili obyvatelé města a představitelé církevní i světské moci a hosté, kteří přijali místa na vyhrazených tribunách. Za přítomnosti všech jmenovaných se konala slavnostní mše a byl vynesena rozsudek inkvizice nad obžalovaným. Obsáhlé rozsudky byly čteny latinsky. Pokud bylo vězňů hodně, jejich čtení trvalo i několik hodin.

Odsouzení vůbec netušili, co je čeká – to se dozvěděli až na již zmíněném autodafé. Přípravy na popravu probíhaly ve vězení od brzkého rána. Vězňové byli ostříhání, oholeni, dostali čisté prádlo, bohatou snídani, někdy i sklenku vína. Pak jim byly svázány ruce, do nich vložena zelená svíce a kolem krku jim byl dán

¹³⁰ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 117.

INKVIZICE

provaz. Poté byli odvedeni ke katedrále, kde na ně čekalo procesí (zpívalo smuteční církevní hymny), které směřovalo k náměstí. Vězni byli vyzýváni k pokání a smíření se s církví. Po příchodu na náměstí byli obžalovaní posazeni na lavice hanby (pod čestnými tribunami) a následovalo autodafé, které končilo exekucí. Vězňové byli převlečeni do sanbenita (smírčí oděv) a šaškovských čepic a procesí pokračovalo.

K exekuci docházelo na sousedním náměstí. Tam bylo již předchozího dne připraveno popravní lešení obložené dřívím a kletím. Odsouzené doprovázeli mniši a příbuzní a snažili se přimět vězně, aby se zrekli kacířství. Poté byla hranice zapálena a někteří farníci měli dokonce čestné právo kletí přiřazovat. Popel, který zbyl, byl sebrán a vhozen do řeky.¹³¹

¹³¹ GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 121.

3 ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

Procesy s čarodějnicemi zasáhly téměř celou Evropu. Nejmasovějších rozměrů dosáhly na území dnešního Německa, ve Švýcarsku a Francii (jedná se o konfesně rozdělené země, zasáhnuté reformací). Paradoxem je, že v zemích, kde reformace neproběhla, tzn. v čistě katolických zemích, se konalo minimum čarodějnických procesů (Portugalsko, Irsko), nebo zde velmi brzy skončily (Itálie, Španělsko a jeho kolonie). Až do dnešní doby se vedou spory o to, kolik přinesly procesy s čarodějnicemi obětí. Jedno je však jisté, že se staly – spolu s pogromy na Židy – největším masovým vyvražďováním osob v Evropě do konce 19. století. Pokud se jedná o otázku podílu konfesí na čarodějnických procesech, Jindřich Francek ve své knize *Čarodějnické příběhy*, uvádí: „ *Co se týče podílu jednotlivých konfesí na čarodějnických procesech, odhaduje současné bádání podíl katolíků a v evangelíků zhruba poměru 2 : 1 „ve prospěch“ katolíků.*“¹³²

3.1 NĚMECKÉ ZEMĚ

Svatá říše římská byla poznamenána honem na čarodějnice nejhůře v Evropě. Hranice zde byly zapalovány pro stovky obětí. Právě zde působili koncem 15. století již zmiňovaní inkvizitoři Sprenger a Institoris. Ti za své pětileté působení měli na svědomí přibližně 48 obětí. Tuto skutečnost se dozvídáme z jejich spisu *Kladivo na čarodějnice*, který se stal v této oblasti, dle mého názoru, příčinou masových honů na čarodějnice. Na počátku 16. století můžeme mluvit jen o ojedinělých případech. Hon na čarodějnice postupně sílil tak, že od konce 16. století nabyl obrovských rozměrů. Ještě je třeba podotknout, že jejich šíření bylo zpomaleno reformací a německou selskou válkou. Počet obětí čarodějnických procesů vzrostl v době protireformační, kdy se katolíci snažili lákat příslušníky protikatolického tábora zpět do svých řad a naopak protestanti se báli, aby nepřišli o své přívržence. Na hranici končili sedláci i šlechtici, malé děti, mladí i staří, světští úředníci i kněží, a dokonce vysocí církevní hodnostáři, ale především ženy. Procesy zasáhly všechny německé oblasti, světlou výjimkou se stalo evangelické Hesensko, kde vládl Filip Dobrotivý (1509–1567) a poté jeho

¹³² FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 27. ISBN 80-718-5697-5.

syn Vilém IV. Moudrý (1567–1592).¹³³ I když i zde, např. v Darmstadtu (hlavní město Hessenska) v roce 1582, padlo za obět' čarodějnictví deset osob (oproti ostatním německým oblastem se jedná o malý počet).¹³⁴

Tradičním trestem za čarodějnictví ve středověkém německém právu byl trest smrti upálením. Zákoník Saské zrcadlo (*Sachsenspiegel*) z roku 1225 stanovil: „že každý křesťan, muž i žena, kteří jsou nevěřící a zacházejí s kouzly anebo s jedy a byli dopadeni při činu, mají být upáleni na hranici.“ Podobně na tom bylo i Švábské zrcadlo (*Schwabenspiegel*, 1275), které toto ustanovení převzalo. O trestu smrti upálením mluví i již zmiňovaná *Carolina* (hrdelní řád Karla V).¹³⁵

Největšími pronásledovali čarodějnic v Německu byl arcibiskup kolínský Ferdinand Bavorský (1612–1637), který nechal popravit 1200 osob, dále mohučský arcibiskup Georg Friedrich Greiffenklau (1626–1629) a neposlední řadě i würzburgský biskup Philipp Adolf von Ehrenberg (1623–1631), kterým padly za obět' stovky lidí.¹³⁶ Robert Muchembled uvádí ve své knize *Magie a čarodějnictví v Evropě* deset nejobávanějších perzekutorů, kteří pocházeli z řad katolických biskupů a kteří měli stejně jako světská knížata pravomoc vynášet na svých územích tresty smrti a jejichž pravomoc nikomu nepodléhala. Tito „čarodějnickí biskupové“ měli na svědomí stavbu sedmi tisíc hranic (v průměru nechal popravit každý z nich 700 osob). Řádění biskupů nabylo takových rozměrů, že je odsoudil i samotný papež Urban VIII. (1623–1644). Čarodějnické procesy na teritoriích říšských duchovních knížat probíhaly před světskými soudy, nikoliv před soudy církevními. Příslušný biskup vystupoval tedy nikoliv jako představitel církve, ale jako teritoriální pán dané oblasti.¹³⁷

Vehementněji vypukly v Německu hony na čarodějnice až po roce 1560. Při honu, který se rozšířil na malém luteránském panství ve Wiesensteigu ve švábské Juře (1563), bylo za necelý rok popraveno 63 žen za zločin čarodějnictví. Ve druhé polovině 80. let byl uspořádán největší hon na čarodějnice v kurfiřtství trevírském za vlády Jana ze Schonenbergu (1581–1589). Tam se

¹³³ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 46.

¹³⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 145.

¹³⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 143.

¹³⁶ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 27. ISBN 80-718-5697-5.

¹³⁷ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 27–28.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

procesy rozjely v takové míře, že naživu zůstaly pouze dvě ženy. Ve dvaceti vsích kolem Trevíru bylo popraveno v letech 1587–1593 306 osob. Například v říšském opatství Fulda řádl na začátku 17. století Baltazar Ross (za své činy byl později uvalen do vězení a v roce 1618 popraven), kterého opat pověřil vedením čarodějnických procesů. Tento sadista nechal popravit v letech 1603–1605 250 lidí. Vyvrcholením honů na čarodějnice v Německu jsou léta 1625–1635. Zde můžeme mluvit o největším počtu obětí. Ve Štrasburku odsoudily inkviziční soudy v letech 1615–1635 pět tisíc osob. Procesy se nevyhnuly ani münsterskému biskupství.¹³⁸ Mezi německými kraji, kde docházelo k nejúpornějšímu pronásledování vévodí kurfiřtství kolínské (2200 osob), následuje kurfiřtství mohučské (2000 obětí). Würtzburg a Bamberk čítá 1200 obětí. V celém Německu proběhlo 300–400 procesů, během nichž bylo popraveno kolem 20 000 osob.¹³⁹

3.2 FRANCIE

Jezuita Martin Delrio, horlivý pronásledovatel čarodějnic, poznamenal k roku 1594, že francouzská vězení jsou přeplněna čarodějnicemi. Neuplyne jediný den, pokračoval, aby se naše soudy nezbarvily jejich krví.¹⁴⁰ Právě Francie je další zemí, kde byly upáleny stovky lidí za delikt čarodějnictví. Bedřich Šindelář ve své knize *Hon na čarodějnice* uvádí: „*Období velkého honu na čarodějnice v této zemi charakterizoval Robert Mandrou slovy: Poslední desetiletí 16. století a první roky 17. století představují poslední velkou vlnu honu na čarodějnice, vlnu nerovnoměrně rozdělenou po celém království, leč všude narůstající. První půle 17. století patří velkým a skandálními procesům způsobivším, že mnohá drobná a rozptýlená soudní řízení upadla v zapomenutí. Ta však nemohou být srovnána s hekatombami prvního období. Konečně po roce 1660 následuje rozhodný odliv, přitahující k sobě leckdy pitoreskní spřež, představující však přesto zakončení éry trvající po mnohá století: zločin*

¹³⁸ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 46.

¹³⁹ MUCHEMBLE, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 62–65. ISBN 80-720-7035-5.

¹⁴⁰ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 47.

čarodějnictví – bezbožnosti a znesvěcení se ocitly na periférii obecného zájmu.“¹⁴¹

Učení o čarodějnicích vzniklo v jižní Francii, a proto zde nebyly čarodějnické procesy žádnou zvláštností. Probíhaly tady již od 14. století.¹⁴² 15. století se stalo předehrou nadcházejících velkých honů na čarodějnice. Příčinou byl početní růst scholastických autorů a inkvizitorů na území Francie. Na konci 16. století zde řádili nelidšší soudci, jako byl Pierre de Lancre, Jean d'Espagnet, Nicolas Rémy nebo Henri Boguet (působil především ve Svobodném hrabství burgundském) ad. Poslední jmenovaný dal od roku 1600 popravit ve Franche-Comté stovky lidí, včetně dětí. Vrchní soudce Pierre de Lancre v oblasti Labourd nechal upálit 600 čarodějnic. Hony na čarodějnice v této oblasti byly tak velké, že mnozí ze strachu uprchli do sousedního Španělska.¹⁴³ Otřesný průběh měla i řada čarodějnických procesů z Lotrinska v 16. a 17. století.¹⁴⁴

Pokud jde o hon na čarodějnice ve Francii, musíme rozlišovat dvě období, jejichž předělem jsou léta 1630–1640. Před tím království nezahrnovalo některé provincie, kde docházelo k aktivním perzekucím, jako například Flandry, Artois, Lotrinsko a Henegavsko. Na daném území jsou čarodějnické procesy doposud málo známy. Pařížský parlament, do jehož pravomoci spadala polovina tehdejšího království a rozhodoval tedy přibližně o deseti milionech poddaných, se v tomto ohledu choval velmi uměřeně. Stovka doložených hranic je srovnatelná s 150 popravami na půldruhého milionu obyvatel, ke kterým došlo ve Spojených provinciích. V tomto ohledu se dá mluvit o francouzské zdrženlivosti.¹⁴⁵

Hlavním centrem honů na čarodějnice byl severovýchod Francie a Ardeny. Je tedy možné říci, že se týkaly zejména pohraničních oblastí, střed Francie nijak zvlášť nezasáhly.¹⁴⁶ Mezi lety 1611–1647 se v oblasti Aix, Loudunu a Louviersu v Normandii objevilo několik případů posednutí ďáblem. Jeptišky začaly

¹⁴¹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 67.

¹⁴² DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. Praha: Argo, 2006, s. 86. ISBN 80-720-3812-5.

¹⁴³ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 47.

¹⁴⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 66.

¹⁴⁵ MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. 1.vyd. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 99. ISBN 80-720-7035-5.

¹⁴⁶ MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. 1.vyd. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 105-106.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

pociťovat zvláštní stavy, křeče a halucinace a tvrdily, že je ovládá ďábel. Všechny obvykle tvrdily, že je k čarodějnictví přivedl jejich farář. Během procesů bylo upáleno několik duchovních.¹⁴⁷

V červenci roku 1682 vydal Ludvík XIV. edikt, v němž se čarodějnictví trestalo smrtí, a to zejména pokud k čarodějnictví byly použity posvátné předměty, jako kalichy, hostie, náboženské knihy apod. Trest smrti byl v tomto ediktu stanoven i za travičství (i pokud oběť nezemřela). Edikt byl pokrokovější v tom, že v něm nebyla obsažena formulace o paktu s ďáblem nebo o sabatech. V poslední třetině 17. století vyvolaly značný rozruch tři procesy s čarodějnickými ovčáky v kraji Brie. V prvním z nich byl pastýř Petr Hocque obviněn, že použil magii a tím způsobil úhyn dobytka.¹⁴⁸

Aktéři i oběti čarodějnických procesů se ve Francii stali většinou příslušníci francouzského duchovenstva. Zajímavé jsou však i případy, které se týkaly nejvyšších osob v království, mnohdy s politickým motivem. Příkladem může být rok trvající soudní proces s Leonorou Doriovou (komorná a důvěrnice francouzské královny Marie Medicejské a manželka Florentána Concina Conciniho), který proběhl v roce 1618 před soudním dvorem – francouzským parlamentem. Nešlo v něm o nic jiného, než o pomstu vítězné strany, jež se zbavila své konkurence, kterou byli Italové. Právě jmenovaný Concini se vlichotil do přízně královny tak, že ovládl politiku Francie. Leonora byla odsouzena 8. července 1618 na smrt jako čarodějnice upálením.¹⁴⁹

Na konci 17. století počet čarodějnických procesů ve Francii klesá. Začínají se zde proti nim ozývat kritické hlasy především z řad liberálně smýšlející pokrokové francouzské šlechty (budoucí francouzské měšťanstvo). Na svou stranu získala tato pokroková šlechta spojence z řad části úřednické šlechty (především soudci pařížského parlamentu). Později se tato pokrokově smýšlející šlechta stala hybnou silou nadcházející francouzské revoluce. Usilovala

¹⁴⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16. – 17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 69 – 83.

¹⁴⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16. – 17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 84 – 85.

¹⁴⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16. – 17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 67 – 68.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

nejen o zrušení pronásledování čarodějnic, ale žádala zrušení celého feudálního systému, což se během francouzské revoluce podařilo.¹⁵⁰

3.3 BRITSKÉ OSTROVY

Zeměpisně zahrnovaly Britské ostrovy Anglii, Skotsko, Irsko, Wales a Severoamerické osady. Skotsko si zachovalo svou osobitost, i když se skotský král Jakub VI. stal roku 1603 anglickým králem jako Jakub I. (zahájil tak éru vládu dynastie Stuartovců na anglickém trůnu) a i když roku 1707 byl podepsán tzv. Zákon o unii. Wales se ve 30. letech 16. století zcela začlenil do anglického správního systému. Také Irsko bylo dlouho podřízeno anglickým králům, ve skutečnosti tam byl anglický vliv slabý, kromě Dublinu. Anglická vládnoucí vrstva a skotští osadníci byli protestanti, Irové sami zůstali většinou katolíky. Anglické kolonie na půdě Severní Ameriky byly plné puritánských přistěhovalců. Britské ostrovy vytvořily v dějinách čarodějnictví zvláštní model.¹⁵¹

3.3.1 Anglie

Bedřich Šindelář ve své knize *Hon na čarodějnice* uvádí : „ *Pro tuto zemi je charakteristické, že tam soudní zákroky proti osobám obviněným z čarodějnictví – ve srovnání s ostatními západoevropskými zeměmi – byly dosti dlouho raritou.*“¹⁵² Spíše se mluví o tom, že většina obvinění z čarodějnictví zde končí rozumně. Důkazem je obvinění Waltera de Langtona (biskup z Coventry) z čarodějnictví už v roce 1301. Papež Bonifác VIII. tento případ nechal důkladně prošetřit. Vznikl spor, který vyvolal obrovský skandál. Poté skončil rozumným rozhodnutím. Biskup byl z nařčení osvobozen.¹⁵³ Angličané nechápali čarodějnice jako členky d'ábelské sekty, které se zúčastňovaly sabatů. „ *Lidem čarodějnictví splyvalo s uhranutím, které mělo ublížit dětem, dospělým a zvířatům, nebo je*

¹⁵⁰ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 85.

¹⁵¹MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 113. ISBN 80-720-7035-5.

¹⁵²ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 86.

¹⁵³ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 86.

*zabít. Ublížení mívalo osobní ráz, čarodějky byly zřídka obviněny ze způsobení kolektivního poškození.*¹⁵⁴

Ale i tak bychom našli v Anglii výjimky. Ty se týkají událostí z let 1645–1647, kdy bylo z čarodějnictví v oblasti Essexu, Norfolkku a Suffolku obviněno asi 250 osob. Příčinou tohoto řádění proti čarodějnicím se stal „lovec čarodějnic“ Matthew Hopkins, který využíval při procesu nepovolené tortury.¹⁵⁵

V Anglii vynikají především ty případy, které jsou nějakým způsobem spojeny s panovníkovou osobou. Příkladem může být případ lorda Waltera Hungenforda, který byl roku 1540 popraven jen proto, že se chtěl pomocí kouzel dopátrat, jak dlouho bude žít Jindřich VIII. (1509–1547).¹⁵⁶ Královna Alžběta I. (1558–1603), dcera Jindřicha VIII., byla nucena výrazněji zasáhnout proti čarodějnictví. Domnívala se, že se jedná o prostředek, který ji pomůže posílit její vládu i autoritu. Jejím hlavním cílem bylo totiž vybudování silného protestantského království na zásadách absolutismu. Anglický biskup John Jewel se roku 1558 obrátil na Alžbětu s výzvou: „*Vaše Veličenstvo, nechť se ráčí přesvědčit o podivném početném růstu, jakého ve Vašem království v posledních letech dosáhli kouzelníci a čarodějnice. Poddaní Vašeho Veličenstva chřadnou až k smrti, barva jejich pleti bledne, jejich maso začíná hnit, jejich řeč se stává stísněnou, jejich smysly omámenými. Prosím boha, aby kouzelníci svou moc mohli vybít toliko na Vašich poddaných.*“ Na základě těchto slov vydala Alžběta roku 1563 zákon proti spiknutí, očarování a čarodějnictví (*Act against conjurations, enchantments and witchcraft*). Tento zákon zakazoval zařkávání a vyvolávání zlých duchů k jakýmkoliv čarodějnickým účelům. I když se zákon týká čarodějnictví, je zcela nesporné, že měl politický podtext.¹⁵⁷

První rozsudek smrti byl v Anglii vyneseno mnohem později než jinde v Evropě – až v roce 1556. Nejvíce rozsudků smrti bylo vyneseno za vlády již jmenované Alžběty. Tehdy měla Anglie 2–3 miliony obyvatel. Z čarodějnictví bylo obžalováno 535 osob, 82 jich bylo popraveno. Celkově počet osob popravených pro čarodějnictví nepřesáhl v Anglii jeden tisíc. Ještě je důležité

¹⁵⁴ MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 118. ISBN 80-720-7035-5.

¹⁵⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 92.

¹⁵⁶ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 87.

¹⁵⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, 1986, s. 88.

podotknout, že v Anglii nebyla v procesním řízení využívána tortura. Nebyla zde totiž zákonem povolena. V praxi však využívána být mohla, tzn., že ustanovení o jejím používání byla porušována, ale zákon o právech (*Bill of Rights*) ji již vysloveně zakazoval.¹⁵⁸

3.3.2 Skotsko

„ *Původ honu na čarodějnice ve Skotsku tkví ve dvou spřažených silách: rozvoji státu a působení agresivní kalvínské církve.*“¹⁵⁹ Jednalo se o to, aby se tamní obyvatelstvo obrátilo na presbyteriánskou víru za každou cenu. K prvnímu honu na čarodějnice došlo v roce 1591 v North Berwicku. Lidé zde věřili v čarodějnictví a v představu, že se účastní čarodějnice sabatu. Sám Jakub VI. se účastnil vyšetřování několika případů v Berwicku a prohlásil, že se zde vytvořila sekta čarodějnů, kteří proti němu připravují spiknutí.¹⁶⁰

Podobně jako v Anglii i ve Skotsku proběhly v 16. století procesy se skupinami šlechtických spiklenců, kteří se pomocí magie pokoušeli odstranit korunované hlavy. Ke zpřísnění pronásledování čarodějnic došlo za vlády Marie Stuartovny (1542–1567), sama však skončila na popravišti roku 1587.¹⁶¹ Za vlády Jakuba VI. (ve Skotsku vládl od r. 1567, od r. 1603 se stal anglickým králem, vládl do r. 1525 jako Jakub I.) syna Marie Stuartovny byl v roce 1604 vydán zákon proti čarodějnictví, který požadoval trest smrti i v lehčích případech. V roce 1612 se v Anglii konal proces v hrabství Lancashire, jeho výsledkem bylo odsouzení deseti osob k testu smrti provazem. Byly mezi nimi i dvě osmnáctileté ženy a celé jejich příbuzenstvo. Hlavním svědkem byla devítiletá vnučka jedné obžalované. Jakub I. přece jenom pochopil, že při procesech se dějí zřejmé podvody s cílem usvědčit nevinné ženy. Zvýšená odpovědnost a rozvážnost při procesech však vedly jenom k tomu, že počet popravených byl potom relativně malý, jak podotýká ve své knize *Čarodějnické procesy* Josef Kočí. Uvádí se, že

¹⁵⁸ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 48–49; ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 89.

¹⁵⁹ MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 124. ISBN 80-720-7035-5.

¹⁶⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 96–97.

¹⁶¹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 96.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

na konci jeho vlády slevil Jakub I. ze svého zaujetí proti čarodějnicím, a dokonce došlo k osvobození několika osob obžalovaných z čarodějnictví.

Ve Skotsku lze sledovat od 16. do 17. století tři vlny při pronásledování čarodějnic: 1. 1590–1597 – mírnější, 2. 1640–1650 – horší vlna perzekuce a 3. 1660–1663 – nejkrutější. Počet obětí se odhaduje na 3400 osob. Roku 1722 došlo k poslední popravě čarodějnice ve Skotsku. Za 14 let poté bylo vydáno usnesení o zrušení všech zákonů o čarodějnictví vydaných naposledy za Jakuba I.¹⁶² Vrcholem procesů se stal rok 1649 a od tohoto data hon na čarodějnice upadá. Příčinou bylo zavedení anglické správy ve Skotsku. Mezi zajímavosti patří i skutečnost, že soudy zde využívaly služeb tzv. píchačů (prickers), kteří vyhledávali na těle obětí ďábelská znamení.¹⁶³

3.3.3 *Irsko*

V Irsku hrála důležitou roli zakořeněná pověřčivost a jistá zaostalost celé oblasti. O zaostalosti svědčí i fakt, že poslední proces s čarodějnici se zde konal až roku 1895, kdy byla nezákonně upálena jedna čarodějnice. Velkou roli v irském prostředí sehrála stará úcta k vlkům. Lidé zde věřili ve schopnost proměny člověka ve vlka (lykantropie). Bohužel se zde nedochovalo mnoho pramenů o pronásledování čarodějnic. Angličané, jako utlačovatelé Irů, zde ponechávali dlouho v platnosti protičarodějnické zákony. Považovali je za jistý prostředek, jak si Iry podrobit a využívali je i proti jejich rebelství.¹⁶⁴

Zákony trestající čarodějnictví zůstaly formálně v Irsku v platnosti až do roku 1821. Irsko se tak stalo jednou z posledních evropských zemí, kde bylo trestáno čarodějnictví.¹⁶⁵

Nyní bych ještě uvedla několik slov k poslednímu procesu s čarodějnici z roku 1895. Jednalo se o upálení mladé šestadvacetileté ženy ve vesnici Ballyavadlea. Tato mladá žena byla posedlá démonem. Tomu věřili všichni příslušníci její rodiny, včetně pověřčivého manžela. Ten se stal spolu s lidovým exorcistou hlavním původcem celé této nesmyslné představy. Oba se snažili z těla

¹⁶² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 98.

¹⁶³ MUCHEMBLEM, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 126–127. ISBN 80-720-7035-5.

¹⁶⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 98.

¹⁶⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 98.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

nebohé ženy démona vypudit, využili při tom i mučení. Když se vymícení démona nezdařilo, polili nebohou petrolejem a upálili.¹⁶⁶

3.4 NIZOZEMÍ

V Nizozemí začínají pronásledovat čarodějnice v poslední čtvrtině 16. století. Od roku 1555 se dá hovořit o vrcholu tohoto počínání. Vše začalo v Amsterdamu a postupně se rozšířilo i do ostatních oblastí. Není divu, jelikož tehdy Nizozemí patřilo pod vliv Španělů (španělský král Filip II. byl horlivým pronásledovatelem kacířů). Lidé zde byli mučeni především jako kacíři. Počet čarodějnických procesů se zvýšil v Nizozemí pod vlivem nového hrdelního řádu z roku 1570, který vydal Filip II. Teprve po osvobození Severního Nizozemí od španělské nadvlády, procesy zde ustaly. „*Ale to vůbec neznamenovalo, že by byl učiněn konec čarodějnické pověře a skoncováno s pronásledováním čarodějnů. Příslušníci kalvínského náboženství, které získalo v nizozemské republice převahu, nebyli v žádném případě nepřáteli pronásledování čarodějnic, stejně jako sám Kalvín a protestantská knížata v Německu i ve Švédsku.*“¹⁶⁷

Jak jsem výše uvedla, v Nizozemí se uskutečnila reformace ovlivněná kalvínstvím. Další učení, které mělo vliv na následující vývoj, bylo novokřténství (anabaptismus – učení o křtu v dospělosti, tj. tehdy, pokud si již člověk uvědomuje závažnost tohoto aktu). To však neznamenovalo, že by se zde čarodějnické procesy neuskutečnily, právě opak je pravdou. V 15. století se jedná jen o ojedinělé případy čarodějnictví. První rozsudek smrti pro čarodějnictví byl vynesen v roce 1472 v oblasti Zutphen., kde byla upálena jedna dívka. Na počátku 16. století byla trestem peněžitá pokuta nebo vyhoštění z oblasti. V roce 1555 proběhly v Amsterdamu dva čarodějnické procesy. Zde nechaly tamní soudy upálit jednu zřejmě duševně nemocnou ženu jenom proto, že ve stavu pomatenosti o sobě řekla, že je čarodějnice. Po ní zde přišla na řadu Anna Jansová, kterou podrobili čtyřikrát tortuře. Před jejíma očima mučili též její dvě dcery a jejich popravě na hranici pak byla nucena přihlížet.¹⁶⁸

¹⁶⁶ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 98–99.

¹⁶⁷ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 48.

¹⁶⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 128.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

Zde je na místě znovu připomenout, že na půdě Severního Nizozemí bylo počínání honu na čarodějnice podrobena velké kritice z pera osvětleného kalvínského teologa Baltazara Bekkera, který vydal knihu *Očarovaný svět* (1691–1693). V ní právě útočí na Jana Kalvína jako zastánce boje proti čarodějnicím.¹⁶⁹

3.5 JIŽNÍ EVROPA

Pro náboženský vývoj v těchto oblastech je charakteristické, že v tady reformace nezanechala tak hluboké stopy jako v jiných evropských zemích. Inkvizice zde zůstala jako prostředek masového teroru v rukách představitelů vládnoucích tříd neotřesená. „Svatá inkvizice“ fungovala bezvadně na půdě Španělska (stejně jako v Portugalsku a Itálii, ale se zpožděním) a stala se velmi obávanou. Byla velmi výraznou oporou panovníka, absolutismu a feudálního systému.¹⁷⁰

Proto, pronásledování čarodějnic nedosáhlo na Pyrenejském (Španělsko, Portugalsko), ale i Apeninském poloostrově (Itálie) takového stupně represí, jaká je patrná v jiných oblastech novověké Evropy, uvádí Muchembled ve své knize *Magie a čarodějnictví v Evropě*.¹⁷¹

3.5.1 Španělsko

Papež Sixtus IV. (1414–1484) vydal 1. listopadu 1478 na popud Isabely Kastilské (1451–1504) a Ferdinanda Aragonského (1452–1516) bulu, v níž povolil zřízení inkvizičního tribunálu ve Španělsku. Nepočítal však s tím, že na Pyrenejském poloostrově vezmou věc do svých rukou a vybudují si instituci, která bude plně podřízena světské vládě a nezávislá na Svaté stolici. Je třeba připomenout, že svatba Isabely a Ferdinanda znamenala počátky budování nového Španělského království a vytvoření inkvizice bylo politickým prostředkem k upevnění jejich moci. Po dobytí Granady, poslední bašty islámu, roku 1492, nastala epocha pronásledování Židů a muslimů, kteří násilím přestoupili na křesťanskou víru a kteří museli být pod dohledem, zda své rozhodnutí myslí

¹⁶⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 135.

¹⁷⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 111.

¹⁷¹ MUCHEMBLE, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 162. ISBN 80-720-7035-5.

vážně. Robert Muchembled ve své knize uvádí: „V prvních desetiletích působení španělské inkvizice převládá zločin židovství. Toto kacířství bylo ostatně důvodem žádosti o zřízení tribunálů víry vznesené katolickými králi... Když toto pronásledování ustane, v prvním a druhém desetiletí 16. století se prosadí rozšíření inkviziční pravomoci na další zločiny proti církvi: islamismus, luteránství, čarodějnictví. 24. července 1515 Consejo de la Suprema vydalo dokument zvaný *carta acordada*, jímž se soudní moc nad čarodějnictvím uděluje...“¹⁷²

Obávaným generálním inkvizitorem se stal královnin zpovědník Tomás de Torquemada (1420–1498). Ten vtiskl španělské inkvizici pravidla, podle nichž jedině ona může soudit všechny prohřešky proti víře. Rozsudky tribunálu byly nezvratné, neexistovalo žádné odvolání do Říma. Inkvizice si mohla nakládat s každým, jak uzná sama za vhodné. Sám Torquemada uvedl: „*Věci musejí mít svůj řád.*“¹⁷³

Čarodějnické procesy ve Španělsku, o nichž bude v následujících řádcích řeč, se rozšířily v oblasti Navarska a Baskicka. Např. v roce 1507 ve městě Calahorra upálila inkvizice 30 žen odsouzených pro čarodějnictví. K velkým procesům v Baskicku došlo na počátku 17. století. Zásahu na nich však má francouzská justice. Vše začalo ve francouzském městě Labourd, obývané Basky. Hlavní roli v nich hrál „lovec čarodějnic“ již uvedený Pierre de Lancre z Bordeaux. Mnoho čarodějnic zde bylo obviněni z představ o orgastickém průběhu sabatu. Lidé se tolik obávali těchto čarodějnických procesů, že utíkali přes Pyreneje ke svým baskickým krajanům do Španělska. Španělsko se začalo obávat této francouzské „čarodějnické nákazy“.¹⁷⁴ Po roce 1610, tedy po velkém procesu v Logronu (jedná se kombinovaný proces, kde na lavici obžalovaných stanuli jak kacíři, tak čarodějnice a čarodějové, soud se stal záležitostí především světské justice, dokonce vyvolal nelibost španělské inkvizice – Supremy), se čarodějnické procesy ve Španělsku stávají spíše raritou, ale pozice inkvizice zůstává neotřesená. Něco málo procesů s čarodějnicemi zde proběhlo až do 18. století. Je třeba ještě uvést jednu skutečnost, která se týká čarodějnických procesů

¹⁷² MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 162.

¹⁷³ CHVOJKOVÁ, Helena. *Španělsko v kleštích inkvizice: Ďábelští soudci trestali i oběti morové epidemie*. *History revue*, 2013, roč.V (č.5), s.23–26. ISSN 1803-0440.

¹⁷⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 113.

ve Španělsku a která má spíše pozitivní ráz: V čarodějnických procesech se v této jihoevropské zemi setkáváme s daleko nižším počtem rozsudků smrti než v ostatních zemích západní Evropy.¹⁷⁵

Proti čarodějnickým pověrám bojovalo i umění, které je mnohdy zesměšňovalo. Ve výtvarném umění byl zářným příkladem malíř Francisco Goya, který v letech 1793–1796 pracoval na sbírce leptů *Los Caprichos*. Svým dílem chtěl poukázat na zaostalost a tupost Španělska (jednalo se o útok na španělskou inkvizici). Inkvizice je po vydání zcenzurovala a dílo bylo staženo.

Během 18. století éra španělské inkvizice upadá. Většina kacířských praktik je vymýcena. Došly peníze na velkolepá autodafé. Inkvizitoři vstupují do řad Supremy ze zjištěných důvodů. Ve věcech víry se už neangažují. Pronásledují držitele zakázaných knih a šířitele osvícených myšlenek. Nakonec regentka Marie Kristýna (1806–1878) vydala 15. července 1834 dekret, kterým byla inkvizice ve Španělsku zrušena.

Údaje o španělských tribunálech jsou velmi mezerovité, neucelené. Dochované záznamy tvoří asi jen 60 procent původní dokumentace. Přesto i z toho, co se dochovalo, se dovídáme, že delikty čarodějnictví byly zastoupeny nízkým procentem. Například v letech 1540–1700 se konalo ve Španělsku 44 674 procesů, z toho 3532 se týkalo čarodějnictví a pověr (jedná se o 8 procent). V letech 1540–1559 tvoří případy čarodějnictví jen dvě procenta, v letech 1560–1614 to jsou tři a půl procenta, sedmnáct procent zahrnuje období let 1615–1700. Z výčtu lze tedy sledovat stoupající tendenci na jedné straně, ale na druhé straně zastoupení čarodějnických procesů vůči ostatním je procentuálně stále nízké.¹⁷⁶ Z uvedeného jasně vyplývá, že čarodějnictví nikdy nebylo hlavním terčem španělských inkvizitorů.

3.5.2 *Portugalsko*

V Portugalsku dlouhou dobu fungovala pouze biskupská inkvizice, teprve v 16. století zde začala působit i inkvizice papežská. Situace v Portugalsku se vyhroutil až po roce 1492, kdy zde hledali útočiště Židé vypuzení ze Španělska

¹⁷⁵ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 118.

¹⁷⁶MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 161. ISBN 80-720-7035-5.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

(asi 120 000 osob). Inkvizice zde začala pracovat stejně jako ve Španělsku. Čarodějnictví bylo řešeno v rámci kacířských procesů.¹⁷⁷

Na rozdíl od Španělska existují v Portugalsku ucelenější soupisy zaznamenávající represe vůči čarodějnictví. Například při soudním dvoře v Coimbre (1566–1762) proběhlo 10 374 procesů, z toho čarodějnictví se týkalo 322 (3%). Z údajů je patrné, že zde převládají procesy proti židovství – celých 83%. Nebo v Evoře v letech 1536–1821 se konalo 11 743 procesů, čarodějnictví bylo zastoupeno 291 případy (2,5%). U soudního dvora v Evoře dochází k výraznému zvýšení čarodějnických procesů v 50. letech 16. století a pak v letech 1710–1760. Zvyšující se tendence lze sledovat i v Coimbre (1701–1762 se konalo 322 procesů, z toho deliktu čarodějnictví se týkalo 239).¹⁷⁸

3.5.3 *Itálie*

Itálie je označována za kolébkou renesance čerpající z antiky. Na jedné straně opět přichází na řadu člověk a důraz na jeho pozemský život, ale na druhé straně šlo o to, že se obnovily čarodějnické praktiky známé z dob antiky, a to s sebou přineslo růst čarodějnických procesů. Hon na čarodějnice nebyl žádnou procházkou růžovou zahradou a vyžádal si i zde nemálo nevinných obětí. Na rozdíl od španělské inkvizice je pro Itálii typické stíhání kacířů i čarodějnictví v jednom.¹⁷⁹

Důležitým faktem je, že italská čarodějnice (*la strega*) vypadala jinak než např. severská. *Strega* té doby nám připadá spíše jako nějaká živnostnice, mající jakoby na starosti poskytovat služby a potěšení svým zákazníkům. Podobaly se římským kurtizánám v tom, že měly za úkol především milostné záležitosti. Někteří lidé jí připisovali schopnost proměňovat se v jiná stvoření – v Itálii je nejoblíbenější představa o proměně čarodějnic v kočku a schopnost ocitat se rychle na dosti vzdálených místech. To nebylo pro ni zrovna nejhorší, protože v očích lidí to zvyšovalo její vážnost. Horší však bylo, když se čarodějnicí přikládaly schopnosti škodit, očarovávat děti, dobytek a polní plodiny. Pak se již

¹⁷⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 120.

¹⁷⁸ MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 161. ISBN 80-720-7035-5.

¹⁷⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 124.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

situace pro ni stávala nadmíru nebezpečnou, neboť se o ni zajímat inkvizitoři, uvádí Bedřich Šindelář.

Po vydání buly papeže Inocence VIII. v roce 1484 došlo v Itálii k horlivému pronásledování čarodějnic. Prvním případem bylo upálení 41 čarodějnic v italském Comu (obyvatelé údolí v italských Alpách byli pokládáni za zvláště podezřelé ze sklonů k nejrůznějším pověrám, zvláště pak k čarodějnictví) hned roku následujícího. V roce 1510 zde bylo upáleno 60 čarodějů a čarodějnic a roku 1518 zde bylo 5000 obyvatel podezřelých z čarodějnictví. Poté se pronásledování rozšířilo i do ostatních oblastí země, včetně Říma. Situace v Itálii se vyostřila v roce 1555, kdy se novým papežem stal Pavel IV., který svou bulou z roku 1556 zrušil všechny buly předcházejí a vyzval k důraznému pronásledování čarodějnic. Na základě této buly získaly inkviziční tribunály volnou ruku. Za persekuci čarodějnic se v Itálii postavil dominikán Bartolomeo de Spina (1480–1546). Ten považoval čarodějnictví za nejhorší zločin, jakého se může křesťan dopustit.¹⁸⁰

Z celkových statistik tedy vyplývá, že případy z Itálie ukazují na poměrně nízký počet čarodějnických procesů v 16. století, značný nárůst v 17. století a stejný počet či dokonce úbytek v 18. století.¹⁸¹

3.6 SEVERNÍ EVROPA

Z historického a politického hlediska se musím nejprve zmínit o roku 1523, kdy se rozpadla tzv. kalmarská unie a Švédsko, které bylo dříve součástí Dánska, se stalo samostatným královstvím pod vládou dynastií Vasovců. Norsko však stále zůstávalo pod vlivem Dánska (bylo tomu tak až do roku 1814, teprve vídeňský kongres přerozdělil mapu Evropy po napoleonských válkách). Z náboženského hlediska byly země na severu pod vlivem luterství.

Ze všech severských zemí tvořících kalmarskou unii v letech 1397–1523 bylo čarodějnickými procesy nejvíce postižené Švédsko, i když v období před třicetiletou válkou zde nebyla upálena ani jedna čarodějnice. Švédský král Gustav Adolf (1611–1632) roku 1618 vydal zákon proti čarodějnictví (navazoval na starší nařízení z roku 1608). Tento zákon byl v mnohém mírnější než ve Francii

¹⁸⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 124–125.

¹⁸¹ MUCHEMBLE, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 162. ISBN 80-720-7035-5.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V EVROPĚ

a Německu. Např. stanovil, že pokud se za obžalovaného postaví dvanáct věrohodných svědků a pokud dosvědčí jeho dobrou pověst, může být tento prohlášen za nevinného a propuštěn na svobodu. Za vlády královny Kristiny (1632–1654) byl dokonce v roce 1649 vydán příkaz, který zastavoval veškeré procesy s čarodějnicemi a požadoval, aby všechny obviněné osoby byly propuštěny. Po abdikaci Kristiny se situace ve Švédsku značně zhoršila. K nejmasovějšímu procesu s čarodějnicemi došlo v kraji Dalarna (severní část středního Švédska) v roce 1668 za regentské vlády (1660–1672) za nedospělého Karla. Smutné na tom je, že za jediný rok padlo za obětí na sto lidí (mezi oběťmi byly i děti). První příčinou těchto událostí bylo zvláštní onemocnění (křeče a záchvaty v bezvědomí, když se probraly, vyprávěly zvláštní věci, ve skutečnosti šlo zřejmě o to, že děti byly otráveny námelem stejně jako v americkém Salermu) dětí z farností Elfdale a Mora. Další příčinou bylo oznámení patnáctiletého chlapce, který obvinil osmnáctiletou dívku z toho, že krade děti pro ďábla. Celý proces skončil následovně: 23 žen obviněných dětmi bylo upáleno, 27 žen, které se nepřiznaly, bylo také upáleno, 15 dětí upáleno, 128 dětí mělo být pravidelně bičováno, 47 osob soud zprostil viny. Poprava obětí se konala roku 1669. V letech 1674-1675 bylo ve Švédsku upáleno nebo s'ato pro čarodějnictví 70 osob. Procesům se nevyhnulo ani hlavní město království, a to v roce 1675. Další vlna procesů s čarodějnicemi se odehrála v letech 1720, 1742, 1757 nebo v roce 1763 (opět v kraji Dalarna, kde bylo z čarodějnictví obviněno 13 žen, vlivem osvíceného hejtmána neskončily na hranici). Trest smrti za čarodějnictví byl nakonec ve Švédsku zrušen v roce 1779.¹⁸²

Jinak to bylo s čarodějnickými procesy v Dánsku a Norsku. V období raného a vrcholného středověku byly procesy s čarodějnicemi v Dánsku víceméně vzácností. Jejich počet narostl až v průběhu 16. století. Mezi pronásledovatele čarodějnic patřil biskup Palladius (luterán), který považoval za čarodějnice všechny ženy. Na území Norska bylo zaznamenáno ještě méně procesů než v Dánsku. V průběhu 16. a 17. století se zde bylo upáleno „jen“ 25 obětí.¹⁸³

¹⁸² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 139–142.

¹⁸³ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 136.

4 ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

4.1 ČARODĚJNICKÉ PROCESY VE SVĚTLE ČESKÉ HISTORIOGRAFIE

V českém historiografickém prostředí stojí v povědomí historiků dvě komplexnější monografie zabývající se problematikou čarodějnictví. Jedná o díla historiků Bedřicha Šindeláře a Josefa Kočího. První z nich pochází ze sedmdesátých let, druhá z let osmdesátých. Tato díla jsou, dle mého názoru, zastaralá ať už po stránce metodologické, tak i po stránce terminologické, ale i faktografické. Tyto neodpovídají soudobým standardům bádání v oblasti procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi. Na mezerovitost této problematiky z komplexního hlediska upozorňují zahraniční autoři. Příkladem může být německá historička Karen Lambrechtová¹⁸⁴, která ve své knize mimo jiné uvádí, že monografie Bedřicha Šindeláře je ovlivněna marxistickou orientací, ta snižuje věrohodnost jeho výzkumu.¹⁸⁵ Profesor Wolfgang Behringer, přední znalec dějin evropských čarodějnických procesů, dokonce hovoří o tom, že studie dalšího domácího autora Josefa Svátka *Hexenprozesse in Böhmen* z roku 1879, nebyla prozatím překonána, a to i přesto, že Josef Svátek (1835–1897) nebyl profesionálním historikem.¹⁸⁶ Dílo Josefa Svátka existuje ve dvojjazyčné verzi – německé i české, ale české vydání, *Obrazy z kulturních dějin českých, stať o čarodějnických procesech* neobsahuje.¹⁸⁷ Jednou z hlavních příčin, proč je tato problematika opomíjena, je nedostupnost zahraničních prací, především monografií, v České republice.

Nyní bych přešla k další publikaci domácí proveniencie, která se dotýká této problematiky a která vzešla z pera Jindřicha Francka s předmluvou Petra Kreutze. Jedná o knihu *Čarodějnické příběhy*¹⁸⁸. Publikace zahrnuje povětšinou příběhy jednotlivců a převážně jde o procesy s osobami obviněnými z travičství

¹⁸⁴ LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien*. Kolín nad Rýnem, 1995, s. 30.

¹⁸⁵ LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien*. Kolín nad Rýnem, 1995, str. 15

¹⁸⁶ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung in Bayern: Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der Frühen Neuzeit*. München, 1988, s. 24.

¹⁸⁷ SVÁTEK, Josef. *Hexenprozesse in Böhmen*. in: *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*. Josef Svátek (ed.). Wien, 1879, s. 3–40.

¹⁸⁸ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha, 2005.

nebo cizoložství, kterých se dopustily pod vlivem magických praktik a pověřivosti. Autor přejímá jednotlivé případy i z edic smolných knih, nikoliv přímo z archivních materiálů. To však přináší určité úskalí takového přejímání, jelikož některé z nich mohou být nevěrohodné.¹⁸⁹ V závěru *Čarodějnických příběhů* nalezneme taktéž bohatou literaturu k tématu, patrně vůbec nejrozsáhlejší přehled publikací v rámci monografií české historiografické produkce v této oblasti bádání.¹⁹⁰

Zmiňovaný právní historik a archivář Petr Kreuz se zabývá problematikou postihování magie. Jako historik práva se jeho zájem orientuje ve směru trestněprávním. Řeší tudíž otázky spjaté s kodifikací právních norem. O důležitosti této problematiky se zmiňuje v doslovu knihy Richarda van Dülmena *Divadlo hrůzy*. Sám se dopodrobna věnoval soudním procesům s čarodějnickým podtextem v Nymburku.¹⁹¹ Kreuz je autorem recenzí publikovaných ponejvíce v zahraničních sbornících. Na domácím poli se podílel na překladu spisu *Kladivo na čarodějnice*¹⁹² a Himmlerově *čarodějnické kartotéce*.¹⁹³ Společně s Ivanem Martinovským spolupracoval na edici *Vladislavské zřízení zemské*.¹⁹⁴

Případy severomoravskými se zabývá nejnověji kratší práce Michaely Neubaerové a Drahomíra Polácha *Zpráva o nevíře*. Text knihy je paralelně uveden v českém, německém i polském jazyce.¹⁹⁵ Ceněna je především pro svou první část, která vzešla z pera Michaely Neubaerové. Ta zde mistrně odhaluje příčiny procesů a odkrývá ekonomický i mravní úpadek obyvatelstva v době pobělohorské.¹⁹⁶ Už méně je zdařilá část Michaela Polácha, který se snaží alespoň částečně o rehabilitaci inkvizitora Jindřicha Františka Bobliga (např. bagatelizuje jeho ekonomické obohacování).¹⁹⁷ I přes dané nedostatky přináší Polách zajímavé

¹⁸⁹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha, 2005, str. 238–245

¹⁹⁰ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha, 2005, s. 231–237.

¹⁹¹ HOLEČKOVÁ, Zuzana a Petr KREUZ. *Hrdelní soudnictví královského města Nymburka*. Poděbrady: Polabské muzeum, 1991.

¹⁹² KREUZ, Petr. *Dva překlady Kladiva na čarodějnice*. in: *Listy filologické*, 125, č. 1–2, 2002, s. 139–149.

¹⁹³ KREUZ, Petr. *Himmelrova „čarodějnická kartotéka“ a české země*. *Kuděj*, č. 2, 2002, s. 102–104.

¹⁹⁴ *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny – Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích*. Petr Kreuz, Ivan Martinovský (edd.). Praha, 2007.

¹⁹⁵ NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLACH. *Zpráva o nevíře*. Šumperk, 2010.

¹⁹⁶ NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLACH. *Zpráva o nevíře*. Šumperk, 2010, s. 14.

¹⁹⁷ NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLACH. *Zpráva o nevíře*. Šumperk, 2010, s. 36, 39.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

informace, jež se dotýkají průběhu procesů, uvádí nové kratší výsledky osob a doplněný jmenný seznam obětí obou tribunálů.

O této problematice s čarodějnickou tematikou existuje i řada dalších studií. Václav Vaněček¹⁹⁸ a Karel Malý¹⁹⁹ se věnují této problematice vedle Petra Kreuze z hlediska právního. František Spurný odkrývá toto téma v několika publikacích.²⁰⁰ V edicích, zabývajících se vydáváním právních kodifikací z českého prostředí, byli čini bratři Jirečkovi (Hermenegild a Josef). Vydali takto např. *edici Codex juris bohemicus* (11 dílů 1867–1892). K pramenům, ze kterých lze čerpat, patří tzv. smolné knihy, například *Knihla černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630*²⁰¹ nebo *Smolná kniha velkobítešská 1556–1636*.²⁰²

Rodinný archiv severomoravských větví žerotínského rodu patří k nejcennějším v Zemském archivu Opava. Tvoří jej genealogické a osobní písemnosti členů rodu, mezi nimiž vynikají kopíře Karla staršího ze Žerotína, dokumenty k čarodějnickým procesům na velkolesinském panství a na Šumpersku i písemnosti k hospodaření na jednotlivých rodových velkostatech.

V letech 1969–1970 fond uspořádal a ideální inventář s odkazy na archiválie uložené v jiných archivech sestavil PhDr. Erich Šefčík za spolupráce prom. hist. Roberta Randýska a PhDr. Adolfa Turka. V r. 1993 dořadila do fondu dodatky, doplnila úvod, inventární seznam tohoto inventáře a zpracovala k němu nové rejstříky Mgr. Milena Kallerová. V r. 1999 byl fond přemístěn na olomouckou pobočku ZA Opava. V r. 2007 byl do fondu doplněn přírůstek – tzv. Mappenbuch panství Prusy – původně uložený v Městském muzeu v Krnově a delimitovaný cestou Státního okresního archivu v Bruntále.²⁰³

¹⁹⁸ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha, 1975. TÝŽ. *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*. Praha, 1967.

¹⁹⁹ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, Praha, 1995. TÝŽ a kolektiv. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha, 2010.

²⁰⁰ SPURNÝ, František. *Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty*. in: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století. Jindřich Francek (ed.). Pardubice, 1996, s. 133–139. týž, *Severomoravské čarodějnické procesy*. in: Vlastivědné zajímavosti č. 1. Šumperk, 1970, nečíslováno.

²⁰¹ *Knihla černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630*. Petros Cironis (ed.). Rokycany, 1994.

²⁰² *Smolná kniha velkobítešská 1556–1636*. Antonín Verbík, Ivan Štarha (ed.). Brno, 1973.

²⁰³ *Zemský archiv v Opavě: Archivní vademecum ZA v Opavě* [online]. [cit.2015-08-20]. Dostupné z:

<http://vademecum.archives.cz/vademecum/InterView.action?showRelated=>

4.2 ÚVOD DO PROBLEMATIKY

V českém prostředí se setkáváme až do počátku 16. století s čarodějnickými soudními případy s tragickým koncem jen vzácně. Výjimku tvoří oblast Slezska. Především ve Vratislavi v letech 1456–1503 došlo k čarodějnickým procesům končících upálením. Příčinou tohoto „rozumného“ přístupu k deliktu čarodějnictví mohlo být pozdější zavedení papežské inkvizice do zemí Koruny české. K tomu došlo až v roce 1318, ale i tak neměla příliš pevné postavení jako v ostatních západoevropských zemích. K tomuto roku byli také jmenováni první inkvizitoři pro Prahu a Olomouc, člen minoritů, Harman z Plzně a osoba z řad dominikánského řádu, Kolda z Koldic. Částečně šlo patrně o reakci papeže na chování Jana IV. z Dražic, který podle soudu kurie neprojevoval vůči heretikům dostatek horlivosti a nedlouho před jmenováním uvedených inkvizitorů byl Jan IV. z Dražic odvolán. Sám Kolda z Koldic musel pro svou horlivost z Prahy podvkrát uprchnout, avšak valných výsledků nedosáhl ani uvalením interdiktů na hlavní město.²⁰⁴

V průběhu husitských válek přestala inkvizice existovat vůbec. Ale i tak některé husitské traktáty napadají čarodějnické pověry, jde však jen o pouhou teorii.²⁰⁵ Pokud se jednalo o příkazy nové husitské církve, které znamenaly zákaz čarodějnictví, jasným příkladem může být samotný program husitů *Čtyři artikuly pražské*, vyhlášené 3. července 1420. Zde byly čáry a kouzla označeny za smrtelný hřích. Čarodějníci, kouzelníci, věštcí, baby kořenářky apod. se ocitli na seznamu zakázaných řemesel. V praxi však toto příliš dodržováno nebylo a čarodějnictví bujelo vesele dál. I samotní husité byli obviňováni představiteli římské církve z čarodějnictví, avšak takové označení patřilo k běžnému slovnímu arzenálu nepřátelských stran.²⁰⁶

Náklonnost k magii můžeme sledovat i u královského dvora. Hilarius Litoměřický ve svém *Traktátu Janovi z Rožmberka* popsal českého krále Jiříka z Poděbrad (nazývaný husitský král, 1420–1471) jako člověka, který se kloní

²⁰⁴ ČERNUŠÁK, Tomáš, Damián NĚMEC a Augustin PROKOP. *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha: Krystal OP, 2001, s. 85–89.; Šindelář, B. Hon na čarodějnice. s.170.

²⁰⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 170–171.

²⁰⁶ KREUZ, Petr. *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*. in: *Folia Historica Bohemica* 25. Praha, 2010, s. 93.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

k magickému umění a věří v kouzla. Mimo jiné to dokazuje i fakt, že i on měl osobního hvězdáře, kterého mu poskytl arcibiskup kolínský.²⁰⁷

Příčinou odsuzování lidí v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku nebylo to, že by se paktovali s ďáblem, ale především to bylo proto, že způsobili škodu, ať už reálnou či domnělou, na zdraví a majetku (vlivem magických praktik). *Koldínova městská práva* (bude o nich řeč později) totiž považují čarodějnictví za zločin, byla-li způsobena škoda.²⁰⁸

V českém a moravském středověkém zemském právu se dozvídáme o deliktu čarodějnictví jen zřídka. Pokud ano, tak pouze v městských právech pohraničních oblastí, které byly ovlivněny vyspělejším právem německým, především právem magdeburským, které vycházelo ze Saského zrcadla. Dále například městské právo Starého Města pražského z poloviny 14. století vycházelo z práva norimberského. Ve 34. článku stanovilo, že ten, kdo provozuje kouzla, musí být upálen. V praxi však toto ustanovení nebylo dodržováno.²⁰⁹

Od dob středověku až do počátku 17. století převažovala u městských soudů tzv. akuzачní forma soudního řízení. Střízlivý přístup akuzачního procesu k otázkám čarodějnictví měl značnou zásluhu na mírném průběhu čarodějnických procesů až do doby, kdy se inkviziční způsob vedení procesu před světskými soudy začal prosazovat i v naší justici. Pomocí akuzачního řízení se projednávaly trestněprávní a civilněprávní spory. Zásadním kritériem pro ně byly spáchané škody způsobené zločinem. U obvinění z provozování magie bylo velmi složité dokazovat reálné škody zapříčiněné kouzly. Proces byl zahájen zpravidla ze soukromé iniciativy a hlavním důkazním prostředkem byly svědecké výpovědi zapisované do knih svědomí. Neuznával vynucená přiznání a dával možnost obviněnému, který měl dobrou pověst, obhájit se a pomocí svědků (tzv. očistníků) mluvících ve prospěch obžalovaného. Bylo možné složit i tzv. očistnou přísahu – pozůstatek ordálů. Povaha přísahy byla iracionální, protože se obviněná osoba dovolávala Boha. Ten zasáhl jen v případě, jestliže obviněný nemluvil pravdu. Při

²⁰⁷ URBÁNEK, Rudolf. *České dějiny III: Věk poděbradský III*. Praha: Jan Laichter, 1930, s. 784–785.

²⁰⁸ *Hrdelní soudnictví v českých zemích 16. - 18. století: Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21–22. 9. 1995*. Pardubice: Východočeské muzeum: Historický klub, 1996, s. 136.

²⁰⁹ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, s. 36. ISBN 80-859-0301-6.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

akuzačním způsobu vedení procesu se sice také používala tortura, ale ve srovnání s inkviziční formou vedení procesu se tak stávalo zřídka.²¹⁰

Typickým příkladem soudního procesu vedeného akuzačním způsobem je případ z roku 1350, který byl projednán před konšelským soudem v Brně, a je zachycen v *brněnské právní knize písaře Jana*. Z čarodějnictví zde byly obviněny dvě ženy, které prý údajně očarovaly mladého muže, který kvůli tomu záhy zemřel. Ženy se začaly bránit a konšelský soud jejich námitky uznal. Obě se podrobily prosté očistné přísaze – tzn. bez očistníků (bez účasti přísežných pomocníků). Když ženy složily předepsanou přísahu o své nevině, byly osvobozeny a propuštěny na svobodu. Kdyby se tento případ projednával před soudem inkvizičním, jistě by měl tragičtější důsledky.²¹¹

4.3 PROSAZENÍ INKVIZIČNÍHO PROCESU A KODIFIKACE MĚSTSKÉHO PRÁVA

Světský inkviziční (trestní) proces se začal prosazovat v českých zemích nejpozději od třicátých let 14. století. Nelze vyloučit (ale ani prokázat), že poměrně častý výskyt světského inkvizičního procesu u nás ovlivnilo působení inkvizice v Čechách ve 14. století. Tehdy – především v jižních Čechách – padly za obětí inkvizici stovky, možná tisíce kacířů. S určitostí lze tvrdit, že se inkviziční proces jako forma řízení proti pachatelům těžkých zločinů prosadil u městských soudů českých a moravských spadajících do jihoněmecké právní oblasti zřejmě již v době předhusitské. Nejpozději kolem poloviny 15. století zakotvil inkviziční proces také v českých městech oblasti severoněmeckého (magdeburského) práva. Tím se však uplatnění tohoto procesu u soudů v českých zemích do Bílé hory téměř vyčerpalo. Inkvizici se po skončení husitství nepodařilo obnovit (viz výše). Inkviziční proces jako takový se naopak neprosadil do druhé poloviny 16. století v severomoravských městech spadajících do oblasti magdeburského práva. Uvedené skutečnosti poukazují na to, že prosazení inkvizičního procesu v českém městském právu stagnovalo.²¹²

S narůstajícím počtem obviněných čarodějnů a čarodějnic v 16. století bylo potřeba delikt čarodějnictví ošetřit, což se projevilo v nových

²¹⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 171.

²¹¹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 171.

²¹² FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 21. ISBN 80-718-5697-5.

kodifikovaných zákonících. V českých zemích bylo nutné uskutečnit kodifikaci a sjednocení městského práva, které by zaručovalo jednotný výklad práva i jednotné jurisdikce městských soudů. Proto byl roku 1534 dokončen městský zákoník *Knihy práv městských Starého Města pražského a jiných měst království českého k témuž právu náležejících* (jedním z autorů je pražský měšťan a politik mistr Brikcí Kouřimský z Licka; tiskem vydaný r. 1536 v Litomyšli). Tato právní kniha v podstatě v nezměněné podobě přebírala v kapitole LXIX nazvané „*O mučení a trápení vuobec stručná ustanovení*“ čl. 717 *brněnské právní knihy písaře Jana*, stanovující především pravidla ukládání a provádění tortury. I když Brikcího zákoník nakonec pro určité nedostatky nebyl oficiálně přijat, stal se i tak subsidiárním pramenem pro většinu městských soudů v českých zemích. Brikcího právní kniha neobsahuje žádný článek o deliktu čarodějnictví, zmiňuje se o něm jen okrajově (např. v souvislosti s výčtem jevů, které vyvolávají tzv. zlé domnění – tj. s výčtem subjektivních i objektivních znaků toho, že byl spáchán trestní čin)²¹³ Tvrzení, že se Brikcí zmiňuje o čarodějnictví spíše mimochodem, dokazují slova: „*Item. Potvorní obyčejové, život těkavý, obcházení noční bez příčiny hodné, časté krčmovanie a kosteční hra, ... čarů nošení, takto německy rka: „sigstain, holer, wegwart“ a čarodějná slova a jiné mnohé věci, mázdříčky spůsobené k podobenství síti, v nichž se děti rodí, jenž slove odění a německy „geserb“ ... a mnohé jiné věci nápodobné.*“ Toto sepsání práva nalezneme v edici Hermenegilda Jirečka a Josefa Jirečka.²¹⁴ Z citace je patrné, že provozování čar patřilo již v této době, ale i před napsáním právní knihy, k běžnému koloritu každodennosti.

Právní kodifikace se vydařila teprve kancléři Starého Města pražského Pavlu Křesťanovi (Krisitiánu) z Koldína (1530–1589). Jeho městský zákoník – *Práva městská Království českého* – byl schválen českým sněmem a potvrzen Rudolfem II. v roce 1579 i přes odpor Litoměřic, které nový zákoník uznaly až od roku 1610 (Litoměřičtí si totiž přáli zachovat svá práva odvozená od práv magdeburských). Apelační tribunál v lednu 1580 rozhodl, že bude potvrzovat rozsudky na jeho základě. Koldínova kodifikace se netýkala Moravy, tam se stala

²¹³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 108–109. 194. IBSN 80-7201-433-1; srov. FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 23. IBSN 80-718-5697-5.

²¹⁴ *Codex juris bohemicci*. Brikcí z Licka, *Kniha práv městských*. in: *Codex juris bohemicci*, Hermenegild Jireček, Josef Jireček (edd.). Tomi IV, Pars III., Praha, 1880. Brikcí z Licka. *Kniha práv*, kapitola LXX, O raněných a ranách vuobec, s. 365.

platnou až od roku 1697, a Slezska, kde došlo k jejímu uznání v roce 1717. Některá ustanovení Koldína platila až do roku 1811, kdy byl nahrazen *Všeobecným občanským zákoníkem*.²¹⁵

Zákoník byl opatřen českým a latinským obsahem, věcným rejstříkem a byl vytištěn v melantrišské tiskárně. Roku 1581 k němu byla vydána tzv. *Krátká summa*, která podávala ve zkratce jeho obsah.²¹⁶

Schválením této kodifikace se otevřela cesta k výraznější recepci římského práva včetně inkvizičního procesu a zpřísněných pravidel při používání tortury, kterým se věnuje v závěrečné kapitole (*De questionibus et tormentis – O trápení aneb o útrpném právu a popravách*).²¹⁷ Kromě římského práva byl zákoník vytvořen na základě zemského zřízení, sněmovních usnesení i práva Starého Města pražského.²¹⁸ *Koldínova práva*, napsaná česky, obsahovala ustanovení trestního, majetkového a procesního práva a znamenala překonání do té doby panujícího partikularismu městských práv.²¹⁹

Pokud jde o torturu, pak zde autor vymezil podmínky, za nichž může být podezřelý podroben tortuře a dále stanovil pravidla jejího provádění, včetně pravidel konfrontace udaných osob a s vyslýchanými zločinci („vejvodu“) a prokazování („odvodu“) nevinu proti udáním popravených zločinců. Zároveň se zde zabývá právními následky nedostavení se udané osoby po soudním obelání k „vejvodu“. Koldín mimo jiné zdůrazňuje taktéž potřebu vedení černých neboli „smolných“ knih a vymezuje zde některá práva jejich „krevního“ písaře (zvláštní úředníci, kteří zapisovali do smolných knih). Jsou zde také obsažena pravidla týkající se provádění poprav.²²⁰ Název „smolné“ knihy nebo také „černé“ knihy nalzáme přímo v autentických zápisech těchto register, např. ve smolné knize města Náchoda nebo Rokycan ad. Zapisovali se do nich výpovědi mučených i rozsudky, které nad nimi městské soudy vynášely, a záznamy o jejich provedení.

²¹⁵ ADAMOVIÁ, Karolína. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 104. ISBN 80-868-9804-0.

²¹⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 110. ISBN 80-7201-433-1.

²¹⁷ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 23. ISBN 80-718-5697-5.

²¹⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 173–174.

²¹⁹ ADAMOVIÁ, Karolína. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 104. ISBN 80-868-9804-0.

²²⁰ FRANCEK, Jindřich. *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*. Pardubice, 1996, s. 92.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Pro nás jsou důležitá především nařízení dotýkající se čarodějnictví, respektive kouzelnictví samého. Je pochopitelné, že v určitých literách se autor nedokázal oprostít od myšlenkového horizontu vlastní doby. „*Magia sive sortilegium, to jest, čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokutou meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním, aneb též upálením ztrestána býti mají.*“²²¹ Nebo: „*Mordové rozličnými způsoby aneb prostředkem rozličných příčin se vykonávají, jako trávením, kauzly skrze baby, jenž traňky (tj. prostřednictví nápojů – Z. K.) z jiných plod vyhánějí, jed skupující lidem ho dovávají, studnice nakažují, rozličnými kauzly lidi suší, dobytky jich moří.*“²²² Jak je z textů patrné, čarodějnictví je zde spojováno s vraždou a se záměrem škodit. O démonologické podstatě tohoto deliktu zde není zmínka. Čarodějnictví jako delikt a jeho postih je opět zde zmiňován okrajově. Koldín tedy definoval delikt čarodějnictví poměrně zdrženlivě jako škodlivá kouzla, za něž stanovil trest smrti zahrabáním zaživa, popř. upálením. S určitostí lze ale tvrdit, že *Koldínův zákoník* přináší poprvé v dějinách českého světského trestního práva přesnou definici deliktu čarodějnictví a stanovuje přesná pravidla postihu tohoto zločinu.²²³

Ani Koldínova úprava městského inkvizičního procesu není ovšem zdaleka tak systematická a úplná. Autor při sestavování poslední kapitoly neusiloval o kodifikaci všech norem městského inkvizičního (trestního) procesu, jako spíše o stanovení přísnějších pravidel v těch případech, v nichž byla soudní praxe jednotlivých městských soudů nejednotná a rozkolísaná (např. ukládání tortury, při vedení smolných knih nebo „odvodu“ nevinny). Vedle Koldínovy kodifikace existovala v českých zemích již dříve zmíněná *Carolina* (1532, *Hrdelní řád císaře Karla V.*), která se taktéž zabývala deliktem čarodějnictví a která platila na různých teritoriích římskoněmecké říše. Její subsidiárnost byla uznávána ještě *Hrdelním řádem Josefa I.* (1708), o němž bude řeč nyní.²²⁴

Od 18. století začaly čarodějnické procesy v českých zemích ustupovat do pozadí, přesto v té době platilo *Nové útrpné a hrdelní právo císaře Josefa I.* (1705–1711), takzvaná *Josefina* (vyhlášena 1708 s platností do r. 1778). Ta však vycházela ze staršího trestního zákoníku císaře Ferdinanda III. (1637–1657) pro

²²¹ *Práva Městská, O veytržnosti, O. II. Praha, s. 335.*

²²² *Práva Městská, O veytržnosti, O. II. Praha, N. XXXVI., s. 326.*

²²³ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy.* Praha: Paseka, 2005, s. 23. ISBN 80-718-5697-5.

²²⁴ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy.* Praha: Paseka, 2005, s. 23. ISBN 80-718-5697-5.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Dolní Rakousy z roku 1656 *Constitutio Criminalis Ferdinandeae*. Nebojím se tvrdit, že oba trestní zákoníky se nesly v duchu neblaze proslulého spisu *Kladivo na čarodějnice*.²²⁵ *Josefina* je koncipována jako procesní předpis, i když se zabývá i právem hmotným. Jedná se o devadesáti stránkovou knihu, obsahuje dvacet tři článků, dělených na paragrafy. V příloze nacházíme informaci o tom, jaké bylo složení pražského apelačního soudu v roce 1707.²²⁶

Josefina hovoří o smlouvě s ďáblem, o ďábelském znamení, o orgastických hostinách, dále o škodách na majetku a zdraví vlivem kouzel nebo o ničení úrody a úhynu zvířat apod. Trestem za delikt čarodějnictví stanovila trest smrti upálením, v „lepší“ případě připouští nejdříve stětí zaživa a posléze upálení na hranici. Pravdou je, že tvrdost těchto opatření spočívá spíše v teorii, v právní praxi tak kruté rozsudky vynášeny nebyly. Příkladem mohou být rozsudky soudu v Příbrami. Zde bylo v letech 1702–1769 projednáno 247 hrdelních zločinů, z toho čarodějnictví se týkalo pouze pět. Tyto rozsudky za delikt čarodějnictví skončily buď krátkým uvězněním odsouzených, nebo osvobozujícím verdiktem. Nejhuře byla postižena roku 1747 Lidmila Rychlá (pro podezření z přípravy travičství a pro rozšiřování pověr byla odsouzena k nucené práci na tři měsíce).²²⁷ Konkrétně se deliktem čarodějnictví zabýval článek XIX. „*Jakým způsobem zločincové podle zasloužilosti a jich okolostojících strestání býti mají*“ ve svém třetím paragrafu: „...zlému duchu se oddali s ním zacházeli aneb s nimi tělesné spojení aneb obcování mívali, náleží pokuta ohně ačkoli taková z podstatných příčin s předcházející hlavy setnutím a těla spálením se zlehčuje.“²²⁸

V rozsudcích býval zpravidla element spolčení se s démony, předpokládající mimo jiné i odpadnutí od Boha, často zdůrazňován na prvním místě.²²⁹ Tresty *Josefina* tedy stanovují vyšší míru trestnosti za delikty paktu s ďáblem než za škodlivé čarodějnictví. Takže i bez způsobení fyzicky

²²⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 212–213.

²²⁶ ADAMOVIČ, Karolína. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 183. ISBN 80-868-9804-0.

²²⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století* Praha: Svoboda, 1986, s. 212–213.

²²⁸ ADAMOVIČ, Karolína. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 189. ISBN 80-868-9804-0.

²²⁹ K tomuto pro příklad rozsudky citované Bedřichem Šindelářem pro oblasti Slezska. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Příspěvek k dějinám slezských procesů s čarodějnicemi*. s. 65–80.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

prokazatelné újmy jednotlivcům, zvířatům či hospodářství, lze dotyčného pouze na základě paktu s ďáblem odsoudit k trestu smrti. Pokud je zároveň prokázáno zneužití posvátných předmětů, především pak svátosti oltářní, ustanovuje *Josefina* možnost dalšího zstřžení trestu, jakým konkrétním způsobem však není uvedeno. Zde je soudcům ponecháno volné pole působnosti.²³⁰

Dodejme k tomu, že trestání mají být mimo jiné i ti, kteří od čarodějníků žádají pomoc.²³¹ Co se týká otázky sabatu, ten v *Josefině* absentuje. Historiografie právě v této složce zločinu spatřuje možnost rozhojňovat počet obviněných, kteří se na čarodějnickém shromáždění logicky musí setkat tváří v tvář a jsou tedy schopni se vzájemně identifikovat.²³²

Tento trestní zákoník upravoval také právo útrpné. Vedle pohružky torturou rozlišoval pět stupňů vlastního mučení:

- a) Vázání,
- b) Palečnice,
- c) Šroubovací boty,
- d) Natažení na žebřík,
- e) Pálení na žebříku.²³³

Josefina vyšla nákladem vynikajícího právníka Kašpara Jana Kupce z Bílenberku, který se taktéž zasloužil o její překlad z němčiny do češtiny. Za to za odměnu dostal právě ono privilegium na její vydání.²³⁴ V této souvislosti citují: „*České knižní vydání zákoníku z. r. 1708 na počátku obsahuje privilegium – výhradní právo svobodně a bez překážky veřejně tisknout, rozšiřovat a prodávat po dobu deseti let v Království českém a přivtělených zemích v české i německém jazyce znění Řádu práva útrpného a hrdelního pro slovnutného našeho titulárního*

²³⁰ ADAMOVÁ, Karolina. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 189. ISBN 80-868-9804-0.

²³¹ ADAMOVÁ, Karolina. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 189. ISBN 80-868-9804-0.

²³² Důraz na zahrnutí sabatu do konstrukce zločinu vyzdvihuje v této souvislosti například SCHORMANN, Gerhard. *Hexenprozesse*. s. 23.

²³³ ADAMOVÁ, Karolina. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 111. ISBN 80-868-9804-0.

²³⁴ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století* Praha: Horizont, 1973, s. 36.

*Apelací radu, sekretáře českého, Kašpara Jana Kupce z Bilenberku, který pořídil obtížný překlad z německého do české řeči a 24 let slouží panovníkovi...*²³⁵

4.4 UPLATNĚNÍ INKVIZIČNÍHO PROCESU MIMO OBLAST MĚSTSKÉHO PRÁVA

4.4.1 Vladislavské zřízení zemské

Normativním zdrojem pro městské soudy byla kromě městského práva i zemská zřízení. Za vlády Vladislava II. Jagellonského, v době oslabení panovnické moci, došlo v Čechách k vydání *Vladislavského zřízení zemského*. Na *Vladislavském zřízení zemském* pracovaly čtyři sněmem zvolené komise již od roku 1487.²³⁶

Konečnou podobu *Zřízení* dal královský prokurátor a odpůrce městského stavu Albrecht Rendl z Oušavy. Toto bylo schváleno na zemském sněmu v březnu roku 1500 představiteli vyšší a nižší šlechty bez účasti měst. Zároveň sněm pověřil Petra a Zdeňka ze Štenberka i Albrechta Rendla z Oušavy závěrečnými úpravami pro vydání tiskem. *Zřízení zemské* vyšlo v srpnu r. 1500 jako nečíslovaný text. Až teprve Racek Doubravský jej očísloval, když pořizoval latinský překlad pro Ferdinanda I. Číslování převzal do své edice František Palacký.²³⁷ Jedná se o první zákonnou kodifikaci zemského práva v Čechách, která původně obsahovala 554 článků. Proti zřízení protestovali nejen představitelé měst, ale i Vladislav II., který jej potvrdil až za dva roky.²³⁸

Rozhodující pro výběr právních předpisů, které byly do *Vladislavského zřízení* zařazeny, byly především potřeby politické, tedy právní zakotvení ústavních vztahů mezi králem a stavy a mezi stavy navzájem. Zákoník nijak nerefletoval poznatky římského práva, ale vycházel především z domácích pramenů. Komise vytvořila text dokumentu z kompilací různých zápisů obsažených v zemských deskách a jen málo využila zemských privilegií uložených na Karlštejně. Byla tak vytvořena poměrně mezerovitá a formálně

²³⁵ ADAMOVÁ, Karolina. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 183. ISBN 80-868-9804-0.

²³⁶ VANĚČEK, Václav. *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*, Praha, 1967, s. 226.

²³⁷ ADAMOVÁ, Karolina. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 93. ISBN 80-868-9804-0.

²³⁸ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 224 –225. ISBN 80-718-5697-5.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

chaotická sbírka norem, která upravovala nejrůznější právní vztahy: rodinné, majetkové, správní, procesní, trestní i ústavní.²³⁹

Asi od druhé poloviny 13. století se před zemskými soudy uplatňovalo specifické české právo, tzv. nálezové nebo obyčejové. To znamenalo, že rozsudky vyhlášovaly nalézáním práva, takže vynesení rozsudek se stával podkladem pro pozdější rozhodnutí. Je důležité podotknout, že i po kodifikaci zemského práva vedle něho nadále platily starobylé právní obyčeje a nálezy.

Samotné *Zřízení* bylo následně vydáno ještě třikrát, a to v roce 1530, kdy došlo k částečnému, a v roce 1549, kdy došlo k celkovému formálnímu přepracování textu *Zřízení*, články byly definitivně očíslovány a ke *Zřízení* byl připojen obsah a věcný rejstřík. Poslední redakce vyšla v roce 1564 a reflektovala změny v obsahu spojené s neúspěšným stavovským povstáním proti Ferdinandu I. Jedním z doplňků se stala v roce 1517 tzv. *Svatováclavská smlouva*, která formálně ukončila spory mezi městy a šlechtou. Na Moravě se kodifikace zemského práva uskutečnila v roce 1535. *Zřízení Markrabství moravského o soudu zemském* zde nahradila *Práva a zřízení Markrabství moravského*. Ve Slezsku vzniklo *Zřízení opolsko-ratibořické* v roce 1563 a *Zemské zřízení těšínské* (1573).²⁴⁰

Co se týká deliktu čarodějnictví, nenacházíme v něm žádné zmínky. V souvislosti s průběhem výslechů obětí obviněných z čarodějnictví lze snad uvést článek *Zemského zřízení* číslo 572: „*Nalezli vuobec za právo: Že při tázání zločince žádný býti nemá ani se ptáti a tázati na žádného hanbu. Než chce-li se kto po své škodě ptáti, ptaj se, vie-li o tom, neb komu sú nosili, ale žádného nejmenuj a to daj pravě na ceduli napsáno purkrabí, ať [!] by se on na to a tam nebo ti, kteříž při něm z rady jsú, bud' sám anebo oni, tázali jeho.*“ Tendence svévolně rozšiřovat okruh obviněných formou opakovaného a vtíravého předesílání konkrétní jmen je přímo zapovídána.²⁴¹

²³⁹ KNOLL, Vilém, Alena RUNDOVÁ a Petra JÁNOŠÍKOVÁ. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, Právnícké učebnice (Aleš Čeněk), s. 156. ISBN 80-864-7311-2.

²⁴⁰ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 225. ISBN 80-718-5697-5.

²⁴¹ *Vladislavské zřízení zemské*. s. 264.

4.4.2 *Obnovené zřízení zemské*

S určitostí lze konstatovat, že v roce 1627 a 1628, kdy bylo vydáno *Obnovené zřízení zemské* pro Čechy a rok poté pro Moravu (Ferdinand II.), dochází k uplatnění inkvizičního procesu. Zřízení zaručovalo veškerou moc Habsburkům po porážce stavovského povstání v roce 1620 a mělo platnost zemské ústavy. Místo dosavadního stavovství uzákoňovalo absolutismus, česká koruna se stala dědičnou v rodě Habsburků, za jediné povolené náboženství bylo povoleno katolictví, němčina se stala rovnoprávným jazykem s češtinou. Autorem *Zřízení* se stal proslulý právník dr. Melandr. V listu z 15. května 1627 i v samotném OZZ se uplatňuje tzv. teorie propadlých práv – ta vycházela z myšlenky, že poražení stavové pozbyli svých práv a mohou využívat jen ta práva, která jim panovník (vítěz) milostivě udělí. Koldínův městský zákoník se stal subsidiárním pramenem zemského práva.²⁴²

Zřízení s sebou přineslo změny v právním řádu a především v soudním řízení. Mezi nevýznamnější změny patří nesporně vítězství zásady oficiality v trestním řízení, zakotvené v *Obnoveném zřízení zemském* tím, že se úředníkům ukládá povinnost zahajovat řízení z přední moci, bez popudu soukromého žalobce. Mezi další změny se řadí převaha zásad řízení procesem římsko-kanonického, včetně důsledného zavedení písemného procesu, postupné vytlačení procesu obžalovacího a konečné vítězství inkvizičního procesu. Podobně se změnily i zásady akuzačního (civilního) procesu, který se v českém právu až do doby Marie Terezie, tedy do poloviny 18. století, formálně neodlišoval od procesu inkvizičního. Ustanovení *Obnoveného zřízení zemského* se udrželo až do roku 1848.

Vzorem pro zavedení nového procesu v *Obnoveném zřízení* se staly zásady procesního práva užívaného v rakouských zemích v soudních řádech v letech 1535–1557. Patří mezi ně písemnost, zavedení revize jako prostředku nápravy a obsazení apelačního soudu pouze vzdělanými právníky.

Světský proces, který zavádělo *Zřízení*, podstatně ovlivnilo i vývoj procesu před městskými soudy, které se sice i nadále řídily platným *Koldínovým*

²⁴² ADAMOVIČ, Karolina. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 133. ISBN 80-868-9804-0.

zákoníkem, ale pod vlivem zemského práva přijaly také zásadu písemnosti. Průběh procesu před městskými soudy se tak zrychlil a byl pružnější.²⁴³

Obnovené právo a zřízení zemské neobsahuje přímo v textu žádné články dotýkající se čarodějnictví. Nepřímo se však může odvolávat na *Koldínův zákoník*: „*Poněvadž v prvnějším Zřízení Zemském všech těch přečinění a veystupkův spůsob a vlastnost zejména položena není, a ti na větším díle v Právích Městských se nacházejí: protož milostivě tomu chítí ráčíme, aby takové věci z dotčených Práv Městských sem jako přivěšeny, a co by se nedostávalo, odonud zde doplněno bylo.*“ Teoreticky lze tedy využít i článek dotýkající se magie v zákoníku Koldínově, avšak jak již jsem předeslala, jako delikt se čarodějnictví přímo v *Obnoveném zřízení* nevyskytuje.²⁴⁴ V souvislosti s odkazem na Koldína je *Obnovené zřízení* taktéž opatrnější²⁴⁵ v ukládání tortury a zdůrazňuje, že čest krevního písaře není jeho povoláním dotýkána.²⁴⁶

4.5 APELAČNÍ SOUD

Důležitým aspektem v právních dějinách našeho státu je vznik odvolacího neboli apelačního soudu v Praze z popudu katolických Habsburků, jehož členové byli jmenováni výhradně panovníkem a řídili se jen a jen jeho instrukcemi. Konkrétně byl zřízen na základě reskriptu Ferdinanda I. ze dne 20. ledna 1548.²⁴⁷ Na základě císařského reskriptu Ferdinanda II. ze dne 29. září 1628 prošla tato instituce reformami. V roce 1783 byla jeho činnost ukončena. Od té doby hovoříme o tzv. všeobecném apelačním soudu.²⁴⁸ Apelační soud sehrál důležitou roli při sjednocování městského práva, při prosazování Koldínovy kodifikace a neposlední řadě ovlivnil praxi městských soudů. Tento soud, jinak zvaný Rada nad apelacemi, byl vyloženě královskou institucí, nezávislou na zemském soudu. Jeho úkolem bylo prosazovat a revidovat rozsudky městských soudů (nejen

²⁴³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 193–194. IBSN 80-7201-433-1.

²⁴⁴ *Obnovené právo*, O veystupcích některých a o přečinění, R. XXXI. s. 516.

²⁴⁵ *Obnovené právo*, O právu útrpném a zvláště o trápení, R. VII. a R. VIII. s. 500, 502.

²⁴⁶ *Obnovené právo*, O právu útrpném a zvláště o trápení, R. XXV. s. 512, 514.

²⁴⁷ ADAMOVÁ, Karolína. *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*. In: *Collectanea opusculorum ad Iuris Historiam Spectantium Venceslao Vaněček Septuagenario ab Amicis Discipulisque Oblata*. Praha: UK, 1975, s. 101–112.

²⁴⁸ KATEDRA PV HISTORICKÝCH A ARCHIVNÍHO STUDIA FF UK PRAHA. *Písemnosti apelačního soudu* [online]. [cit.20150810]. Dostupné z:

http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery241&mid=525#_ftn4

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

královských měst). Na všech kriminálních procesech se také podílel pokyny o způsobu vyšetřování. Poněvadž jednal na základě písemných sdělení, trestní řízení se nejen prodlužovalo, ale i zároveň prodražovalo.²⁴⁹

Do jeho věcné působnosti spadala *rozhodnutí o odvolání* řečených soudů v agendě civilní i trestní. Rozhodování *se tedy týkalo měšťanů a dalších osob zdržujících se ve městech a osob vyšších stavů, pokud tyto vlastnily majetek podléhající šosovní dávce*. Dále sem spadala i *agenda vesnického a neosedlého obyvatelstva, pro jehož trestní záležitosti byli první soudní instancí krajští hejtmané, rady královských měst či privilegii nadané vrchnostenské soudy*.²⁵⁰

Pro odpor šlechty však nebylo možno prosadit tak širokou pravomoc soudu, a tak apelační soud sloužil zpočátku jako vrchní soud pro města, která se zúčastnila protihabsburského odboje. Koncem 16. století se působení soudu rozšířilo na Moravu a od roku 1611 i do ostatních měst ve Slezsku a obojí Lužice. V roce 1753 byl zřízen apelační soud v Brně. Podle instrukce z roku 1644 se jeho kompetence rozšířila i na jiné soudy, pokud neměly privilegium neodvolatelnosti. Zpočátku měl soud jednoho prezidenta z řad panstva (prvním prezidentem se stal Ladislav Popel z Lobkovic) a třináct přísedících. V roce 1628 se počet apelačních rádců zvýšil na šestnáct.²⁵¹

Ortelní manuály (sloužily pro české rozsudky, zahrnovaly 87 českých rozsudků z let 1548–1783)²⁵² apelačního soudu, které byly mnohdy velmi stručné, obsahují záznamy o trestních i civilních procesech. Dozvídáme se z nich, že při odvolání platily dvě možnosti. Buď byl rozsudek městské rady ponechán (zanechán při právě), nebo revidován – napraven. Význam těchto manuálů spočívá především v tom, že odhalují právní zvyklosti této doby, dále mapují sociální postavení obžalovaných a v neposlední řadě nás seznamují s vývojem

²⁴⁹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 183 –184. ISBN 80-718-5697-5.

²⁵⁰ ADAMOVÁ, Karolina. *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*. In: *Collectanea opusculorum ad Iuris Historiam Spectantium Venceslao Vaněček Septuagenario ab Amicis Discipulisque Oblata*. Praha: UK, 1975, s. 102.

²⁵¹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 183 –184. ISBN 80-718-5697-5.

²⁵² KATEDRA PV HISTORICKÝCH A ARCHIVNÍHO STUDIA FF UK PRAHA. *Písemnosti apelačního soudu* [online]. [cit.2015-0810]. Dostupnéz:

http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery241&mid=525#_ftn4

městských soudů. Jejich nedostatkem je právě výše zmíněná strohost.²⁵³ Pro agendu německou jde o analogicky vedené tzv. *knihy protokolů* z období 1550–1780 v 97 svazcích. Agenda každého roku byla původně zapisována do samostatné knihy, později je zapsáno více roků do jednoho svazku. Velkou předností tohoto souboru knih je, na rozdíl od dalších materiálů apelačního soudu, jeho takřka intaktní dochování. Další dochované řady úředních knih představují *zasedací protokoly* apelačního soudu (resp. senátu většího a menšího) pro zachycování průběhu jednání. Časový rozsah knih je však omezen pouze lety 1672–1698. Pro léta 1611–1644 jsou zachovány též knihy, do nichž se zapisovalo složení soudního poplatku, Poslední materiál zachovaný v knihové podobě pro delší časový úsek jsou *knihy reskriptů* z let 1691–1788. Další úřední knihy (dochované však torzovitě) mohou napomoci ilustrovat pro určitá období chod apelačního soudu, jeho obsazování či určité projednávané kauzy. Zvláštní knihy byly též vedeny pro záležitosti německých lén. Jazyk soudní agendy se řídil vždy jazykem podání (tím byla buď němčina, nebo čeština).²⁵⁴ Ještě je třeba dodat, že právě apelační soud jakožto nástroj centralizačních snah Habsburků podporoval mimo jiné tendence směřující k posílení inkvizičního vedení soudních procesů před městskými soudy na úkor akuzační formy procesního řízení. Ne vždy však úspěšně.²⁵⁵

4.6 OSVÍCENSKÝ ABSOLUTISMUS A VLÁDA MARIE TEREZIE (1740 –1780) ANEB BLÝSKÁ SE NA LEPŠÍ ČASY?

Marie Terezie sice vládla absolutisticky, ale pod vlivem osvícenských myšlenek se snažila překonat zastaralé hospodářství, politiku, právo, kulturu, školství a další odvětví. Svými reformami se tak v mnohém zasloužila o odstranění přežitků středověku. Jak už bylo výše řečeno, fenomén čarodějnictví byl na počátku 18. století na ústupu a většina západoevropských zemí odstupovala od hromadných procesů s čarodějnicemi. I v některých německých zemích docházelo k omezování pronásledování čarodějnic a čarodějníků a v trestních

²⁵³ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005, s. 183–184. ISBN 80-718-5697-5.

²⁵⁴ KATEDRA PV HISTORICKÝCH A ARCHIVNÍHO STUDIA FF UK PRAHA. *Projekt OPPA: Písemnosti apelačního soudu* [online]. [cit. 2015-08-10]. Dostupné z http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery241&mid=525#_ftn4.

²⁵⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 172.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

zákonících docházelo k úpravám, které měly zabránit excesům při vyšetřování osob podezřelých z magie. Vzorem pro císařovnu Marii Terezií se stalo Prusko. Zde nechal Fridrich Vilém I. (1713–1740) vydat 13. prosince 1713 mandát, který sice dál obsahoval delikt čarodějnictví a připouštěl jeho stíhání, ale zároveň vedl k postupnému omezování těchto procesů až k jejich zániku. Vyšetřování týkající se podezření z čarodějnictví byla svěřena nejvyššímu soudnímu kolegiu, která je odkládala jako bezdůvodná. Po roce 1740, kdy Fridrich II. (1740–1785) vyloučil ze soudní praxe torturu, se už procesy s čarodějnicemi nekonaly vůbec.²⁵⁶ S vládou Marie Terezie přišel, krom jiných reforem, i nový přístup k vnímání lidových pověr, kdy panovnice odmítla tolerovat víru v různá nadpřirozená stvoření a rozhodla se vyhradit si právo rozhodovat v případech, kde figurovaly „nadpřirozené“ jevy. První takový případ, kterým se zabývala Marie Terezie v roce 1755, se týkal vampyrismu (vzniká na konci 17. století, jde o upíry, reprezentanty tzv. posmrtné magie, po smrti strašili a sáli krev svých obětí). Podnětem k šetření byla událost ze Svobodných Heřmanovic na velkoheraltickém panství ve Slezsku. Tam si totiž vesničané společně s místním duchovním vynutili vykopání 29 nebožtíků z hrobů, jelikož byli podezřelí z vampyrismu. Některé z nich vyvlekl kat ze hřbitova a potupně je upálil. Tato událost vyvolala velký poprask a dozvěděla se o ní i samotná císařovna.²⁵⁷ Ta vydala 1. března 1775 patent, který byl namířen proti vampyrismu, ale i proti čarodějnictví vůbec. V něm bylo uvedeno, že při těchto věcech jde většinou o podvod a pověru. Patent ostře kritizoval duchovenstvo a obviňoval je, že mají velký podíl na udržování těchto pověr. Duchovenstvu bylo nařízeno, aby v budoucnu nepodnikalo nic na vlastní pěst a aby postupovalo v souladu se světskými úřady. O každém případě pověr chtěla být informována i samotná císařovna.

Je však jasné, že v mnohém tato nařízení byla obcházena, což dokazuje případ pastýře Jana Polák z roku 1756, lobkovického poddaného z Jistebnice, který byl obviněn z čarodějnictví a mučením z něj bylo vynuceno přiznání, že prý s pomocí ďábla škodil dobytku lidí, se kterými se dostal do sporu. Polákovi byl udělen trest smrti. Právě Marie Terezie včas zasáhla a 12. července 1756 vydala vládní rozhodnutí, v němž udělila Polákovi milost. Vyslovila zde i důležité názory

²⁵⁶ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 149–151.

²⁵⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 215.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

o čarodějnické pověře: „*může vládnout jen tam, kde panuje ignorance a kde duchovenstvo proti ní nebojuje.*“ Roku 1756 zakázala panovnice soudům všech stupňů v českých a rakouských zemích zahajovat bez jejího souhlasu procesy s čarodějnicemi, v okovech věznit či mučit podezřelé osoby ze zločinu čarodějnictví a vynášet nad nimi rozsudky.²⁵⁸

Marie Terezie se zde zabývala i otázkou apelačního soudu v Praze. Ten byl panovnící kritizován za to, že jeho postup je zastaralý. Soud totiž nařídil, aby na Polákově těle hledal lékař „*děblovo znamení*“. Pražský apelační soud se ale odvolal k Nejvyššímu soudu do Vídně na stále platná ustanovení *Hrdelního zákoníku Josefa I.*, a proto Polák nesměl uniknout trestu. Nakonec musela dát Marie Terezie soudu za pravdu a spokojila se s kompromisem. Polákovi stanovila trest náhradní – byl odsouzen na dvě léta nucených prací.²⁵⁹

Případ s Janem Polákem jasně dokazuje, že *Josefina* jako platný trestní zákoník je zastaralá a nevyhovující, proto již roku 1753 ustanovila císařovna komisi, která měla za úkol vypracovat zákoník nový. Ten však spatřil světlo světa až roku 1768. Novému zákoníku ještě předcházelo rozhodnutí Marie Terezie ze 6. srpna 1756, které vystoupilo proti exorcismu (vymítání ďábla z posedlých osob). Dále 6. června 1759 znovu přikazovala, že pro delikt čarodějnictví nesmí být nikdo mučen a roku 1766 vyšel zákon o čarodějnických procesech v českých a rakouských zemích.²⁶⁰

4.7 CONSTITUTIO CRIMINALIS THERESIANA A DELIKT ČARODĚJNICTVÍ

Všechna jmenovaná ustanovení císařovny Marie Terezie znamenala prakticky konec procesů s čarodějnicemi. Poslední proces v Čechách, který skončil smrtí obžalovaného, se konal v roce 1749 v Milevsku. Zde byl sťat a pak upálen Jakub Trávníček ze vsi Týnice.²⁶¹ Tento případ byl posledním případem toho typu v Čechách. Na Moravě a ve Slezsku došlo k poslednímu případu

²⁵⁸ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 151–153; srov. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 215–216.

²⁵⁹ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 154.

²⁶⁰ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 155–156.

²⁶¹ KREUZ, Petr. *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*. in: *Folia Historica Bohemica* 25, Praha, č. 1, 2010, s. 112.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

obvinění z čarodějnictví roku 1755. Ačkoliv měla Marie Terezie snahu překonat předsudky týkající se čarodějnictví, víra v nadpřirozené bytosti a ďábelské jevy byly zakořeněny nejen mezi prostým lidem, ale i mezi lidmi vzdělanými (teologové, právníci). Právě zmíněný konzervatismus se projevil i při práci vídeňské dvorské komise, která měla za úkol vypracovat nový trestní zákoník. I když panovnice odmítala tolerovat víru v čarodějnice, členům komise se nakonec podařilo do nového trestního zákoníku vměstnat ustanovení týkající se vedení trestního stíhání pro zločin čarodějnictví. Zákoník tak vycházel ze staršího zákoníku Josefa I. Předseda komplikační komise a viceprezident nejvyššího soudu hrabě Michael Jan Althan a její další členové připouštěli, že většina procesů s domnělými čarodějnicemi je vykonstruovaná, přesto byli přesvědčeni, že určitá část procesů se konala oprávněně. Proto se rozhodli do nového zákoníku zabudovat artikl o přesném vymezení deliktu čarodějnictví a respektovat tak předcházející zákoníky (*Carolina, Ferdinanda, Josephina*). Marie Terezie tomuto tlaku podlehla a tyto kompromisní předpisy o čarodějnických procesech schválila. V platnost vstoupily od 5. listopadu 1766 a obsahovaly šestnáct paragrafů. *Artikul o čarodějnictví, kouzelnictví a věštectví a podobných věcech* byl jako článek 58 vložen do nového *Hrdelního řádu Marie Terezie (Constitutio Criminalis Theresiana)*, který byl vyhlášen 31. prosince 1768 s platností od 1. ledna 1770 pro všechny česko-rakouské dědičné země. Kvůli několika aspektům (zachovával delikt čarodějnictví, použití tortury, trest smrti) byl tento zákoník považován některými osvícenými současníky za nemoderní. Mezi kritiky patřil samotný ministr zahraničních věcí a rádce císařovny kníže Kounic. Například torturu považoval za „barbarský zvyk“.²⁶² *Theresiana* ve velké míře upravovala okolnosti, důvody a vlastní proceduru mučení „*kdy, proti komu a kterak se předsevzítí má*“. Mučící nástroje byly popsány a zobrazeny v příloze zákoníku.²⁶³ Podrobněji se rozbořem patentu z roku 1766 zabývá Bedřich Šindelář v příspěvku *Konec „honu na čarodějnice“ v tereziánské době u nás*.²⁶⁴ Obsah paragrafů také zajímá Petra Kreutze.²⁶⁵

²⁶² KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.–18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 156–162.

²⁶³ ADAMOVIČ, Karolína. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk), s. 111. ISBN 80-868-9804-0.

²⁶⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Konec „honu na čarodějnice“*, s. 100–103.

²⁶⁵ KREUZ, Petr. *Der Einfluss...*s. 240–242.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Paragraf číslo jedna tohoto artikulu uznával reálnou existenci čarodějnictví a předkládal definici tohoto zločinu, se zdá z hlediska veřejně prezentovaných názorů panovnice jako paradox. Říká se v něm: „*Skrze czarodejnicstwi, czernokněžnicstwi, kauzelnicstwi, a podobný obyčejnětakowý zloskutek se rozumí, když kdo s diáblem zacházení, a společnost míti s ním we weyskovný, aneb tajný záwazek wejiti, a s takowau zjednanou pomocy diábla rozličné nad lidskau moc, a sílu se wztahující věci, bez, aneb s cyzýmsskozenim tropiti, a tak zjačené nesslechetnosti provozovati sobě osobuje.*“²⁶⁶ Z uvedené citace je patrné, víra v možnost paktu člověka s ďáblem tu vládla zcela neomezeně.

Druhý paragraf vypočítával podle rozdílných druhů jednání a účinků tyto zlé lidi: věštce, pověrečné žehnače, vyvolávače ďábla, zaříkavače duchů a všechny ty, co vědomě s ďáblou pomocí dělají něco, k čemu nedochází podle přírodních zákonů nebo brzdí to, k čemu podle obvyklého přírodního běhu má dojít.²⁶⁷

Takto zní třetí paragraf: „*Náchylnost zprostého obecného lidu k pověrečným věcem k tomu základ položila, hloupost, a nevědomost, (...) bez činění rozdílu mezi pravdou a klamem při obecném lidu lehkověrnost povstala, všechny takové případnosti, (...) jenž zcela přirozené jsou, jako povětrí, aneb bouřka, pád dobytčí, nemoc těla, aj. diablu, a jeho nástrojům, totiž čarodějníkům, a kouzlám připisovati. To domejšlení (...) od věku k věku pořáde vštípeno, ano i dětem téměř v kolíbce strašlivými povídkami a pohádkami vtiskáno; a skrze to taková důmění vůbec rozšířeno, a vždy víc a víc utvrzeno, ...*“²⁶⁸ Paragraf tento hovoří o tom, jak se šířila víra v čarodějnice. Že prý se předávala z generace na generaci. Prostý lid se tímto neustále utvrzuje v tom, že čarodějnice existují. Již dětem od útlého věku jsou tyto hrůzostrašné příběhy vštěpovány.

Jak se má přistupovat k samotnému obvinění z čarodějnictví, uváděl paragraf číslo čtyři. Obvinění se už neměla opírat o pouhé oznámení a podezření z čarodějnictví, ale měly být hledány skutečné důkazy. K prošetřování případu se mělo přistupovat rozumě a bez předsudků. Při vyšetřování měl soudce zjistit, zda

²⁶⁶ *Theresiana*, Articulus 58. O kouzedlnictví, čarodějnictví, hádačství, a těm podobných.. § 1, s. 167.

²⁶⁷ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.–18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 157.

²⁶⁸ *Theresiana*, Articulus 58. § 3, s. 167.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

obviněná osoba „čarovala“ za podvodným účelem, či je duševně nemocná, anebo se skutečně úmyslně zřekla Boha a dala se do služeb ďábla. I v tomto případě se však mělo vyšetřit, proč tak učinila. Zda k tomuto činu přistoupila z lehkovážnosti, z touhy se obohatit nebo někomu chtěla někomu ublížit. Teprve poté, co se prokáže, že jde o činy nepřírozené, může být jako jejich původce označeno ďábelské působení. Na rozdíl od *Josefíny* a jiných předchozích zákoníků objevuje se zde nově sabat: „... aneb všeliké věci o jezdění v povětrí, a čarodějných skokotech neb tancech, ...“²⁶⁹

Důraz na rozlišení podvodného od pravého čarování je pak kladen i v pátém paragrafu. Měl být prošetřen celý dosavadní život obviněného a na základě lékařské prohlídky měl být zjištěn jeho fyzický i psychický stav. Pokud je však dokázáno skutečné čarodějnictví. V takovém případě se musí postupovat podle paragrafu dvanáct, konkrétně dle bodu čtyři: „Z nějakých nepochopitelných nadpřirozených okolostojičností, a udalosti pravé ďábelské čáry, a kouzla domnívané býti musely, my v takové kromobyčejné případnosti nám samým usouzení, a uložení způsobu trestu podobného zločince vyhražený míti chceme; ku kterémužto konci vejš nařízeným způsobem celý spor nám dodán býti má.“²⁷⁰ Mluví se zde o osobním zásahu císařovny a počítá se s největší pravděpodobností předpokládat, že obviněný nebude usmrcen.

Šestý paragraf zakazoval řádu praktik běžně užívaných při vyslýchání čarodějníků, které však sami o sobě do jisté míry obsahovaly pověřené a magické prvky: „My ale saudcům tímto přisně zapowídáme, a chceme, že oni we wyssetřowani tohoto zloskutku odnejistých a oklamných wizwidatných prostředku (jako jest hledání ďábelského aneb čarodějnického znamení, a za tau příčinau spatřowani a hledání w tajných místech, aneb ostríhání jsau po celým těle, aneb dodání nápoje, aneb mazání s wsselikými mastmi k důmělému rozmazání od diábla způsobeného zatwrzeni, aneb zbraňowání, aby v cžárách podezřelý na zelený trávník wstaupiti nemohl, aneb skaumání skrze studenau wodau, a co wie podobných ničetných, a dílem samo w sobě powěřených w cžárách stříčných prostředku předessle w zwiku býti mohlo) owssem pod syc k obáwání majícím neyostřejssym rázněním zdržeti se mají.“ Z uvedeného textu například vyplývá, že obžalovaným se nesmělo hledat na těle ďábelské znamení,

²⁶⁹ *Theresiana*, Articulus 58. § 4, s. 168.

²⁷⁰ *Theresiana*, Articulus 58. § 12, s. 172.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

stříhat chlupy a vlasy na těle, mazat je mastmi, podávat různé nápoje, které by zrušily ďábelské působení. Obžalovanému bylo zakázáno stoupat na holou zem nebo užívat zkoušku studenou vodou ke zjištění, zda jde o čarodějnice. Všechny tyto metody byly považovány za neprůkazné.²⁷¹

Paragraf číslo sedm převzal starší nařízení císařovny, ve kterém si panovnice vydobyla, aby jí veškerý úřední materiál o případech čarodějnictví byl zasílán „k nejvyššímu nahlédnutí a rozhodnutí“.²⁷² Dočítáme se v něm následující: „... a za našeho panování dosaváde žádný pravý čarodějník, kouzelník, aneb kouzelnice odestřené nebyli, nýbrž takový spory vždy na zlosynný podvod, aneb hloupost, a pošetilost vyšetřovance, aneb na jiný zloskutek vypadli, a s citelným potrestáním podvodníka, aneb sic zločince, aneb s zamčením pošetilého se skončili.“²⁷³

Osmý paragraf hovoří o příčinách započetí vyšetřování. V paragrafu číslo devět se hovoří o možnosti provedení domovní i osobní prohlídky zatknuté osoby, aby se zjistilo, zda náhodou neukrývá jed, lidské kosti, piksly plněné hmyzem, kouzelnické knihy, zápisy smluv s ďáblem apod.²⁷⁴

Za zmínku stojí i desátý paragraf, který se týká používání tortury. Ale i zde bylo přísné vymezení, kdy jí bylo možno užít, což svědčí o snaze zamezit předešlým excesům. Vyslýchací pomoci mučení bylo možné jen u jedince, který se dopustil za použití kouzel velkých škod na zdraví a majetku, či spáchal čin, za který se ukládal trest smrti. V případech, kdy šlo o zdánlivá kouzla nebo nedošlo ke způsobení škod, nesměli soudci tento způsob vyšetřování uplatnit a museli se obrátit dle paragrafu sedm na vyšší soudní instanci.²⁷⁵ Z paragrafu cituji: „Kdyby ale toliko o zloskutek pravého být se zdajícího čarodějnictví, aneb kouzelnictví co činiti bylo (...) vždy po vyvedené vyšetřujícího takovou případnost se všemi okolostojičností, a potahami nám skrze vrchní právo uvědomit, jak již zde vejše §. 7. nařizeno bylo.“²⁷⁶

Jedenáctý paragraf zahrnoval otázky, které se měly obviněnému pokládat, a způsob vyšetřování vůbec. Důležitý je paragraf číslo dvanáct, obsahoval totiž

²⁷¹ *Thesiana*, Articulus 58. § 6, s. 169.

²⁷² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 217.

²⁷³ *Thesiana*, Articulus 58. § 7, s. 169.

²⁷⁴ *Thesiana*, Articulus 58. § 8 a 9, s. 169–170.

²⁷⁵ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 160.

²⁷⁶ *Thesiana*, Articulus 58. § 10, s. 170.

výši a druh trestů ukládaných za prokázání viny a to na základě rozlišení čarodějníků podle paragrafu čtyři. Na hrdle měly být potrestány ty osoby, které se ve spojení s podvodným čarováním dopustily dalších konkrétních zločinů, jako bylo zabití, travičství, žhářství a podobně. Jedinci, kteří sice kouzla používali, ale nezpůsobili žádnou fatální škodu, měli být odsouzeni jako podvodníci k tělesným trestům. Pokaždě by se takto provinil cizinec, měl být navíc vypovězen ze všech dědičných zemí monarchie. Lidé, u kterých byla prokázána duševní nemoc, měli být umístěni v blázinci či nemocnici. Ti, u nichž byl dokázán úmyslný příklon k čarodějnictví, avšak nebyly jim prokázány žádné škody, byli odsouzeni k přísným tělesným trestům. Jestliže ale došlo za pomoci kouzel ke škodám na zdraví a životě druhých, byla trestem smrt. Pokud se dotýčný navíc dopustil rouhačství, což znamená přiznání se k uzavření paktu s ďáblem, bylo trestem upálení odsouzeného. V závěru tohoto paragrafu je pak opětovně zdůrazněno, že závěrečné slovo je v těchto případech prokazaného čarodějnictví vyhrazeno panovníkovi.²⁷⁷

Přítěžující okolnosti vypočítával paragraf třináct. Patří mezi ně například velké škody, které byly způsobeny lidem, obcím, vrchnosti, rodičům nebo pánům, dále mnohonásobná zlomyslnost, dlouhodobé trvání čarodějnické neřesti. Paragraf nezapomínal ani na polehčující okolnosti (článek čtrnáct): když se proviněný kál dříve, než byl udán, a pak vedl řádný křesťanský život.²⁷⁸

Patnáctý paragraf se týkal tradičních pověr rozšířených mezi prostým venkovským obyvatelstvem. Tyto bludy a různé pověrečné praktiky měly být zakázány a případně trestány, na což měla dohlížet vrchnost. Pokud by se prokázalo čarodějnictví a spojenectví s ďáblem, měl být obviněný předán příslušnému hrdelnímu soudu a rozsudek byl opět plně v rukou panovníka.²⁷⁹

Poslední paragraf zákona se týkal víry ve strašidla a duchy a osob předstírajících posedlost zlým duchem. Tyto skutečnosti byly považovány za nemorální, a proto zde bylo nařízeno, aby každé zjevení posedlých a strašidel bylo nahlášeno vyšší instanci (nejvyššímu soudnímu místu), která měla nařídit vyšetřování na základě paragrafu sedm a dvanáct.²⁸⁰

²⁷⁷ *Theresiana*, Articulus 58. § 11 a 12, s. 171.

²⁷⁸ *Theresiana*, Articulus 58. § 13 a 14, s. 172.

²⁷⁹ *Theresiana*, Articulus 58. § 15, s. 172 – 173.

²⁸⁰ *Theresiana*, Articulus 58. § 16, s. 173.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Z předcházejících nařízení je patrné, že bychom v nich skutečné čarodějnictví hledali marně. Karel Malý se o *Theresianě* vyslovil následovně: „... ve skutečnosti delikt čarodějnictví zůstal i v kodifikaci tereziánské jen mrtvou literou zákona.“²⁸¹. I císařovna Marie Terezie o čarodějnickém deliktu pochybovala a sama se snažila jako představitelka nejvyšší instance rozhodnout o osudu obviněných. Jsem zastávkyní teorie o zastaralosti a nemodernosti *Theresiany*.

Skutečným pokrokem v duchu osvícenského absolutismu byl teprve trestní zákoník Josefa II. (1780–1790, syna Marie Terezie). Tento zákoník z roku 1787 vešel do dějin pod názvem *Práva všeobecná nad proviněními a jich trestmi* a přinesl do vývoje trestního práva převratné změny pod vlivem osvícenské filozofie. Delikt čarodějnictví byl z josefínských zákonů zcela vypuštěn, a tak jej zde nenajdeme.²⁸²

4.8 KONKRÉTNÍ PROCESY S ČARODĚJNICEMI V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

4.8.1 Pronásledování čarodějnic do třicetileté války (1526–1648)

S určitostí bylo prokázáno, že počet čarodějnických soudních procesů v našich zemích na konci 16. a počátku 17. století byl poměrně nízký. Toto tvrzení lze doložit ze smolných knih, které se dochovaly a které uvádí, že procento hrdelních činů pro čarodějnictví je nepatrné. Tak například v letech 1588–1739 bylo projednáno v městě Dobruška 102 hrdelních případů. Z těchto případů se pouze dva týkaly čarodějnictví. Nebo v městečku Bojkovicích na Slovácku bylo prošetřeno v letech 1630–1721 39 případů a z nich se deliktu čarodějnictví týkaly jen dva. V prvním případě byla roku 1630 setnuta mečem Kateřina Shánělová za to, že svými čarodějnickými praktikami napomohla úhynu dobytka. Druhý proces proti třem ženám, který byl veden roku 1635, skončil celkem mírně. Jedna z nich, Kateřina Mráčková, se musela zavázat, že už příště čarovat nebude. Nejstarší čarodějnický proces, který skončil rozsudkem smrti upálením, se týká města Náchoda. V roce 1540 zde byla upálena za své milostné čáry biřička Markyta. Stejný – tedy milostný podtext – měl i případ v Náchodě

²⁸¹ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha, 2010, s. 193.

²⁸² KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 169.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

následujícího roku, kdy byla upálena vdova Šmidrigalová z Rabštejna, která se pokoušela svést svého poddaného, a případ pastýřky Doroty z Vysokova. Ta byla pro milostné čáry upálena v Náchodě roku 1546. Ve Velké Bíteši byl roku 1648 odsouzen k trestu smrti stětím Štěpán Čech ze vsi Okárce. Ten prý skrze čáry ubližoval lidem na zdraví. Rozsudek s Čechem nebyl vykonán, jelikož zemřel před popravou ve vězení.

Výjimku (co se týče obětí čarodějnických procesů) tvořilo nízké knížectví ve Slezsku (Slezsko tehdy bylo součástí České koruny, v 18. století ztratila jeho valnou část Marie Terezie ve válkách s Pruskem). Zde se vzedmula vlna pronásledování čarodějnic v průběhu let 1639–1651, tehdy jí podlehl asi 242 osob. Nejvíce obětí upálených pro čarodějnictví bylo v Jeseníku (dříve Frývaldov), jednalo se o 102 osob. Ve Zlatých Horách (dříve Cukmantl) se stalo obětí čarodějnických procesů 85 osob. V obci Hlucholazy a Mikulovice přišlo o život 22 osob. V hlavním městě slezského knížectví – Nise – byla na popud vratislavského biskupa Liesche postavena zvláštní pec, ve které měly být upalovány čarodějnice. Například v roce 1651 v ní bylo upáleno 42 žen. Podobné zařízení v té době vlastnila už jen španělská Sevilla. Jednou z příčin honů na čarodějnice ve Slezsku byla snaha vratislavských biskupů napodobovat katolické kurfiřty z Porýní (ti v této oblasti pořádali kruté hony na čarodějnice), kteří se snažili zastrášovat tímto způsobem protestanty. Další podnětem k pronásledování čarodějnic ve Slezsku byl podnět ekonomický. Jednalo se totiž o výnosnou „výdělečnou“ činnost. Například za upálení 11 čarodějnic v Cukmantlu museli pozůstalí zaplatit 425 tolarů, z nich jedna třetina připadla vratislavskému biskupovi.²⁸³

Na základě dobových pramenů, které jsou uloženy ve Státním archívu v Opavě se dozvídáme, že rozsudky odsouzených čarodějnic zní většinou stejně: *„Odsouzená se hrubě prohřešila proti příkázáním božím, odpadla od boha, od jeho drahé matky a ode všech milých svatých; naproti tomu se oddala tělem i duší proklatému pekelníkovi Rolandovi, s nímž mnohokrátě tělesně obcovala, znesvětila velebnou svátost, uškodila čarami mnoha lidem i dobytku, naučila jiné lidi svému dábelskému umění a dopustila se mnoha jiných ošklivých neřestí při svém dlouholetém proklatém čarodějnictví.“* Většina ortelů přikazuje popravit

²⁸³ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 174–183.

čtyři až devět lidí najednou. U všech rozsudků se obviněné osoby doznaly a trest byl u všech stejný: obvykle byly upáleny na hranici. Krutost těchto procesů je násobena tím, že oběťmi se stávaly i malé děti.²⁸⁴

Konkrétním případem v oblasti Jesenicka byl proces vedený s Voršilou Schnurzlovou ze Širokého Brodu. Ten se odehrál v květnu 1651. Voršila byla na základě rozsudku vyneseneho v Nise upálena zaživa za to, že: „*ve svém ďábelském umění vyškolila další osoby.*“ Poprava Voršily nastartovala další vlnu honu na čarodějnice nevinných obětí, neboť zde v průběhu roku 1651 bylo upáleno několik dalších desítek osob. K největší tragédii jesenických procesů došlo 12. září 1651, kdy bylo hromadně upáleno devět odsouzenců najednou.²⁸⁵ V souvislosti s procesy na Jesenicku se poprvé objevuje jméno advokáta Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu, který v nich zatím vystupuje zatím jen jako přísedící, ale později se stane hlavním aktérem procesů ve Velkých Losinách a na Šumpersku. Slezské události de facto zahájily masové pronásledování čarodějnic v následujícím období. K událostem ve Slezsku se vrátím v další části práce.

4.8.2 *Pronásledování čarodějnic po třicetileté válce*

Černým dnem v našich dějinách je 8. listopad roku 1620, kdy došlo k porážce českých stavů na Bílé hoře (konflikt je součástí třicetileté války). Nastala doba přeměny české společnosti ve prospěch katolických Habsburků. Tragický osud našeho národa zpečetil vestfálský mír z roku 1648 (zakončil třicetiletou válku), který tento negativní stav jen potvrdil. Absolutismus a katolictví byly v naší společnosti veličinami číslo jedna. Třicetiletá válka, ostatně jako každá válka, vyvolávala v lidech obavy o svůj další osud, pocity nejistoty a strachu. Proto se lidé více přikláněli k pověřivosti. Pomoci lidem tyto negativní pocity překonat měli různé horoskopy, amulety, proroctví a pověrečné rituály. Tato doba se stala živnou půdou ke zvýšené pověřivosti. V lidech byly více utvrzovány myšlenky o všudypřítomnosti d'ábla. Ten v nich měl vyvolat ještě větší strach, ale především poslušnost a respekt k vládnoucí vrstvě. Utvrzovat v lidech představu o všudypřítomnosti d'ábla byl prvořadý úkol barokních

²⁸⁴ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 82.

²⁸⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 184.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

kazatelů a misionářů. Jejich kázání totiž detailně popisovala pekelné poměry. Nejen kázání, ale i publikační činnost přispívala k posilování čarodějnických pověr. Například dílo *Věčný pekelný žalář aneb hrozná pekelná muka, obrazy a příklady v jazyce vlaském po čtyřicetkrátě na světlo vyšlými vypočtené. A nyní v nově na česko přeložené, ale přidáním jiných mnohých příkladů z rozličných hodnověrných spisovatelů vybraných velmi rozšířené* italského jezuita Jana Manniniho bylo přeloženo českým jezuitou Matějem Václavem Šteyerem (1630–1692) do češtiny. Dalším jezuitou, který byl proslulý svým fanatickým honem na kacíře, byl představitel protireformační reakční literatury páter Antonín Koniáš (1691–1760). I on dokázal ve svých kázáních mistrně líčit pekelné hrůzy. Proslavil se také ničením českých nekatolických knih. A právě v této atmosféře se zrodily ty největší čarodějnické procesy u nás. Ty nejhorší se odehrály zejména ve Slezsku a pak na severní Moravě.²⁸⁶

V letech 1651–1684 podlehl čarodějnickým procesům v oblasti Jesenicka celkem 112 obětí, z toho jen sedm bylo mužů. Ve Zlaté Hoře bylo roku 1651 popraveno 54 osob. Podle soudobých zpráv padlo jen v roce 1651 na území celého nízkého knížectví za oběť čarodějnickým procesům na dvě stě odsouzených.

Procesy se nevyhnuly ani dalším místům ležícím ve Slezsku, ale ty nedosáhly takových počtů jako tomu bylo v již jmenovaném nízkém knížectví, které náleželo vratislavskému biskupovi. Na Krnovsku a Opavsku (v Opavě byly v roce 1653 upáleny jen dvě ženy) se vyskytly po třicetileté válce popravy čarodějnic jen sporadicky, na Těšínsku se popravy téměř nekonaly. Za jeden z posledních procesů se považuje případ, který se uskutečnil v roce 1740 v dolnoslezské Stínavě. Ještě v roce 1775 se objevil pokus v okolí Nisy vyvolat další proces ze strany jakéhosi pomateného kněze. Proti tomu však zakročil baron Rosenkranz s tím, že v Prusku byly procesy s čarodějnicemi zákonem zakázány.

S ojedinělými případy čarodějnictví po třicetileté válce se setkáváme také v Čechách a na Moravě. Ty však byly na konci 17. století řešeny celkem mírně. Příkladem takového mírného přístupu může být případ staré devadesátileté věštkyně z Nového Města pražského z roku 1671, která kvůli svému věku byla odsouzena k pouhému vězení. Nebo případ čeledína Jana Jindry z Trhoviček,

²⁸⁶ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 65–67.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

který byl řešen v Říčanech v roce 1667. Jindra byl obžalován z čarování, které prováděl na koních, ale z procesu vyšel jen s výstrahou, že pokud tento úkon zopakuje podruhé, bude popraven. Zajímavý je i moravský případ trdomyslné ženy z roku 1678 z Haukovic na severní Moravě. Ta o sobě stále dokola tvrdila, že je čarodějnice a že musí být upálena. Nakonec spáchala sebevraždu. Její mrtvé tělo se dostalo do rukou kata, který ji odvezl na popraviště, kde její tělo rozčtvrtil, položil do jámy naplněné nehašeným vápnem a zalil vodou. Je škoda, že takto rozumně se nepostupovalo v případech, které odehrály ve Velkých Losinách a v Šumperku. Jedná se o nejmasovější hon na čarodějnice, který proběhl v českých zemích.²⁸⁷

4.8.3 Čtyři velké procesy

Než se začnu zabývat problematikou Velkých Losin a Šumperkem, zmíním čtyři velká pronásledování, která jim předcházela. Petr Kreutz ve svém spisu uvádí, že se jedná o města Chomutov, Nymburk, Velkou Bíteš a Žamberk.²⁸⁸

V případě severočeského Chomutova (příhraniční oblast s Německem, v té době zde převažovalo obyvatelstvo německé národnosti) se nedochovalo potřebné množství pramenných podkladů. Z pramenů lze dokázat, že zde pronásledování probíhalo na přelomu 70. a 80. let 16. století, ale nedá se doložit konkrétní počet obětí.²⁸⁹ Kronika města Chomutova uvádí, že zde byly mezi lety 1579–1613 popraveny čtyři ženy, z nichž pouze jedna byla odsouzena k trestu smrti v souvislosti s diabolickým deliktem čarodějnictví. První z nich je roku 1579 zahrabána zaživa, druhá následujícího roku upálena, r. 1599 a 1613 postihne stejný trest zbylé dvě ženy.²⁹⁰ Vedle styku s ďáblem (pro české prostředí zcela výjimečné) se dozvídáme v této souvislosti o škodlivém čarodějnictví.²⁹¹ Protože pocházím z Chomutova, tato problematika mě zajímala. Na základě uvedených skutečností nemohu souhlasit s Josefem Svátkem, který ve svém díle uvádí, že v Chomutově se to „hemžilo čarodějnicemi“. „... in Komotau gab es zu jener Zeit

²⁸⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 185–187.

²⁸⁸ KREUZ, Petr. *Der Einfluss*. s. 234.

²⁸⁹ KREUZ, Petr. *Der Einfluss*, s. 233.

²⁹⁰ *Heimatkunde des Bezirkes Komotau*. Geschichte. Bd. 4., Heft 5. – Reformation und Gegenreformation. 1931, s. 23–24.

²⁹¹ *Heimatkunde des Bezirkes Komotau*. Geschichte. Bd. 4., Heft 5. – Reformation und Gegenreformation. 1931, s. 24.

*Jahr für Jahr so viele Hexenverbrennungen, daß die Stadt von Hexen förmlich wimmeln mußte.*²⁹² S čím ale mohu souhlasit je, že se zde objevil případ související s diabolickým čarodějnictvím (zřejmě kvůli teritoriální blízkosti k říši a etnické převaze německého obyvatelstva).

Jak už jsem uvedla výše, Petr Kreuz se podrobně věnoval problematice nymburských procesů (1602–1617).²⁹³ Upozorňuje na to, že procesy v Nymburku postrádají démonologický obsah. Prostudované výpovědi obžalovaných hovoří o škodlivém kouzelnictví (např. úhyn domácího zvířectva).²⁹⁴ O žamberských procesech z roku 1598 se nedochoval příslušný materiál, dozvídáme se o nich zprostředkovaně z kroniky kladské.²⁹⁵ Mikuláš z Bubna zde nechal popravit sedm žen a poté čtrnáct dalších osob (není jasné, kolik z nich bylo žen).²⁹⁶ Z uvedených skutečností nelze vyvodit, zda se jednalo o zločiny s diabolickým podtextem. Smolná kniha velkobítešská uvádí užívání magických praktik, ale pakt s ďáblem či lety na sabat zde chybí. K velkobítešským procesům došlo v 70. letech 16. století.²⁹⁷

4.8.4 *Případ Velké Losiny a Šumperk aneb za vše může ukradená hostie*

Nejdříve si položíme otázku, co těmto událostem, popsáním v následujících řádcích, předcházelo. Bedřich Šindelář uvádí hned několik příčin, které vedly k rozpoutání procesu ve Velkých Losinách. První příčinou je vzpoura proti vrchnosti v roce 1662, která skončila popravou tří předáků povstání na nádvoří losinského zámku. Druhá může být spatřována v tajně vyznávaném luterství. Nyní zbývá už jen malý krůček k tomu, aby bylo tajné nekatolictví a vzpoury poddaných spojovány s čarodějnictvím.²⁹⁸ Osobně spatřuji příčinu zahájení takových procesů v samotné osobě inkvizitora Bobliga. Ten dříve působil jako inkvizitor ve Slezsku a nabyl zde značných zkušeností, a tak se

²⁹² SVÁTEK, Josef. *Hexenprozesse*. s. 19.

²⁹³ KREUZ, Petr. *Čarodějnické procesy*. s. 127–161.

²⁹⁴ KREUZ, Petr. *Der Einfluss*. s. 233.

²⁹⁵ SKALITZKY, A. *Exzerpte aus der handschriftlichen Chronik eines Habelschwerdters v. J. 1618*. in: *Vierteljahrschrift für Geschichte und Heimatkunde der Grafschaft Glatz*. VII, s. 280.

²⁹⁶ KREUZ, Petr. *Der Einfluss*, s. 233.

²⁹⁷ Edice smolné knihy viz *Smolná kniha velkobítešská 1556–1636*. ŠTARHA, Ivan. VERBÍK, Antonín. Brno, 1973.

²⁹⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *K třídnímu pozadí*. s. 278–281.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

nebojím tvrdit, že to byl právě on, který do této oblasti tento typ procesu importoval.

Vše začalo o Velikonocích roku 1678. Marina Schuchová, žebračka z Vernýřova, se vydala na Květnou neděli (3. dubna 1678) na mši do nedalekého Sobotína, aby učinila každoroční zpověď a přijala svátost oltářní. Při přijímání však posvěcenou hostií nespokla a schovala ji do své modlitební knížky. Mylně se domnívala, že ji nikdo neviděl. Svatokrádež neunikla pozornosti mladého ministranta, který skutečnost sdělil faráři Matyáši Eusebiu Leandru Schmidtovi. Ten si tento kacířský čin také nenechal pro sebe a popsal jej vrchnímu hejtmanovi žerotínských panství Adamovi Vinarskému z Kříšova, který tuto událost sdělil hraběnce z Galle Anně Sibyle.²⁹⁹

16. dubna byla Schuchová internována do zámeckého vězení a tentýž den došlo i k prvnímu výsledku.³⁰⁰ Z dochovaných pramenů však nevyplývá, jak výslech vypadal a kdo jej provedl. Jisté je však, že stará žena byla vývojem událostí zaskočena a celá vyděšená vypověděla popravdě, co předcházelo velikonočnímu přijímání. Žebračka uvedla, že hostií vzala pro Dorotu Grörovou ze vsi Vernýřovice, které špatně dojila kráva. Hostie měla napomoci krávě zvýšit produkci mléka. Grörová slíbila Schuchové za tuto službu, že může přespat v jejím stavení a že za to dostane i pár drobných. Výpověď Schuchové postrádala jakýkoliv čarodějnický podtext celého činu, který je zřejmý teprve až z prvních písemně zaznamenaných výsledků ze září 1678. Obvinění z praktikování kouzel bylo vzneseno i proti dalším ženám. Jedná se o Dorotu Davidovou z Vernýřova, která poradila Grörové použít při léčení krávy hostií, a o její přítelkyni – mlynářku z Vernýřova – Marinu Züllichovou. Obě jmenované byly taktéž uvrženy do losinského vězení.³⁰¹

Jelikož případ s hostií zaváněl čarodějnictvím, rozhodla se hraběnka z Galle po poradě se svými rádci, že bude nejlepší tento případ důkladně vyšetřit a postavit žebračku před řádný soudní tribunál. Sestavením tribunálu byl pověřen hejtman Adam Vinarský. Hejtman dostal za úkol nalézt vhodného soudce, proto v této záležitosti oslovil v polovině léta 1678 olomouckého právníka Jindřicha

²⁹⁹ Výslech Mariny Schuchin z 2. září 1678, v 6. otázce odpovídá, jakým způsobem se pokusila ukrást hostií. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, karton 53, inv. č. XIV/25.

³⁰⁰ Účetní záznamy z roku 1678 vypovídají o dni jejího zadržení. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, karton 49, inv. č. XIV/1.

³⁰¹ Základní informace o pokusu ukrást hostií. ZA Opava, fond RA Žerotín– Bludov, karton 53, inv. č. XIV/ 25.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Františka Bobliga z Edelstadtu, který měl asi čtrnáctiletou praxi jako soudce čarodějnic ve Slezsku.³⁰²

Boblig se narodil ve Zlatých Horách (někdejší Cukmantl) někdy kolem roku 1611/1612 v měšťanské rodině. Zemřel v Olomouci roku 1698. Jeho otec studoval na vídeňské universitě, stal se ve Zlatých Horách purkmistrem a roku 1591 byl povýšen do šlechtického stavu. Díky tomu mohl poslat své syny na studie. Jeho starší syn David Boblig absolvoval vídeňskou universitu a stal se farářem. Mladší Jindřich studoval práva na téže universitě, ale doktorát nezískal. Musel se spokojit s titulem „juris candidatus“ a „juris practicus“ („kandidát obojího práva“ – kanonického i světského). Dosažené vzdělání mu postačovalo k tomu, aby mohl vykonávat soudcovskou funkci.³⁰³

Právní činnosti se věnoval i po skončení niských čarodějnických procesů a na jaře roku 1669 byl Jindřich František Boblig angažován syny Jiříka z Hodic. Spolu s dalšími právníky, Ferdinandem Karlem Grossem a Janem Příhodou, měl zastupovat v soudním sporu s hraběnkou z Hohenlohe, která na synech Jiřího z Hodic žádala návrat peněz půjčených jejich otci. Částka i s úroky a se započítáním soudních výloh narostla na 8 647 zlatých rýnských 32 krejcarů. Tato krátká spolupráce skončila po prvním soudním jednání obou zneprátelených stran. Bobligovo jméno už se následně v dalších soudních aktech, které se týkaly peněžního sporu, nefigurovalo.³⁰⁴

Jednání hejtmana Vinarského s Bobligem probíhala během srpna 1678. Týkala se především naturálních a peněžních požitků budoucího soudce – inkvizitora. Bobligovi totiž jeho olomoucká právnická praxe příliš nevynášela, a tak viděl v tomto procesu možnost obohacení se. Boblig byl znamenitým vyjednavčem, např. požadoval při odjezdu do Losin sedm říšských tolarů, plat tři zlaté rýnské, pohodlný byt atd. Vinarský nakonec poslal pro Bobliga vůz do Olomouce, za cestu mu nakonec zaplatil jen čtyři toлары, denní plat mu snížen o polovinu, ale ostatní Bobligovy požadavky splnil. Boblig se tak stal od září 1678 neomezeným direktorem inkviziční komise ve Velkých Losinách.³⁰⁵

³⁰² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 188.

³⁰³ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 189.

³⁰⁴ ŠTĚPÁN, Václav. *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*. SM 26, 1973, s. 52–53.

³⁰⁵ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 98–99.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

V komisi dále zasedali: hejtman Vinarský, purkrabí František Václav Vraný, správce panských hamrů Jan Richter a polesný Kryštof Zeidle.³⁰⁶ S tribunálem také spolupracoval místní kat Jakub Hay, zvaný Jokel, který měl spolu s bratrem Bartolomějem a synem Hanušem na starost vězně. Hlídali je ve vězení, prováděli na nich právo útrpné a po vynesení rozsudku měli povinnost vykonat popravu.³⁰⁷

Boblig byl velice dobrým psychologem. Věděl, co všechno může s lidmi udělat strach, nenávisť a závist. Byl si vědom také, že člověk pod tíhou strašného mučení na sebe i jiné prozradí skutečnosti, které se nikdy nestaly. Je pravda, že hraběnka z Galle byla zpočátku k těmto praktikám zdrženlivá, v zásadě je odmítala, ale Boblig ji přesvědčil o hrozně škodlivosti čarodějnic, a proto k mučení nakonec svolila. Bedřich Šindelář uvádí i další důvod, proč hraběnka nakonec na torturu přistoupila: „*Boblig naznačil, že útrpný výslech některých obžalovaných by mohl vnést nečekané světlo do otázky, proč její bratr Přemek z Žerotína musel v roce 1652 předčasně zemřít.*“³⁰⁸

K mučení byla určená zvláštní místnost, která se nacházela nedaleko světnice, kde zasedal inkviziční tribunál. Jasná pravidla pro užití útrpného práva neexistovala. Podle *Hrdelního řádu Ferdinanda III.* měl být obviněný podroben útrpnému právu pouze třikrát za sebou, a pokud se nepřiznal během tří stupňů tortury, měl být prohlášen za nevinného. Většinou však záleželo na postoji soudce, v jaké intenzitě využil při výslechu tortury. U čarodějnických procesů soudy vyjadřovaly názor, že čarodějnice jsou zvlášť zatvrzelými hříšníky a utrpení způsobené mučením bylo pouze nástrojem, kterým soudci bojovali proti ďáblu. Před samotným aktem mučení byl nejdříve obžalovaný seznámen se všemi nástroji, které kat využíval.³⁰⁹ První výslechy se čtyřmi obviněnými ženami se konaly 19. září 1678. Vyšetřovací spisy byly postoupeny apelačnímu soudu. Instrukci tohoto soudu dostal Vinarský až 7. května 1679. 11. května téhož roku oznámil soudci Bobligovi rozhodnutí pražské apelace a pozval ho do Losin k „examinu“. Dne 6. června sdělil hraběnce z Galle, že tři zatčené čarodějnice

³⁰⁶ Spis se jmény komise soudního tribunálu. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV/35.

³⁰⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 189.

³⁰⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 189.

³⁰⁹ SPURNÝ, František. *Vyvrcholení čarodějnických procesů v 17. století a jejich právní aspekty*. In: Zpravodaj 35. Ostrava 1966, s. 2; srov. DÜLMEN, Richard van. *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 5. ISBN 80-861-8244-4.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

„examinuje“, ale bez účasti Doroty Davidové. Ta nevydržela torturu a zemřela ve vězení. Její tělo bylo katem zahrabáno na místním mrchovišti, kde čekalo do chvíle, než nad ní a jejími družkami bude vynesena konečný rozsudek. Pro Bobliga bylo důležité, že mučení těchto žen mu otevřelo cestu k zahájení dalšího procesu v Šumperku. Šumperk byl totiž pro Bobliga dalším místem, kde by se mohl obohatit. Žili zde totiž zámožní měšťané, ze kterých by slušně profitoval.³¹⁰

Přepis výslechů a zprávy o průběhu vyšetřování zaslal soudce Boblig na konci května pražské apelaci, která měla definitivně rozhodnout o osudu zbylých zadržených žen. Rozsudek apelačního soudu z 13. července 1679 byl doručen do losinského zámku hraběnce Žerotínové dne 15. července a bylo v něm rozhodnuto, že za páchání škodlivých kouzel mají být Dorota Grörová, Marie Schuchová a mlynářka Marina Züllichová odsouzeny k trestu smrti, a to upálením. Rozhodnutí pražského apelačního soudu o vykonání exekuce, které bylo datované 12. červencem 1679 a určené do rukou hraběnky z Galle: *„Von nahmen und von wegen er röm.kay.auch zu hungarn und bohaimb könig.may. unser alernädigstern herrns haben der vice president und rätthe so über denen appellationen ob denkönig.prager schloss sizen. Alss ihnen von der hoch und vohlgebornen Angelina Anna Sibilla gräffin de Galle gebornen wo Zierotien auf Hollstein und Girssdorff wegen der zu Ullersdorff in.puncto magia et respektive sacrilegy verhoffete Dorothea Grörin, Marina Schuchin und Marina Züllichin.müllerin eine criminal frag nebstgewissen und darinnen was rechtens sein möchte umb bescheidund belerunngebethen worden . nach ersehund genugsam erewegug derselben so bey ihne verblieben sich dahin entschlosten. Wohern die sachen angebrachtermassen ich verhalten. So weren vor ermelte Dorothea Grörin, Marina Schuchin und Marina Züllichin müllerin solcher über schwerenverbrechen halben andern zum exempel und abschër mit dem feuer vom leben zum todt hizurichten von rechts wegen.mit erkund des briefs besiegelt mit dem hierzu verordneten key. Und könig.secret insigel der gebenist ob dem könig.prager Schloss den zwey zehenden monathstag july nach christi unsers lieben herrn geburth ein achtzehnhundert neun und siebenzigsten jahr.“*³¹¹ Aby

³¹⁰ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 99–102.

³¹¹ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV/4

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

se odsouzené dlouho netrápily, měl jim kat zavěsit na krk sáček střelného prachu. Před popravou měly být ještě dotázány, zda chtějí „na tom umřít“, k čemu se přiznaly a co vypověděly proti svým „komplicům“. Tělo Davidové mělo být vykopáno a spáleno. Poprava byla vykonána za účasti Bobliga 7. srpna 1679. Upálení těchto žen nastartovalo další hon na čarodějnice. Proces pokračoval dál. Boblig uvedl 18. srpna 1679, že má v ruce jména dalších denuncovaných, a 19. září 1679 nařídil apelační soud, aby Boblig pokračoval v dalším inkvizičním řízení. Jeho úkolem bylo vynutit si další a další přiznání, odhalení dalších jmen, objevení ďáblových znamének apod. Kola inkvizice se roztácejí nanovo.³¹²

V noci ze 4. na 5. října roku 1679 byly zatčeny Zuzana Stubenvohlová z Losin, manželka zámeckého sklepmistra, Aneta Koppová z Losin, správcová Marina Peterová z Třemešku, Anna Fölbelová z Klepáčova a farská kuchařka Barbara Kühnelová z Rejhotic. Právě jejich jména byla uváděna už v prvních výsleších prvních obviněných čarodějek. Grörová, Züllichová i Schüchová je uvedly jako další účastnice čarodějných shromáždění. Marina Grörová v květnovém i červencovém výslechu uvedla, že stará Koppová byla hlavní čarodějnici v jejich společenství.³¹³ Výslechy pod vedením Bobliga byly ukončeny 17. listopadu 1679. Všechny obviněné se doznaly k páchání maleficií, k účasti na čarodějnických setkáních na Petrových kamenech apod. Mimo to musely obviněné odpovídat i na dotazy kolem smrti bratra paní hraběnky a jeho ženy, dále o krádeži srdce mrtvé hraběnky a o očarování vrchnostenského pivovaru. 21. prosince přibyl k obžalovaným manžel Stubenvohlové – Jan – který se ze zoufalství ve vězení pokusil o sebevraždu.³¹⁴ Na konci února 1680 byl nad všemi jmenovanými vynesena rozsudek smrti. Nejdříve byly sťaty mečem a pak upáleny. Poprava se konala 5. dubna.³¹⁵ Před svou smrtí obvinily další ženy: lazebnici Dorotu Biedermanovou, papírnici Barboru Gottlicherovou a stařenky Barboru Kränickelovou a Kateřinu Rabovskou. Všechny byly obviněny

³¹² KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 102.

³¹³ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV/35.

³¹⁴ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 103.

³¹⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 192.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

ze zneuctění hostie a z čarodějnických zločinů. Rozhodnutí apelačního soudu padlo 3. června 1680 a poprava byla vykonána 5. září.³¹⁶

Poslední popravy se konaly ve Velkých Losinách v roce 1691, kdy byly 8. února popraveny Eva Bittnerová a Kateřina Jackwertová. Kat je nejprve uškrtil a následně upálil na hranici. V roce 1694 zemřeli ve vězení zřejmě na následky prodělaného mučení Martin Hamp a Bartel Klapperová a jejich těla byla posmrtně spálena. V losinském vězení nadále zůstávaly tři osoby. Bedřich Jackwert, který byl zatčen roku 1689, se sice k čarodějnictví přiznal, ale trest smrti nad ním nakonec vyneset nebyl. Spolu s ním pobývaly ve vězení Barbora Axmannová a Marina Müllerová, které pocházely z Petrovic. Už v únoru roku 1689 prošly všemi třemi stupni útrpného výslechu, ale nepřiznaly se. Ačkoliv procesy s povolením císaře roku 1695 skončily, tribunál nikoho z nich nepustil a všichni tři nadále zůstali ve vězení až do počátku 18. století. Mezi lety 1701–1710 zemřeli.³¹⁷

Mezi odpůrce Bobligových praktik patřil mladý losinský farář Tomáš František König, který sloužil na panství od roku 1675. O Bobligovi otevřeně prohlásil: „*Je to nestoudný člověk bez jakéhokoliv svědomí.*“³¹⁸ V této souvislosti je důležité uvést, že König poskytoval duchovní útěchu obviněným ženám před popravou. Právě od nich se dozvěděl, že mezi podezřelými osobami se objevují jména duchovních z žerotínského panství. Proto se rozhodl proti Bobligovým praktikám protestovat a napsal dopis, který byl adresován olomouckému biskupovi Karlu II. z Lichtenštejna a Castelnoru (1664–1695). O něm však bylo známo, že patřil mezi osoby, které čarodějnické procesy schvalovaly. Jakmile se o tomto listu dozvěděl samotný Boblig, napsal biskupovi obsáhlý dopis, v němž protestoval proti takovému vměšování nezasvěcených osob. Ve stížnosti mimo jiné uvedl, že obvinění proti němu jsou vznesena nekompetentními osobami, které nedokážou dodržet zpovědní tajemství, čím měl samozřejmě na mysli faráře Königa. Boblig charakterizoval v tomto listě faráře

³¹⁶ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 109.

³¹⁷ NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLÁCH. *Zpráva o nevíře: o historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy = Raport o niewierze : o historii procesów czarownic Śląska i Północno-Zachodnich Moraw = Die Nachricht vom Unglaube : von der Geschichte der Hexenprozesse in Schlesien und im Nord-westen von Mähren*. Šumperk: Jeseníky - Sdružení cestovního ruchu, 2010, s. 42.

³¹⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 190.

jako špatného a úskočného člověka a nezdržel se ani výhrůžek proti jeho osobě. Boblig se nakonec faráři pomstil tím, že o něm prohlašoval, že je vůdcem čarodějnické sekty. Pomluvy také roznášel o Königově schovance Alžbětě Moserové, se kterou měl prý farář nedovolený poměr. Vše vyvrcholilo zatčením mladé schovanky. To vedlo faráře Königa k sepsání memoranda (*Popis postupu, jaký zachovávají páni inkvizitoři*), ve kterém ostře kritizoval postup inkvizičního tribunálu, který je v rozporu s Carolinou Karla V. Stěžoval si v něm i na nekalé praktiky, pomstychtivost a libovůli členů inkvizičního tribunálu. Memorandum bylo určeno biskupovi, ten na něj nereagoval. Výsledek sporu mezi oběma protivníky byl takový, že se Boblig zasloužil o to, aby byl farář König zbaven funkce zpovědníka odsouzenců losinského tribunálu. V roce 1682 byl dokonce přeložen jinam, kde zemřel ve věku něco přes třicet roků. Předčasnou smrtí tak unikl Bobligově pomstě.³¹⁹

Konec losinských procesů si vyžádali i bratři Žerotínové, kteří se stali majiteli panství po své tetě hraběnce z Galle. Tito Bobligovi odpůrci podali stížnost k samotnému císaři Leopoldovi. Doslova v ní uvedli: „*Čarodějnické procesy v letech 1679–1692 pohltily neuvěřitelné množství peněz, ježto tamní vrchnost připravily a dosud připravují o zdatné a schopné poddané. Nebude-li Bobligově zhoubné činnosti učiněna přítrž, hrozí vrchnosti nutně další pokles příjmů, který se dále nepříznivě promítne dokonce poklesem berní, a to nakonec k nemalé škodě státu.*“ Císař jejich žádosti vyhověl.³²⁰

Losinský tribunál zasedal až do roku 1695. Za dobu jeho působení bylo zadrženo 56 domnělých čarodějnic, 53 z nich bylo upáleno. V některých případech byl trest zmírněn předchozím oběšením, stětím nebo uškrcením. Deset obžalovaných bylo mužského pohlaví.³²¹

S Velkými Losinami těsně souvisí i procesy v Šumperku. Velký podíl na nich měl opět Boblig. Městu tehdy vládli Žerotínové. Petr ze Žerotína, nejvyšší moravský komoří a hejtman olomouckého kraje, získal město na počátku 16.

³¹⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 194–196.

³²⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 210.

³²¹ NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLÁCH. *Zpráva o nevěře: o historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy = Raport o niewierze : o historii procesów czarownic Śląska i Północno-Zachodnich Moraw = Die Nachricht vom Unglaube : von der Geschichte der Hexenprozesse in Schlesien und im Nord-westen von Mähren*. Šumperk: Jeseníky - Sdružení cestovního ruchu, 2010, s. 43–44.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

století do dědičného vlastnictví. Toto bohaté město disponovalo mnohými privilegii, např. právem horním, várečným, odúmrti nebo mílovým. Roku 1562 se Šumperk stal královským městem. Žerotínové se snažili z města vybudovat reprezentativní centrum žerotínského panství, byli výbornými hospodáři a pod jejich rukama město ještě více vzkvétalo a bohatlo. V polovině 16. století se hlásila většina obyvatel Šumperka k luteránství.

Při nástupu do funkce soudce v Šumperku bylo Bobligovi 64 let a ve městě řádl až do roku 1696. Lákalo jej bohatství, kterým město disponovalo. Záměrně manipuloval výpovědi obětí losinských procesů tak, aby za své spoluviníky čarování označovaly zámožné měšťany v Šumperku. Trnem v oku mu byla Marie Sattlerová. Šlo o manželku bohatého barvíře příze Kašpara Sattlera. Ten patřil mezi nejzámožnější měšťany ve městě. Byl řadu let konšelem a jeden čas dokonce šumperským purkmistrem. Právě jméno Sattlerové padalo při výsleších v Losinách nejvíce.³²²

25. října 1679 byl kníže Karel Eusebius Lichtenštejn informován losinským inkvizičním tribunálem o obviněních, které vznesly losinské čarodějnice proti Sattlerové. Proto nechal zřídit na svém panství Ruda nad Moravou a Mlýnice inkviziční komisi. Delegoval do ní Aloise Fageliho a další vrchnostenské úředníky. Předsedou soudu se stal Boblig, který tuto funkci přijal až 21. prosince 1679, neboť nejdříve bylo nutné dohodnout se nejen na platových podmínkách, ale i sladit řízení dvou inkvizičních tribunálů.³²³ Kníže Lichtenštejn souhlasil s vyplácením tří zlatých za den a mimo to bylo Bobligovi vypláceno ubytování, cestovné a strava.³²⁴

Sattlerová byla zatčena a vyslýchána už v listopadu 1679. Při prvním výslechu všechna nařčení odmítla a žádala konfrontaci s osobami, které ji nařknuly z tak závažných obvinění. 16. prosince byla převezena do Losin. Marie byla obviněna z toho, že se zúčastňovala sabatů na Petrových kamenech, divoce

³²² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 190–191.

³²³ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 105

³²⁴ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 192.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

zde tančila a hanobila svaté hostie. I tady se statečně postavila proti falešným obviněním, proto aniž by cokoliv přiznala, se vrátila do Šumperka.³²⁵

Na základě této konfrontace se lichtenštejnská kancelář sídlící ve Valticích v lednu 1680 rozhodla prozatím proces pozastavit a prozkoumat celou záležitost z hlediska kompetence lichtenštejnského práva. O zhotovení posudku byl požádán olomoucký právník Johann Paul z Gaaru, který po důkladném prostudování poskytnutých výslechových akt vypracoval její definitivní verzi 27. prosince 1680.

V posudku stálo, že kníže Lichtenštejn není díky zvláštnímu privilegii závislý na pražském apelačním soudu, nýbrž v první instanci podléhá opavskému zemskému právu a v druhé instanci přímo panovníkovi. Gaar dále doporučil, aby se u Marie Sattlerové postupovali bez užití tortury, protože lidé vyslýchání tímto způsobem se často přiznávají jen díky způsobované bolesti. Byl si vědom toho, že útrpné výslechy, které užíval losinský inkviziční tribunál, ovlivnily mnoho výpovědí proti Sattlerové. Krom toho tyto výslechy nebyly drženy v tajnosti, jak měly, nýbrž se o jejich obsahu vědělo už celé týdny i v Olomouci. Kvůli důkazům měla být v domě Sattlerů provedena důkladná prohlídka, zda v domě nejsou nějaké kouzelné předměty, a byla vyzpovídána čeleď.

Gaar také navrhoval, aby jí byl nejdříve představen kat se svými nástroji, aby byla podrobena prohlídce, zda se na jejím nenacházejí ďábelská stigmata diabolica a corpora delicti. Navrhnul Lichtenštejnovi, aby se členem inkviziční komise se stal další právník, jelikož o schopnostech Bobliga pochyboval. Celý posudek se dostal do rukou Bobliga, ten jím byl řádně rozhořčen. Svědčí o tom i poznámky, které připsal na okrajích memoranda. Lichtenštejn díky tomuto posudku nevěděl, zda má pokračovat v započatém procesu. Boblig sepsal 5. března 1680 jménem celého losinského tribunálu dopis hraběnce z Galle, ve kterém žádal, aby využila v této záležitosti své autority. Hraběnka proto o těchto průtazích informovala apelační soud v Praze. Ten nejprve poslal výnos o Sattlerové do lichtenštejnské kanceláře, a když patřičně nereagovala, obrátila se

³²⁵ M. NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLÁCH. *Zpráva o nevěře: o historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy = Raport o niewierze : o historii procesów czarownic Śląska i Północno-Zachodnich Moraw = Die Nachricht vom Unglaube : von der Geschichte der Hexenprozesse in Schlesien und im Nord-westen von Mähren*. Šumperk: Jeseníky - Sdružení cestovního ruchu, 2010, s. 45; KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 105.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

pražská apelace 3. června 1680 přímo na císaře Leopolda I., který měl rozhodnout o inkvizičním procesu. Leopold odpověděl 1. února 1681 Lichtenštejnovi: „*Proti Sattlerové, která byla obviněna z nejhroznějšího a výjimečného zločinu, se má postupovat útrpným právem a objevit dábelská stigmata, o nichž vypověděly popravené losinské čarodějnice.*“ Kníže Lichtenštějn se rozhodl císařovo stanovisko respektovat. V srpnu 1681 oznámil Bobligovi, že má v procesu pokračovat. Zaslal mu otázky, které se mají klást Sattlerové při výslechu, jinak mu ponechal volnou ruku. Hned potom, co kníže odsouhlasil obnovení procesu proti Sattlerové, si soudce Boblig vyžádal zatčení dalších osob, které měly být jejími komplici. Především mu šlo o kuchařku šumperského děkana Zuzanu Voglickou a Jindřišku Peškovou, ženu místního pláteníka, jejichž jména byla několikrát opakována při losinských výsleších. Kníže vydal rozkaz k jejich zatčení 25. září 1681. Poté byli vsazeni do vězení i Kašpar Sattler a jeho dcera Alžběta.³²⁶

Marie Sattlerová pobývala ve vězení dva roky. Její počáteční odvaha byla ta tam. Když jí kat ukázal mučící nástroje, přiznala se ke všem zločinům.³²⁷ Dokonce jako spolupachatele označila svou dceru a manžela, které měla svést k čarám a odpadlictví od Boha. Zuzana Voglická se k čarodějnictví přiznala, až když proti ní bylo užito útrpné právo. Obě ženy vypovídaly i proti šumperskému děkanovi Kryštofu Aloisi Lautnerovi a dalším místním duchovním.³²⁸ Poprava Sattlerové a Voglické se konala 7. prosince 1682. Kat nejprve odsouzeným ženám useknul pravou ruku, kterou se křížovaly, a následně jim setnul hlavu a teprve pak přikročil ke spálení těla. Sattler, který také vypovídal proti Launerovi, byl také spolu s dcerou Alžbětou popraven.³²⁹

Sattler ve svých výpovědích proti děkanu Lautnerovi uvedl, že se tělesně stýkal se Zuzanou Voglickou, že cizoložil i s jeho manželkou. Sattlerova dcera Alžběta vypověděla: „*jak Lautner při shromáždění čarodějnic na Petrově hoře*

³²⁶ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 106–110.

³²⁷ NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLÁCH. *Zpráva o nevěře: o historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy = Raport o niewierze : o historii procesów czarownic Śląska i Północno-Zachodnich Moraw = Die Nachricht vom Unglaube : von der Geschichte der Hexenprozesse in Schlesien und im Nord-westen von Mähren*. Šumperk: Jeseníky - Sdružení cestovního ruchu, 2010, s. 46.

³²⁸ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 194–198.

³²⁹ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 120.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

korunoval její matku a později starou Mixnerovou, manželku purkmistra z Olomouce, za královnu čarodějnic.“ Bobling si vynutil obvinění proti Lautnerovi na 36 osobách.³³⁰ A právě v následující části práce se budu zabývat jedním z nejznámějších a nejtragičtějších čarodějnických šumperských procesů – procesem s děkanem Lautnerem.

4.8.5 Na řadě je děkan Lautner

Děkan Kryštof Alois Lautner (1622–1685) patřil mezi největší odpůrce řádění inkvizitorů na Šumpersku. Byl místním rodákem, první vzdělání získal na tamní německé škole. Latinskou školu, kde se začal připravovat na své budoucí povolání kněze, navštěvoval v Olomouci. Když obsadili Olomouc Švédí, opustil Moravu v roce 1642 a odešel do Landshutu v Bavorsku, kde studoval morální teologii. Asi po půl roce se přesunul do Vídně (také kvůli Švédům). Po čtyři roky zde studoval filozofii a práva, studium zakončil magisterskou hodností. Následně studoval tři roky ve Štýrském Hradci spekulativní teologii. Na kněze byl vysvěcen v Olomouci roku 1656. Zde také dva roky působil jako kaplan. V letech 1658–1663 sloužil jako farář v Dolní Moravici na Rýmařovsku a roku 1663 odešel do Osoblah. Do rodného Šumperka se vrátil roku 1668 a působil zde jako děkan. Až do svého zatčení v roce 1680 se v této oblasti těšil všeobecné úctě. Byl to totiž člověk příjemný, společensky obratný a vzdělaný (vlastnil obsáhlou knihovnu, rozuměl mnoha vědním oborům, byl vzdělán v hudbě apod.)³³¹ Ve svém postoji k nekatolictví byl velmi tolerantní. Nebyl zastáncem drsných rekatolizačních metod. Byl si vědom toho, že mnozí obyvatelé se stali příslušníky římskokatolické církve jen naoko, ale ve skutečnosti zůstali tajnými evangelíky, přesto se s nimi přátelil. Byl znalcem nekatolických knih. A to vše se mu stalo osudným.³³²

V předchozí části práce jsem uvedla, že nejdříve byla zatčena Lautnerova kuchařka. To byl cílený Bobligův záměr. Potřeboval ji totiž k usvědčení samotného děkana, což se mu podařilo. Lautnerovo jméno zaznívalo z úst i jiných

³³⁰ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 112–113.

³³¹ SPURNÝ, František, Vojtěch CEKOTA a Miloš KOUŘIL. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: Městský úřad, 2000, s. 198; srov. KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 111.

³³² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 198.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

vyšetřovaných osob od jara roku 1680. Boblig tak získal proti děkanovi mnoho důkazů a právě na tomto můžeme sledovat vrchol Bobligovy kariéry, který se nezastavil se před ničím, ani před obviněním kněze. Proto dne 3. června 1680 nařídil pražský apelační soud, který byl pravidelně informován soudcem Bobligem o obsahu výslechů, aby byly kompromitující výslechy týkající se Lautnera poskytnuty olomouckému biskupovi Karlu II. z Lichtenštejna a Castelnoru (1664–1695). Biskupa informoval v dopise ze 14. srpna 1680 i sám Boblig: „...k našemu velkému zděšení jsou mezi jinými obviněnými z čarodějnictví jmenováni i pan děkan Lautner ze Šumperka a pan farář Jan František Pabst z Rýmařova, naši jinak dobří sousedé a známí.“ Biskup po předložení materiálu, který nasbíral Boblig proti Lautnerovi, svolil s jeho stíháním. Nechal vytvořit zvláštní komisi, v níž měl významné místo Boblig. Ta dospěla k závěru, že obvinění proti Lautnerovi jsou natolik závažná, že je nutné jej zatknout.³³³ Vyšetřovací komise se skládala z ceremoniáře Petra Reharmondta, biskupského sekretáře Eliáše Isidora Schmidta a z mohelnického děkana dr. Jiřího Vojtěcha Winklera. Za místo zasedání soudu byl určen Mírov (pevnost sloužila především jako biskupský lovecký hrad s obrannou vojenskou funkcí), kam se dostavil 30. srpna 1680 i Boblig.³³⁴

K zatčení Lautnera došlo už 18. srpna v Mohelnici, kam byl pozván svým přítelem ze studií, mohelnickým děkanem Winklerem, na přátelskou hostinu. Děkanovi, který neměl nejmenší tušení, co se zde na něj chystá, na konci hostiny předal mírovský hejtman Karel Julius Kotulínský z Kotulín úřední zatykácí rozkaz s biskupskou pečeti a následně jej v doprovodu mírovských mušketýrů nechal odvézt do vězení na biskupský hrad Mírov.³³⁵ Bezprostředně po Lautnerově zatčení byl jmenován správcem šumperského děkanství sobotínský farář Matyáš Eusebius Leandr Schmidt (člen vyšetřovací komise Schmidt byl jeho bratr). Rovněž se přistoupilo už 4. září 1680 k inventarizaci veškerého hmotného majetku děkana. Seznam obsahoval celkem třicet tři položek, přičemž jeho nejobsáhlejší položku tvořila Lautnerova knihovna, která čítala celkem 322 knih.

³³³ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 110.

³³⁴ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, str. 111; srov. PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Sídla olomouckých biskupů: mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu - Castelnoru 1664–1695*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 103–106.

³³⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 199.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Kromě právnické a teologické literatury zde byly zastoupeni antičtí klasici a publikace o historii, a to jak v jazyce německém, latinském a francouzském, tak i italském. Jedinou česky psanou knihou bylo *Rozmlouvání Svatého Řehoře Papeže*. V seznamu knih děkanových knih nalezneme i dva nejproslulejší démonologické traktáty *Malleus maleficarum* a *Disquisitionum magicarum libri sex*, což napovídá, že byl teoreticky takto obeznámen s problematikou čarodějnictví a specifikou inkvizičních procesů. Čtyřicet dva knih z celkového počtu bylo označeno za heretické.³³⁶

Při prvním výslechu (30. srpna 1680) Lautner odmítl všechna obvinění, která na něj připravili v Losinách. Boblig mu položil dvacet otázek, které se týkaly Lautnerových životních údajů (např. kolik mu je let, informace o jeho rodičích, kde studoval apod., další otázky směřovaly k Sattlerovi). Byly mu přečteny výpovědi obžalovaných, ze kterých se dozvěděl o obviněních, která byla vznesena vůči Sattlerovým, jeho kuchaře Zuzaně Voglické, ale i proti němu. Komise se ho ptala i na další ženy, které proti němu svědčily.³³⁷

Když ani další výslech děkana Lautnera ze dne 6. prosince 1680 nepřinesl jeho přiznání, byla biskupem nařízena konfrontace se svědky o jeho čarodějnictví v Losinách. K té došlo 9. ledna 1681 právě v Losinách. Děkan s ní dokonce souhlasil, naivně se totiž domníval, že mu jeho přátelé nemohou vmést do tváře taková hrozná obvinění. Jak je vidět, hluboce se mýlil. Další konfrontace jej čekala 4. února 1681 v Šumperku. Zde stanul tváří v tvář Marii Sattlerové, která mu vmetla přímo do očí, že to ona jej svedla k čarodějnictví, podobně jako k magii přivedla později i svého manžela a dceru. Zuzana Voglická, která krátce předtím podstoupila mučení, před děkanem vypověděla, že na Petrovy kameny jej doprovázeli dva zlí duchové, Zuzana a Justina. Lautner však vytrvale všechna nařčení odmítal.³³⁸

K další konfrontaci Lautnera se svědky došlo až na začátku února 1683. Ale ani při ní nedostali inkvizitoři to hlavní, co chtěli, přiznání. Lautner stále statečně čelil jakýmkoliv nařčením. Proces s Lautnerem se protahoval. V létě 1683 byl na biskupův příkaz odvezen z Mírova do Mohelnice. Zde mu bylo vedle

³³⁶ MEDEK, Václav. „Čarodějnický děkan“ *Kryštof Alois Lautner*. SM 13, 1996, s. 11.

³³⁷ Přepis výslechu uvádí ve své práci SPURNÝ, František, Vojtěch CEKOTA a Miloš KOUŘIL. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: Městský úřad, 2000, s. 41–42.

³³⁸ SPURNÝ, František, Vojtěch CEKOTA a Miloš KOUŘIL. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: Městský úřad, 2000, s. 20.

tamější školy zřízeno vězení, ve kterém pobýval za hrozných podmínek. Odtud byl odvážen do Šumperka a do Losin k soudu k dalším konfrontacím. Bedřich Šindelář ve své knize uvádí: „*Jeho katané jej záměrně po dlouhý čas nechávali neostříhaného a neholeného a v tak hrozném stavu ho vozívali do Losin a do Šumperka ke konfrontacím k soudu, aby takto u přihlížejících zvědavců vyvolali a posilovali dojem, že Lautner je zlý čarodějník a d'áblův zaprodanec.*“³³⁹

Protože děkan Lautner i nadále odmítal jakákoliv obvinění proti sobě, přistoupila mírovská vyšetřovací komise k tortuře, ke které dal biskup svolení už koncem roku 1681. Dne 8. března 1683 byl Lautner převezen opět do Šumperku, kde se dostal do rukou kata Jakuba Haye. Kat nejdříve začal vyháněním d'ábla z těla Lautnerova. Ten mu totiž měl údajně bránit mluvit pravdu. Kat nejprve děkanovi představil mučicí nástroje, a když neprojevil patřičnou reakci, přistoupil k mučení a nasadil mu palečnice a následně španělskou botu. I přes všechnu způsobenou bolest se odmítal přiznat a dál trval na své nevině, proto musel kat 12. března podstoupit další stupeň mučení, a to natažení na skřípec, ale i v tomto případě svým věznilům odporoval. Podle *Hrdelního řádu Ferdinanda III.* by měl být Lautner jako neviný propuštěn, neboť přestál všechny tři stupně mučení, aniž by se přiznal, ale *Ferdinanda* měla v českých zemích pouze subsidiární platnost a byla zcela na rozhodnutí soudce, jakým směrem proces povede dál. Boblig se nevzdával a pokračoval dál.³⁴⁰

Na konci roku 1684 se mohelnický děkan Winkler vzdal své funkce v inkvizičním tribunálu. Nahradil ho právník doktor Bernard Mayer z Olomouce. 13. září 1685 došlo k vynesení konečného rozsudku nad Lautnerem. Inkvizitoři četli tři dny rozsáhlé protokoly z vyšetřování šumperského děkana. Lautner byl shledán vinným a rozsudek zněl smrt upálením. Už 8. září biskup Karel II. z Lichtenštejna a Castelkornu tento rozsudek potvrdil a pověřil generálního vikáře a světícího biskupa Breunera k provedení degradace z kněžské hodnosti, která měla předcházet samotné popravě. Lautner se pokusil svůj osud ještě zvrátit a napsal vysvětlující dopis biskupovi, v němž ho ujišťoval o své nevině, a prosil o zmírnění trestu tak, aby nemusel umřít na hranici a aby mu bylo zkráceno utrpení tím, že by dostal na krk pytlík se střelným prachem. Biskup toto

³³⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 200.

³⁴⁰ SPURNÝ, František, Vojtěch CEKOTA a Miloš KOUŘIL. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: Městský úřad, 2000, s. 22–23.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

rozhodnutí nechal na Bobligovi. Den exekuce byl stanoven na 18. září 1685. Za místo konání poprav byla určena Mohelnice.³⁴¹

18. září 1685 byl Lautner nejdříve odveden do mohelnického kostela, kde biskup Breuner provedl odsvěcení. Lautner vcházel do kostela po prknech položených na kostelní podlahu (prý aby neznesvětil chrámovou půdu). Breuner mu cihlou drhnul až do krve jeho konečky kdysi „posvěcených“ prstů i jeho kněžskou tonzuru na hlavě. Následně jej kopl (symbolické vyobcování z církve) a Lautner musel opustit kostel. V doprovodu dvou kapucínů, kteří byli jeho zpovědníky, byl katem odvezen na místo poprav. Vůz kvůli bezpečnosti doprovázela stovka mušketýrů, neboť na popravu se přišlo podívat tisíce lidí. Poté, co byl děkan připoután ke kůlu, zavěsil kat Lautnerovi na krk pytlík se střelným prachem, který měl zkrátit jeho utrpení v ohni. Katův pacholek však jeho odpálení pokazil a výbuch střelného prachu mu pouze spálil vousy a obličej. Svědci vypověděli, že dokud jej oheň neumlčel, vzýval svatou Trojici a volal jména světců.³⁴²

I když je proces s děkanem Lautnerem považován za vrchol čarodějnických procesů na Šumpersku a Losinsku, činnost inkviziční komise v čele s Bobligem ještě nekončí. Za zmínku stojí i případ bohatého šumperského měšťana mydláře Přerovského, který se stal vdovcem a chtěl se znovu oženit se Sattlerovou dcerou Anežkou. Byl společně se Sattlerovými usvědčen z čarodějnictví a uvržen do vězení dne 7. ledna 1682. Intervence mydlářova bratra u vyšší instance o jeho nevině skončila neúspěšně, i když se mu dokonce podařilo získat audienci u císaře Leopolda I., který nařídil, že rozsudek má být nad Přerovským vyneseno pouze tehdy, že se dobrovolně přizná. Přerovský byl několikrát vystaven útrpnému právu a nakonec se pod jeho vlivem k čarodějnictví přiznal. Byl popraven upálením 14. dubna 1684. Spolu s ním skončily na hranici Ester Rohnová, Zuzana Prosingerová, Anna Marie Welzelová a Magdalena Peschkulinová.³⁴³

³⁴¹ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 114–116; srov. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 205–207.

³⁴² SPURNÝ, František, Vojtěch CEKOTA a Miloš KOUŘIL. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: Městský úřad, 2000, s. 30–31; srov. KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 115–120.

³⁴³ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973, s. 115–120.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

V roce 1685 bylo popraveno devět obětí (osm žen a jeden muž). Odsouzený perníkář Bedřich Winter, byl mimo jiné obviněn z toho, že při hodokvasech na Petrových kamenech hrával na harfu. Winterovi měla být při popravě nejprve setnuta hlava. Kat Hay si při této exekuci utřhl velkou ostudu, neboť se mu nepodařilo useknout hlavu napoprvé.³⁴⁴ Jindřich Peschke se stal poslední obětí inkvizičního tribunálu. Tento výrobce tripu a bývalý městský rychtář byl zatčen v létě 1684. Statečně odolával tortuře. Ačkoliv přestál všechny stupně mučení, propuštění se nedočkal a zemřel zapomenut ve vězení roku 1696. V tomto roce také činnost inkvizičního tribunálu definitivně končí.³⁴⁵

Boblig si byl vědom toho, že jeho obohacování se na Šumpersku i v Losinách pomalu chýlí ke konci, proto se rozhodl upnout svoji pozornost na další bohaté královské město, tentokrát Olomouc. Olomoučtí konšelé nebrali jeho stížnosti na čarodějnictví vážně. Proto se Boblig prostřednictvím knížete Lichtenštejna obrátil na císaře. Kníže císaře upozornil na to, že v Olomouci jsou osoby zasažené čarodějnictvím. Mezi obviněnými byla dokonce i manželka purkmistra Magdalena Meixnerová. Olomoučtí však okamžitě zahájili protiakci. Poslali Leopoldovi I. memorandum, ve kterém si stěžovali na Bobliga a jeho nekalé praktiky. Naštěstí se císař postavil na jejich stranu. Šumperský tribunál dostal příkaz, aby Boblig přesně dodržoval předepsaný postup a neopovažoval se překračovat své pravomoci, uvádí Bedřich Šindelář ve své knize.³⁴⁶

Boblig dal v letech 1678–1696 ve Velkých Losinách a Šumpersku popravit sto osob obviněných z čarodějnictví. Z toho na město Šumperk připadlo 48 obětí, 27 žen a 21 mužů. I když mezi oběťmi byly převážně ženy, tyto procesy jsou zvláštní tím, že zde byl nezvykle velký počet mužských příslušníků. Dle dochovaného soudního materiálu jasně vyplývá, že oběti si musely ze svých vlastních zdrojů platit celý pobyt ve vězení včetně stravy, dále veškeré výdaje spojené s prací kata, a dokonce dříví a slámu na svou vlastní hranici.³⁴⁷ Jinak

³⁴⁴ DÜLMEN, Richard van. *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 93–94. ISBN 80-861-8244-4.

³⁴⁵ NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLÁCH. *Zpráva o nevíře: o historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy = Raport o niewierze : o historii procesów czarownic Śląska i Północno-Zachodnich Moraw = Die Nachricht vom Unglaube : von der Geschichte der Hexenprozesse in Schlesien und im Nord-westen von Mähren*. Šumperk: Jeseníky - Sdružení cestovního ruchu, 2010, s. 48–49.

³⁴⁶ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 210.

³⁴⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986, s. 210.

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

na tuto otázku nahlíží výše jmenovaný Drahomír Polách, který ve své *Zprávě o nevíře* zaznamenal 81 obětí. Navíc Polách a Šindelář se neshodují v počtu obětí mužského pohlaví.³⁴⁸

³⁴⁸ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 42–44 a 49–50.

Závěr

V lůně křesťanské společnosti se zrodili nepřátelé církve, kacíři. První, kdo se s nimi musel vypořádat, byla právě církev. Ta k tomu použila speciálně vytvořený soudní tribunál – inkvizici, jejímž úkolem bylo kacířství odsoudit a prohlásit za nezávažnější hrdelní zločin, a to zločin proti Bohu a králi. Proti osobám podezřelým z kacířství použila novou formu soudního řízení, tzv. inkviziční proces. Pravidla a zásady inkvizičního řízení dovedla během své existence k dokonalosti. Od zločinu kacířství byl už jen malý krůček k čarodějnictví. V případě, že inkvizice nedokázala prokázat kacíři jeho zločin, obvinila jej z čarodějnictví. Tímto se inkvizici otevřela cesta k pronásledování většího počtu osob. Postupem doby v čarodějnických procesech sehrála důležitou roli i moc světská. Inkviziční tribunál měl za úkol zločin vyšetřit a prohlásit obžalovaného vinným a světská moc měla obviněnému vyměřit a vykonat trest. V první polovině 16. století dochází k ukončení působení inkvizice v Evropě a zároveň inkviziční proces nachází širší uplatnění před světskými soudy. V této době vrcholí „hony na čarodějnice“ a procesy s nimi jsou vedeny právě před soudy světskými.

V českém prostředí se čarodějnickými praktikami setkáváme již od středověku. Stejně jako v Evropě, tak i u nás se k magii stavěla křesťanská církev záporně. I přes veškeré zákazy, nedokázala plně zabránit tomu, aby se napříč společenským spektrem nešířily představy o d'áblech, démonech a čarodějnicích. Z pohledu raně novověké trestněprávní agendy bylo stíhání osob obviněných z čarodějnictví ojedinělé. Ze soudních zápisů vyplývá, že se na něj pohlíželo jako na zločin přidružený. Nejčastěji se obvinění z páchání škodlivých čar objevovalo v souvislosti s tavičstvím či krádežemi. Takto na něj pohlížela i Koldínova *Práva městská* z 16. století, která jako první právní pramen přesně vymezila zločin čarodějnictví a tresty za něj stanovené. Poprvé se objevují čistě démonologické prvky (pakt s d'áblem, let povětřím) zařazené do zákonodárství až v roce 1708, kdy byl vydán *Hrdelní řád císaře Josefa I.*

Ve své práci jsem se soustředila především na procesy, které znamenaly vrchol pronásledování čarodějnic u nás a zařadily se tak mezi černá místa našich dějin. Tyto severomoravské a slezské procesy jsou srovnatelné s „hony na čarodějnice“ jiných evropských zemí, jelikož převzaly koncept zločinu

ZÁVĚR

čarodějnictví tak, jak se prosazoval v sousedních zemích od konce 15. století. Právě pakt s ďáblem a účast na sabatu patřily mezi hlavní body obžaloby. Nyní se nabízí otázka, proč k nám pronikl tento druh procesu (zvaný inkviziční) o padesát a více let později. Pokud pomíneme důvody politické a náboženské, další příčinou může být i skutečnost, že Království české nebylo v takové míře postiženo epidemiemi, neúrodou a z nich vyplývajícími hladomory. Stěžejní důvod je ten, že až do začátku 17. století převažovalo u městských soudů tzv. akuzační vedení procesu. Celou mašinerii těchto procesů odstartovala třicetiletá válka, která s sebou přinesla krizi ekonomickou, společenskou, ale především náboženskou. V takovéto době, plné strachu a rozporů, nebylo těžké v lidech udržovat víru v ďábla a vyvolávat strach z pekelných hrůz. A tak se velmi rychle vytvořila živná půda pro masové pronásledování čarodějnic.

Nedá mi, abych zde v závěru ještě jednou nezmínila postavu související s velkolosinskými a šumperskými procesy. Boblig je velmi komplikovanou a zavrženíhodnou osobností našich dějin. Poprvé se objevuje na scéně, jak je patrné z pramenů, v padesátých letech, a to v souvislosti s jeho působením v čarodějnických procesech ve Slezsku. Po ukončení šumperských procesů z pramenů mizí. Pod vlivem knižní a filmové produkce se nám jeví tento muž jako sadista, který se neštítíl ničeho. Je zde líčen jako člověk, který si liboval v utrpení lidí, především žen. V žádném případě nemíním jeho chování obhajovat, ale pokud na něj pohlédnu z hlediska doby tehdejší, usuzuji, že pro něj bylo přirozené věřit v moc čarodějnic, vždyť převážnou většinu života strávil v prostředí, kde se o vině čarodějnic nepochybovalo. I obviňování Bobliga ze snah obohatit se na procesech patří spíše mezi fikce než mezi reálně doložené skutečnosti. Byl placen pouze za ty dny, kdy zasedal soud a většinu svého života dál trávil v Olomouci a nikde v pramenech se neobjevuje doklad, že by se vědomě obohacoval na úkor odsouzených.³⁴⁹ Proto se domnívám, že majetkový profit Bobliga nebyl primárním prvkem v těchto procesech.

Konečnou přítrž pronásledování čarodějnic přinesla až doba tereziánská. I když ještě samotná Marie Terezie vydala nařízení týkající se čarodějnictví a jeho postihu, sama se k němu stavěla skepticky. Proto se domnívám, že postih čarodějnictví v *Theresianě* pozbyl svou podstatu. Na tom je

³⁴⁹ ŠTĚPÁN, V. *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*. SM 26, 1973, s. 52–54.

ZÁVĚR

jasně vidět, že přichází nová doba, přinášející s sebou nové pohledy, a to i v oblasti právní, protože u pokračovatelů Marie Terezie byl tento delikt ze zákonodárství zcela vyloučen, jelikož se stal projevem tmářství, zaostalosti a nevědomosti.

Seznam použitých zdrojů

Soupis archivních fondů

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, kart.49, inv. č. XIV/ 1, inv. č. XIV/4.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, kart. 53, inv. č. 570 (pův. sign. XIV/25).

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, kart. 54, inv. č. 571 (pův. sign. XIV/26), inv. č. 572 (pův. sign. XIV/27), inv. č. 573 (pův. sign. XIV/28).

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, kart. 55, inv. č. 574 (pův. sign. XIV/29), inv. č. 577 (pův. sign. XIV(32).

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, kart. 56, inv. č. 579 (pův. sign. XIV/34), inv. č. 580 (pův. sign, XIV/35).

Prameny a edice

Codex juris bohemicus. Tomus IV. pars III. Monumenta juris municipalis, Sectio I. Mag. Briccii a Liczko Jus municipale Pragense . Hermenegild Jireček, Josef Jireček (ed.). Praha: F. Tempský, 1880.

Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630: s přílohou pozdějších čarodějnických procesů. P. Cironis (ed.). 2.vyd. Rokycany: Státní okresní archiv, 1994.

Práva městská Království českého a Markrabství moravského: spolu s krátkou jejich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Josef Jireček (ed.). 5. vyd. Praha: Spolek českých právníků „Všehrd“, 1876.

Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království českého. Hermenegild Jireček (ed.). Praha: F. Tempský, 1888.

SPRENGER, Jakob a Heinrich INSTITORIS. *Kladivo na čarodějnictví, čarodějnice a jejich kacířství kopí hubící, z různých autorů složené a do čtyř svazků správně rozdělené, z nichž první dva se nehmotností d'áblů zabývají, šálením jejich vidin, pověrečnými čarodějnickými obřady, příšernými s nimi spojenými shromážděními, nakonec i přesným vyšetřováním tohoto moru a jsou ukončeny jeho trestáním. Třetí se zabývá způsoby vymítání d'áblů a zapuzováním*

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

kouzelnického čarodějnictví z Krista od věřících. Čtvrtý zajisté obsahuje umění jak učit. Praha: Michal Zítka - Otakar II., 2000. ISBN 80-863-5582-9.

Smolná kniha velkobítešská 1556-1636. Antonín Verbík, Ivan Štarha (ed.). Brno: Blok, 1973.

Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Petr Kreutz, Ivan Martinovský (edd). Dolní Břežany: Scriptorium, 2007. ISBN 97-880-8619-7913.

Seznam použité literatury

ADAMOVIÁ, Karolina. *Prameny k dějinám práva v českých zemích.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, Dokumenty (Aleš Čeněk). ISBN 80-868-9804-0.

ADAMOVIÁ, Karolina. *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651.* In: *Col-lectanea opusculorum ad Iuris Historiam Spectantium Venceslao Vaněček Septuagenario ab Amicis Discipulisque Oblata.* Praha: UK, 1975, s. 101–112.

ADAMOVIÁ, Karolina. *Stručný nástin dějin státu a práva v českých zemích a na Slovensku: (Výtah z přednášek–vybrané otázky): Pro 1. roč. PRF [právnícké fak.].* Plzeň: Západočeská univerzita, 1994, 67 s. ISBN 80-708-2142-6.

BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen–Glaube, Verfolgung, Vermarktung.* München, 2009.

BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung in Bayern: Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der Frühen Neuzeit.* München: Oldenbourg, 1988. ISBN 34-865-3902-7.

CAVE, Janet. *Čarodějky a čarodějnictví.* Bratislava: Gemini, 1993. ISBN 80-716-1043-7.

ČERNUŠÁK, Tomáš, Damián NĚMEC a Augustin PROKOP. *Historie dominikánů v českých zemích.* Praha: Krystal OP, 2001, s. 85–89. ISBN 80-859-2950-3.

DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14.–18. století: obležená obec.* Praha: Argo, 1999. ISBN 80-720-3208-9.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století), díl III: Náboženství, magie, osvědčení.* Praha: Argo, 2006. ISBN 80-720-3812-5.

DÜLMEN, Richard van. *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku.* Praha: Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-861-8244-4.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- EVANS, Robert John Weston. *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-720-3463-4.
- FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-718-5697-5.
- FRANCEK, Jindřich. *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*. Pardubice: Státní oblastní archiv Zámorsk, 1996.
- GINZBURG, Carlo. *Noční příběh: sabat čarodějnic*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-720-3514-2.
- GRIGULEVIČ, Iosif Romual'dovič. *Dějiny inkvizice: (13.–20. století)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1982.
- GUILEY, Rosemary. *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha: Olympia, 1997. ISBN 80-703-3432-0.
- HOLEČKOVÁ, Zuzana a Petr KREUZ. *Hrdelní soudnictví královského města Nymburka*. Poděbrady: Polabské muzeum, 1991.
- CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., Karavela, 2007. ISBN 978-80-86493-22-0.
- CHVOJKOVÁ, Helena. *Španělsko v kleštích inkvizice: Dábelští soudci trestali i oběti morové epidemie*. History revue, Praha: RF Hobby, 2013, roč. 5, č. 5, s. 23–26. ISSN 1803-0440.
- KELLY, Henry Ansgar. *Satan: Životopis*. Praha: Volvox Globator, 2009, s. 178. ISBN 978-80-7207-727-4.
- KIECKHEFER, Richard. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-720-3660-2.
- KNOLL, Vilém, Alena RUNDOVÁ a Petra JÁNOŠÍKOVÁ. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, Právnické učebnice (Aleš Čeněk), s. 156. ISBN 80-864-7311-2.
- KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. až 18. století*. Praha: Horizont, 1973.
- KREUZ, Petr. *Polemika ad: David Zbíral: Současné bádání o středověké inkvizici: Stav, směřování, perspektivy*. Český časopis historický 110. Praha: Historický ústav AV ČR, 2012, s. 1–18, s. 335–377.
- KREUZ, Petr. *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a*

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

raném novověku. Folia Historica Bohemica 25. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010, č. 1, s. 93–115. ISSN 0231-7494.

KREUZ, Petr. *Der Einfluss des Rechtssystems und der Gerichtsorganisation auf Entwicklung, Dynamik und Formen der Hexenprozesse in den Böhmischesen Ländern*. In: Hexenforschung aus den österreichischen Ländern, Heide Dienst (ed.), Österreichische Hexenforschung. Bd. 1, Wien, 2009, s. 231–260.

KREUZ, Petr. *Himmlerova "čarodějnická kartotéka" a české země*. Časopis pro kulturní dějiny Kuděj. Dolní Břežany: Scriptorium 4, 2002, č. 2, s. 102–104. ISSN 1211-8109.

KREUZ, Petr. *Dva překlady Kladiva na čarodějnice*. Listy filologické. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 2002, 125, č. 1–2, s. 139–149. ISSN 0024-4457.

KREUZ, Petr. *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*. Právněhistorické studie. Praha: Karolinum 34, 1997, s. 127–161. ISSN 0079-4929.

KREUZ, Petr. *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*. Právněhistorické studie. Praha: Karolinum 33, 1993, s. 53–58. ISSN 0079-4929.

LABOUVIE, Eva. *Zauberei und Hexenwerk, Ländlichen Hexenglaube in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main, 1993.

LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien*. Kolín nad Rýnem: Böhlau, 1995.

LEVACK, Brian. P. *The witch-hunt in early modern Europe*. London, 1987.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 193–194. IBSN 80-7201-433-1.

MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15. - 16. století*. Praha: UK, 1979.

MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995. ISBN:80-85903-01-6.

MATOUŠ, Václav. *Ortel podle práva: výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364–1765*. Rychnov nad Kněžnou: OM Orlických hor, 1997.

MEDEK, Václav. „Čarodějnický děkan“ *Kryštof Alois Lautner*. In: Severní Morava. Šumperk, 1996, 13, s. 9–18.

MUCHEMBLED, Robert. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. ISBN 80-720-7035-5.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- NEUBAUEROVÁ, Michaela a Drahomír POLÁCH. *Zpráva o nevíře: o historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy = Raport o niewierze : o historii procesów czarownic Śląska i Północno-Zachodnich Moraw=Die Nachricht vom Unglaube : von der Geschichte der Hexenprozesse in Schlesien und im Nord-westen von Mähren*. Šumperk: Jeseníky - Sdružení cestovního ruchu, 2010. ISBN 978-80-904386-1-3.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Sídla olomouckých biskupů: mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu–Castelkorna 1664–1695*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0358-7.
- POHL, Herbert. *Zauberglaube und Hexenangst im Kurfürstentum Mainz: Ein Beitrag zur Hexenfrage im 16. und beginnenden 17. Jahrhundert, Hexenforschung*. Bd. 3, Stuttgart: Franz Steiner, 1998.
- RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1089-9.
- SCHORMANN, Gerhard. *Hexenprozesse in Deutschland*. Göttingen, 1996.
- SCHILD, Wolfgang. *Rechtsprechung im Mittelalter*. München. 2010, s. 82–83.
- SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht zur Massenverfolgung: Neuere deutsche Forschungen zum frühneuzeitlichen Hexenwesen*. In: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, H. Boockman, J. Rohlfes, W. Schulze (edd.). 46, 1995, s. 359–380.
- SPURNÝ, František, Vojtěch CEKOTA a Miloš KOUŘIL. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: Městský úřad, 2000.
- SPURNÝ, František. *Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty*. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*. Jindřich Francek (ed.). Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 133–139. ISBN 80-860-4606-0.
- SPURNÝ, František. *Vyvrcholení čarodějnických procesů v 17. století a jejich právní aspekty*. Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava 35, 1966, s. 1–6.
- SPURNÝ, František. *Severomoravské čarodějnické procesy*. Vlastivědné zajímavosti. 1970, č. 1, nečíslováno.
- SVÁTEK, Josef. *Hexenprozesse in Böhmen*. In: *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*. Josef Svátek (ed.). Wien, 1879, s. 3–40.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16.–17. století*. Praha: Svoboda, 1986.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Konec "honu na čarodějnice" v tereziánské době u nás*. In: Sborník Filosofické fakulty brněnské university. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university v Brně, roč. 19, č. 17 (1970), s. 89–107.

ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Příspěvek k dějinám slezských procesů s čarodějnicemi se zvláštním zřetelem k procesům frývaldovským v letech 1651–1684*. In: Slezský sborník. Opava, 1946, s. 65–80.

ŠINDELÁŘ, Bedřich. *K třídnímu pozadí severomoravských a slezských „honů na čarodějnice“ po třicetileté válce*. Časopis matice moravské. Brno, roč. 95, č. 3–4, 1976, s. 265–283.

ŠTĚPÁN, Václav. *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*. Severní Morava. Šumperk: Vlastivědné muzeum v Šumperku, 1992, sv. 64, s. 52–54.

URBÁNEK, Rudolf. *České dějiny III: Věk poděbradský III*. Praha: Jan Laichter, 1930, s. 784–785.

VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 2. vyd. Praha: Orbis, 1975.

VANĚČEK, Václav a Karel MALÝ. *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*. Praha: SPN, 1967.

VIERERBL, Karl. *Heimatkunde des Bezirkes Komotau*. Gesichte. 4. Band, 5. Heft, Reformation und Gegenreformation. Komotau: Deutscher Bezirkslehrerverein, 1931, s. 21–24.

Internetové zdroje

Zemský archiv v Opavě. Archivní vademecum ZA v Opavě [online]. [cit. 2015-08-20]. Dostupné z:

<http://vademecum.archives.cz/vademecum/InterView.action?showRelated=>

Constitutio criminalis Theresiana aneb Římské Císařské v Uhřích a Čechách etc. etc. Královské Apoštolské Milosti Marie Terezie Arcí-kněžny Rakouské, etc. etc. Hrdelní Právní řád. [online]. Vídeň: Tomáš urozený z Trattneru, Cýsařsko - Královský Dvorský Impresor, 1769 [cit. 2015-08-23]. Dostupné z: http://digitool.is.cuni.cz/R/F3B5EHQ3F9MRX538XM673DTFXG1FP1FTGBHI3M59MF3XTKF595-00086?func=dbin-jump-full&object_id=452010&silos_library=GEN01&pds_handle=GUEST

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Jeho milosti římského císaře, uherského a českého krále, ec. Josefa Prvního. arcí –knížete Rakouského, ec. pána našeho nejmilostivějšího. Nové právo útrpné a hrdelní, pro království České, markrabství Moravské a knížectví Slezské. [online]. Praha: K. J. Kupec z Bilenbergu, 1708 [cit. 2015-08-23]. Dostupné z: http://digitool.is.cuni.cz/R/?func=dbinjumpfull&object_id=451640&silos_library=GEN01

KATEDRA PV HISTORICKÝCH A ARCHIVNÍHO STUDIA FF UK PRAHA.

Písemnostiapelačního soudu [online]. [cit. 20150810]. Dostupné z:

http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery241&mid=525#_ftn4

VOJÁČEK, Ladislav. *Evropské právní dějiny: Chammurapiho zákoník* [online].

[cit. 2015-08-18]. Is.muni.cz [online]. Dostupné z:

http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/js09/dejiny/web/prednasky/4._Staroveke_a_stredoveke_trestni_pravo-print.pdf

Resumé

The thesis deals with witch hunts in Czech lands, particularly in the area of Bohemia, Moravia and Silesia. The issues from the view of the European context are its necessary part. From the point of view of the historical timeline the period between 16th and 18th century is the heart of the work. The first chapter explains the beginnings and development of the witchcraft. The next chapter brings knowledge of inquisition and description of a new form of court trials – the inquisition trial. The chapter three describes the issue of witchcraft within the bounds of Europe. The final chapter, the essential part of the thesis, deals with the witchcraft in Czech lands. Big emphasis is put on the trials in Velké Losiny and Šumperk. The matter of spreading inquisition trials in wordly law is not missed as well. Except for the Czech literature there is also used foreign literature, mainly the German one. The work is focused a lot on matters connected with law books and codes of Czech origin, whose enactments do not show, up to the issue of capital law of the emperor Josef I, deeper knowledge of diabolic witchcraft. The main aim of the thesis is to characterize mechanism of conducting witch trials (the course of investigation, torture, institutional and law definition) in Bohemia, Moravia and Silesia and show differences of trials in other European countries.

Key words: witch trials, Czech lands, heretic, inquisition, magic, law, Velké Losiny, Šumperk